

کَنْزُ الْعِرْفَانِ

شیخ الحدیث والتفسیر علامہ مولانا الحاج
مفتی ابو صالح محمد قاسم قادری دامت برکاتہم العالیہ

(دارالعلوم ہاqqانی)

پیشکش: مجلس تراجم

Darul Uloom Haqqania

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ مَكِّيَّةٌ ۝ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ اِيَّاهَا ۭ رُكَّعُهَا ۱

الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي ۝

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۱ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۲ مُلِكِ يَوْمِ

سڀ تعريفون الله جي لاءِ آهن جيڪو سڄي جهان وارن جو پالڻهار آهي ۝ نهايت مهربان رحمت وارو ۝ جزا جي ڏينهن

الرَّيِّينَ ۳ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۴ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ

جو مالڪ ۝ اسان تنهنجي ئي عبادت ڪريون ٿا ۽ تو کان ئي مدد گهرون ٿا (1) ۝ اسان کي سڌي رستي

الْمُسْتَقِيمَ ۵ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۶ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

تي هلاءَ (2) ۝ انهن ماڻهن جو رستو جن تي تو احسان ڪيو نه انهن جو رستو جن تي غضب ٿيو

وَلَا الضَّالِّينَ ۷

۽ نه گمراهن جو (3) ۝

حاشيه 1... حقيقي مددگار الله تعاليٰ ئي آهي ڇو ته اهو ذاتي طور تي قادر، مستقل مالڪ ۽ غني بي نياز آهي جڏهن ته الله تعاليٰ جا مقبول ٻانها ان جي عطا سان مددگار آهن. وڌيڪ تفصيل تفسير صراط الجنان، ج. 1، ص. 49 تي ملاحظه فرمايو. **2**... صراط مستقيم مان مراد ”عقائد جو سڌو رستو“ آهي، جنهن تي انبياءِ ڪرام عليهن السلام هليا يا ان مان مراد ”اسلام جو سڌو رستو“ آهي جنهن تي صحابه ڪرام عليهن الزمات بزرگان دين ۽ اولياءِ عظام رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰى هليا. **3**... جن تي الله تعاليٰ جو غضب ٿيو ان مان مراد يهودي يا بد عمل ۽ ڀٽڪيلن مان مراد عيسائي يا بد عقيدہ ماڻهو آهن.

آياتها ۲۸۲ رکوعاتھا ۴۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲ سُورَةُ الْبَقَرَةِ مَكِّيَّةٌ ۸۷

الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي

الْمَ ۱ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۚ فِيْهِ ۚ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ۚ ۲ الَّذِيْنَ

الْمَ (1) اهو وڏي رتبي وارو ڪتاب جنهن ۾ ڪنهن به شڪ جي گنجائش نه آهي ان ۾ ڊڄڻ وارن جي لاءِ هدايت آهي ۽ اهي ماڻهو

يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۚ ۳ وَالَّذِيْنَ

جيڪي ان ڏني ايمان آڻن ٿا ۽ نماز قائم ڪن ٿا ۽ اسان جي ڏنل رزق مان ڪجهه (اسان جي راه ۾) خرچ ڪن ٿا (2) ۽ اهي

يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ

ايمان آڻن ٿا ان تي جيڪو تنهنجي طرف نازل ڪيو ۽ جيڪو توکان پهريان نازل ڪيو ويو ۽ اهي آخرت تي

يُوقِنُوْنَ ۚ ۴ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَبِّهِمْ ۚ ۵ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۚ ۵ اِنَّ

يقين رکن ٿا ۽ اهي ئي ماڻهو پنهنجي رب جي طرف کان هدايت تي آهن ۽ اهي ئي ماڻهو ڪاميابي حاصل ڪرڻ وارا آهن (3) ۽ بيشڪ

الَّذِيْنَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۚ ۶

اهي ماڻهو جن جي قسمت ۾ ڪفر آهي، انهن جي لاءِ برابر آهي جو تون انهن کي ڊيڄارين يا نه ڊيڄارين اهي ايمان نه آڻيندا ۽

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ۚ وَعَلٰى اَبْصَارِهِمْ غَشَاوَةٌ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ

الله انهن جي دلين تي ۽ انهن جي ڪنن تي مهر لڳائي ڇڏي آهي ۽ انهن جي اکين تي پردو پيل آهي ۽ انهن جي لاءِ تمار وڏو

عَظِيْمٌ ۚ ۷ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ

عذاب آهي (4) ۽ ڪجهه ماڻهو چون ٿا ته اسان الله تي ۽ آخرت جي ڏينهن تي ايمان ڪئي آيا آهيون حالانڪ اهي

حاشيه 1... هي حروف الله تعاليٰ جو راز آهن ۽ متشابهات مان آهن؛ هن جي مراد الله تعاليٰ ۽ ان جا رسول جن الله تعاليٰ ڏنل عقيده ڏيکاري ڏنا آهن. ۽ ان جي حق هئڻ تي ايمان آڻيون ٿا. ۲... هن مان معلوم ٿيو ته راه خدا ۾ مال خرچ ڪرڻ ۾ ائين نه هئڻ گهرجي ته ايترو وڌيڪ مال خرچ ڪيو وڃي جو خرچ ڪرڻ کان پوءِ انسان پڇتائي ۽ نه ئي خرچ ڪرڻ ۾ ڪنجوسيءَ سان ڪم ورتو وڃي بلڪ هن ۾ اعتدال هئڻ گهرجي. ۳... الله تعاليٰ جي نازل ڪيل ڪتابن تي ايمان آڻڻ ۽ قرآن مجيد کان پهرين ڪتابن جي احڪام تي عمل ڪرڻ جو تفصيل تفسير صراط الجنان، ج 1 صفحي 68 تي ملاحظه فرمايو. ۴... ڪافرن جي دلين ۽ ڪنن تي مهر لڳڻ ۽ اکين تي پردو پئجي وڃڻ انهن جي ڪفر ۽ عناد، سرڪشي، ۽ نبين سڳورن جي عداوت جي انجام جي طور تي هو نه ته انهن تي هدايت جون واٽون شروع کان بند نه هيون.

بِسُوءِ مَنِينٍ ۝ يَخْدَعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا

ایمان وارا نه آهن ۝ اهي ماڻهو الله کي ۽ ايمان وارن کي ڏوڪو ڏين ڇاهين ٿا جڏهن ته اهي صرف پنهنجو پاڻ کي ڏوڪو ڏئي رهيا آهن

يَشْعُرُونَ ۝ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

۽ انهن کي شعور نه آهي (1) ۝ انهن جي دلين ۾ بيماري آهي پوءِ الله انهن جي بيماري ۾ وڌيڪ اضافو ڪري ڇڏيو ۽ انهن جي لاءِ انهن جي ڪوڙ

بِأَكَاثُرٍ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا

گناهائو جي سبب دردناڪ عذاب آهي (2) ۝ جڏهن انهن کي چيو ويو ته زمين ۾ فساد نه ڪيو ته چون ٿا اسان ته صرف

نَحْنُ مُصْلِحُونَ ۝ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ۝

اصلاح ڪرڻ وارا آهيون ۝ ٻڌو: بيشڪ اهي ئي ماڻهو فساد ڦهلائڻ وارا آهن پر انهن کي (ان جو) شعور ناهي (3) ۝

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۝

۽ جڏهن انهن کي چيو ويو ته توهان اهڙي طرح ايمان آڻيو جهڙي طرح ٻين ماڻهن ايمان آندو ته چون ٿا: ڇا اسان بيوقوفن وانگر ايمان آڻيون؟

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَإِذَا الْقَوَالِيزُ الْزَيْنِ آمَنُوا قَالُوا

ٻڌو! بيشڪ اهي ئي ماڻهو بيوقوف آهن پر اهي ڄاڻن ٿا (4) (5) ۝ جڏهن اهي ايمان وارن سان ملن ٿا ته چون ٿا:

أَمَّا ۝ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شُيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَءُونَ ۝

اسان ايمان آڻي چڪا آهيون ۽ جڏهن پنهنجي شيطانن وٽ اڪيلائي ۾ وڃن ٿا ته چون ٿا ته اسان توهان سان گڏ آهيون، اسان ته رڳو ڪل ڀوڳ ڪريون ٿا ۝

اللَّهُ يُسْتَهْزَأُ بِهِمْ وَيَسُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا

الله انهن جي ڪل ڀوڳ جو انهن کي بدلڻ ڏيندو ۽ (هاڻي) هو انهن کي مهلت ڏئي رهيو آهي ته اهي پنهنجي سرڪشي ۾ ڀڃڪڙي رهن (6) ۝ هي اهي ئي ماڻهو آهن جن هدايت

حاشيہ 1... الله تعاليٰ هن کان پاڪ آهي جو ڪو به ان کي ڏوڪو ڏئي سگهي، هتي الله تعاليٰ کي فريب ڏيڻ مان مراد ان جي حبيب حل الله تعاليٰ عليه و آله وسلم کي ڏوڪو ڏيڻ جي ڪوشش ڪرڻ آهي. 2... هتي قلبي مرض مان مراد منافقت جي منافقت ۽ حضور انور حل الله تعاليٰ عليه و آله وسلم سان بغض جي بيماري آهي. معلوم ٿيو ته بدعقيديگي روحاني زندگي جي لاءِ تباه ڪندڙ آهي پڻ حضور اقدس حل الله تعاليٰ عليه و آله وسلم جي عظمت ۽ شان کان سڙڻ وارو دل جو بيمار آهي. 3... منافقن جي طرز عمل سان واضح ٿيو ته عام فسادين کان وڏا فسادي اهي آهن جيڪي فساد پکيڙين ۽ ان کي اصلاح جو نالو ڏين. اسان جي معاشري ۾ اهڙن ماڻهن جي ڪمي ناهي جيڪي اصلاح جي نالي تي فساد پکيڙيندا ۽ بدترين ڪسن کي سٺن نالن سان تعبير ڪندا آهن. 4... هن آيت ۾ بزرگان دين وانگر ايمان آڻڻ جي حڪم مان معلوم ٿيو ته انهن جي پيروي ڪرڻ وارا نجات وارا آهن جڏهن ته انهن جي رستي تان هٽڻ وارا منافقن جي رستي تي آهن ۽ اهو به معلوم ٿيو ته انهن بزرگن کي طعن ڏيڻ وارا گهڻو پهريان کان هلندا پيا اچن. 5... معلوم ٿيو ته تاجدار رسالت حل الله تعاليٰ عليه و آله وسلم جا صحابہ ڪرام عليه السلام الله تعاليٰ جي بارگاه جا اهڙا مقبول پانها آهن جو انهن جي گستاخي ڪرڻ وارن کي الله تعاليٰ خود جواب ڏنو آهي. 6... الله تعاليٰ استهزاء يعني ڪل ڀوڳ کان پاڪ آهي، عربي زبان ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن عمل جو بدلڻ ڏيڻ کي انهيءَ لفظ سان تعبير ڪيو ويندو آهي ۽ هتي اهو ئي مراد آهي ته الله تعاليٰ منافقن کي انهن جي استهزاء جو بدلڻ ڏيندو.

الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ ۖ فَمَا رَبَحْتُ بِتَجَارَتِهِمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ

جي بدلي گمراهي خريدي ورتي ته انهن جي واپار ڪو نفعو نه ڏنو ۽ هي ماڻهو راه ڄاڻيندا ئي نه هئا. انهن جو مثال

كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۖ فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ

ان شخص وانگر آهي جنهن باه روشن ڪئي پوءِ جڏهن ان باه ان جي آسپاس کي روشن ڪري ڇڏيو ته الله انهن جو نور ڪڍي ويو

وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمٍ ۖ لَّا يَبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمُّ بَكْمٌ ۖ عَنْهُمْ لَا يُرْجَعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ

۽ انهن کي اونداهين ۾ ڇڏي ڏنو، انهن کي ڪجهه ڏسڻ ۾ نٿو اچي. ٻوڙا، گونگا، انڌا آهن. پوءِ اهي موتي نه ايندا (1) يا

كَصِيْبٍ مِّنَ السَّيِّئِ ۚ ظُلُمٌ ۖ وَرَاعِدٌ ۖ وَبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

(انهن جو مثال) آسمان کان لهندڙ مينهن وانگر آهي جنهن ۾ اونداهيون ۽ گور ۽ ڪوڙ آهي، اهي پنهنجي ڪنن ۾ آڱريون وجهي رهيا آهن

مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۗ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطِفُ

زوردار ڪڙڪ (گور) جي ڪري موت جي ڊپ کان، حالانڪ الله ڪافرن کي گهيري رکيو آهي. بجلي ائين معلوم ٿئي ٿي جڻ

أَبْصَارَهُمْ ۖ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَّشْوَافِيهِ ۖ وَإِذَا آتٰظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۖ وَلَوْ شَاءَ

انهن جون نظرون ڪسي ڪڍي ويندي، (حالت هي جو) جڏهن ڪجهه روشني ٿي ته ان ۾ هلڻ لڳا ۽ جڏهن انهن تي اونهائي ڇانئجي وئي ته بيهي رهيا ۽

اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا

جيڪڏهن الله چاهي ها ته انهن جا ڪن ۽ اکيون ڪسي وٺي ها بيشڪ الله هر شيءِ تي قادر آهي (2) اي انسانو! پنهنجي رب

النَّاسِ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

جي عبادت ڪريو جنهن توهان کي ۽ توهان کان اڳين ماڻهن کي پيدا ڪيو، هيءُ اميد ڪندي (عبادت ڪريو) جو توهان کي پرهيزگاري ملي وڃي (3)

حاشيه 1... منافقن کي الله تعاليٰ هدايت تي قدرت بخشي پر انهن ان مان فائدو نه ورتو ۽ جڏهن اهي حق کي ٻڌڻ، مڃڻ، چوڻ ۽ ڏسڻ کان محروم ٿي ويا ته ڪن، زبان، اک سڀ بيڪار آهن. 2... هر ممڪن چيز شيءِ ۾ داخل آهي ۽ هر شيءِ الله تعاليٰ جي قدرت ۾ آهي ۽ جيڪا شيءِ محال آهي ان ۾ اها صلاحيت ناهي جو الله تعاليٰ جي قدرت جي تحت اچي سگهي. 3... عبادت ان انتهائي تعظيم جو نالو آهي جيڪا ٻانهو پنهنجي عبادت يعني ٻانهو هئڻ ۽ معبود جي الوهيت يعني معبود هئڻ جي اعتقاد ۽ اعتراف سان گڏ بجا آئي. هتي عبادت توحيد ۽ ان کان علاوه پنهنجي سڀني قسمن کي شامل آهي.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

جنهن توهان جي لاءِ زمين کي وڃاڻو ۽ آسمان کي ڇت بڻايو ۽ ان آسمان مان پاڻي لاتو

فَاُخْرِجْ بِهِ مِنَ الشَّرَابِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

پوءِ ان پاڻي جي ذريعي توهان جي کائڻ جي لاءِ ڪيئي ميوا پيدا ڪيا، پوءِ توهان ڄاڻي وائي الله جا شريڪ نه ٺاهيو ۽ جيڪڏهن

وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ ۚ وَادْعُوا

توهان کي ان ڪتاب جي باري ۾ ڪو شڪ هجي جيڪو اسان پنهنجي خاص ٻانهي تي نازل ڪيو آهي ته توهان ان جهڙي هڪ سورت ٺاهي آڻيو ۽ الله

شُهَدَاءَ ۚ كُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٣﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا

ڪان سواءِ پنهنجي سڀني مددگارن کي سڏيو جيڪڏهن توهان سچا آهيو (1) پوءِ جيڪڏهن توهان هي نه ڪري سگهو ۽ توهان هرگز نه ڪري سگهندؤ

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَبَشِّرِ

پوءِ ان ٻاه کان ڊڄو جنهن جو ٻارڻ ماڻهو ۽ پتر آهن، اها ڪافرن جي لاءِ تيار ڪئي وئي آهي (2) (3) ۽ انهن ماڻهن کي خوشخبري

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ

ڏيو جن ايمان آندو ۽ انهن چڱا عمل ڪيا ته انهن جي لاءِ اهڙا باغ آهن جن جي هيٺان نهرون وهي رهيون آهن. جڏهن انهن

كُلَّمَا رَزَّاقُوهُمْ مِنْ شَجَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ ۖ وَأُتُوا

کي هنن باغن مان ڪو ميو کائڻ لاءِ ڏنو ويندو ته چوندا: هي ته اهو ئي رزق آهي جيڪو اسان کي پهريان ڏنو ويو هو، حالانڪ

بِهِمْ مُتَشَابِهًا ۖ وَلَهُمْ فِيهَا أَنْهَارٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ اللّٰهَ

انهن کي ملندڙ جلندڙ ميوا (پهريان) ڏنو ويو هو ۽ انهن (جنتين) جي لاءِ انهن باغن ۾ پاڪيزه زالون هونديون ۽ اهي انهن باغن ۾ هميشه رهندا ۽ بيشڪ

حاشيہ 1... هي چيلنج قيامت تائين سڀني انسانن جي لاءِ آهي، اڄ به قرآن کي محمد مصطفيٰ ﷺ جي تصنيف چوڻ وارا ڪافر

ته ڪيترائي آهن پر قرآن جي مثال هڪ آيت بڻائڻ وارو اڄ تائين ڪو سامهون ناهي آيو ۽ جنهن ان جو دعويٰ ڪيو ان جو ڀول

پاڻ ٿي ڪجهه ڏينهن ۾ پترو ٿي ويو. 2... هن مان معلوم ٿيو ته دوزخ پيدا ٿي چڪو آهي ڇو ته هتي ماضي جا لفظ آهن. 3... ”ڪافرن جي

لاءِ“ فرمائڻ ۾ اهو به اشارو آهي ته مومن الله تعاليٰ جي فضل ۽ ڪرم سان جهنم ۾ هميشه جي داخلي کان محفوظ رهندا ڇو ته جهنم خاص ڪري

ڪافرن جي لاءِ پيدا ڪيو ويو آهي.

لَا يَسْتَحْيَ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَبْعُوضَةً فَمَا لَ الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ

الله ان کان حياء ناهي فرمائيندو جو مثال سسجھائڻ جي لاءِ ڪهڙي به شيء جو ذڪر فرمائي: مڃر هجي يا ان کان وڌيڪ: بهرحال ايمان وارا ته ڄاڻن ٿا جو

أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا

هي انهن جي رب جي طرف کان حق آهي ۽ رهيا ڪافر ته اهي چون ٿا، هن مثال مان الله جي مراد ڇا آهي؟ الله ڪيترن ئي

مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

مائلن کي هن جي ذريعي گمراه ڪندو آهي ۽ ڪيترن ئي ماڻهن کي هدايت عطا ڪندو آهي ۽ اهو هن جي ذريعي صرف نافرمانن کي ئي گمراه ڪندو آهي (21) ۽

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ

اهي ماڻهو جيڪي الله جي واعدن کي پڪو ٿيڻ کان پوءِ توڙي ڇڏين ٿا ۽ ان شيء کي ڪپن ٿا جن جي ڳنڍڻ جو الله حڪم ڏنو آهي ۽

يُؤْصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ

زمين ۾ فساد پکيڙن ٿا؟ پوءِ اهي ئي ماڻهو نقصان ڪڍن وارا آهن ۽ توهان ڪيئن الله جا منڪر ٿي سگهو ٿا حالانڪ توهان

بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

مرده هيو پوءِ ان توهان کي پيدا ڪيو پوءِ اهو توهان کي موت ڏيندو پوءِ توهان کي زندهه ڪندو پوءِ انهيءَ ڏانهن توهان کي موٽايو ويندو (3) ۽

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ

اهو ئي آهي جنهن جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي سڀ توهان جي لاءِ بڻايو، پوءِ ان آسمان کي بڻائڻ جو ارادو ڪيو ته ٺيڪ ست آسمان

سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي

بڻايائين ۽ اهو هر شيء جو خوب علم رکي ٿو (4) ۽ ياد ڪريو جڏهن تنهنجي رب ملائڪن کي فرمايو: مان زمين ۾ (5)

حاشيه 1. حياء جو معنيٰ آهي ”بدنامي“ ۽ برائيءَ جي خوف سان دل ۾ ڪنهن ڪم کان رڪاوٽ پيدا ٿيڻ“ الله تعاليٰ ان کان پاڪ آهي ۽ هتي

ان مان مراد ”مثالون بيان ڪرڻ کي نه چئڻ“ آهي. 2. نزولِ قرآن جو اصل مقصد هدايت ڏيڻ آهي پر گهڻا ماڻهو ان جو انڪار ڪري، يا مذاق اڏائي، يا غلط معنيٰ مراد وٺي گمراه ٿي ويندا آهن، ان اعتبار سان هتي قرآن جي ذريعي گمراه ڪرڻ جو فرمايو ويو آهي.

3. هن آيت ۾ غور ڪريون ته اسان مسلمانن جي لاءِ به نصيحت آهي جو اسان به ڪجهه نه هٽاسين پر الله تعاليٰ اسان کي زندگي عطا ڪئي ۽ زندگي گذارڻ جي ضروري شين ۽ نعمتن سان نوازيو پوءِ ان جي عطائن مان فائدو کڻي ان جي ياد کان غافل ٿيڻ ۽ ناشڪري

۽ غفلت جي زندگي گذارڻ ڪنهن به طرح اسان جي شان جي لائق ناهي. 4. هن مان معلوم ٿيو ته جنهن شيء کان الله تعاليٰ منع ناهي فرمايو اها اسان جي لاءِ مباح ۽ حلال آهي. 5. ملائڪن کي خليفو بڻائڻ جي خبر ظاهري طور تي مشوري جي انداز ۾ ڏني وئي نه ته الله تعاليٰ ان کان پاڪ آهي جو ان کي ڪنهن مشوري جي حاجت پوي.

جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ

پنهجو نائب بڻائڻ وارو آهيان ته انهن عرض ڪيو: ڇا تون زمين ۾ ان کي نائب بڻائيندين جيڪو ان ۾ فساد پکيڙيندو ۽ رت وهائيندو

الدَّمَاءِ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا

حالاڻڪ اسان تنهنجي حمد ڪندي تنهنجي تسبيح ڪندا آهيون ۽ تنهنجي پاڪائي بيان ڪندا آهيون. فرمايائين بيشڪ مان اهو ڄاڻان ٿو جيڪو توهان

تَعْلَمُونَ ۚ (۳۰) وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ

نه ٿا ڄاڻو ۽ الله تعاليٰ آدم کي سڀني شين جا نالا سيکاري ڇڏيا پوءِ انهن سڀني شين کي ملائڪن جي اڳيان پيش ڪري فرمايائين:

أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۖ (۳۱) قَالُوا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا

جيڪڏهن توهان سچا آهيو ته انهن جا نالا ٻڌايو (1) (ملائڪن) عرض ڪيو: (اي الله!) تون پاڪ آهين، اسان کي ته صرف ايترو علم آهي

إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۖ (۳۲) قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ

جيترو تو اسان کي سيکاريو، بيشڪ تون ئي علم وارو، حڪمت وارو آهين (2) (پوءِ الله) فرمايو: اي آدم! تون انهن کي

بِأَسْمَائِهِمْ ۚ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ

انهن شين جا نالا ٻڌاءِ، پوءِ جڏهن آدم انهن کي انهن شين جا نالا ٻڌائي ڇڏيا ته (الله) فرمايو: (اي ملائڪو!) ڇا مون توهان کي نه چيو هو ته مان

السَّوْآتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ۚ (۳۳) وَإِذْ قُلْنَا

آسمانن ۽ زمين جي سڀني لکيل شين کي ڄاڻان ٿو ۽ مان ڄاڻان ٿو جيڪو توهان ظاهر ڪيو ٿا ۽ جيڪو توهان لکيو ٿا ۽ ياد ڪريو جڏهن

لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ ۖ وَكَانَ مِنَ

اسان ملائڪن کي حڪم ڏنو ته آدم کي سجدو ڪريو ته ابليس جي علاوه سڀني سجدو ڪيو، ان انڪار ڪيو ۽ تڪبر ڪيو ۽ (3) (4)

حاشيه 1. هن آيت ۾ الله تعاليٰ حضرت آدم عليه السلام جي ملائڪن تي افضل هئڻ جو سبب علم ظاهر فرمايو، هن مان معلوم ٿيو علم گوش نشيني ۽ تنهائڻ جي عبادت کان افضل آهي. 2. هن آيت مان انسان جي شرافت ۽ علم جي فضيلت ثابت ٿئي ٿي ۽ هي به ثابت ٿئي ٿو الله تعاليٰ جي طرف تعليم جي نسبت ڪرڻ صحيح آهي جيتوڻيڪ ان کي معلم نه چيو ويندو ڇو ته معلم پيشي واري تعليم ڏيندڙ کي چئبو آهي. 3. ملائڪن حضرت آدم عليه السلام کي تعظيمي سجدو ڪيو هو ۽ اهو باقائده پيشاني زمين تي رکڻ جي صورت ۾ هو صرف مٿو جهڪائڻ نه هو. 4. هن واقعي مان معلوم ٿيو ته تڪبر اهڙو خطرناڪ عمل آهي جو هي ڪڏهن ڪڏهن انسان کي ڪفر تائين پهچائي ڇڏيندو آهي، ان ڪري هر مسلمان کي گهرجي ته اهو تڪبر ڪرڻ کان بچي.

الْكَافِرِينَ ۝۳۲ وَقُلْنَا يَا أِدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۝ وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝۳۳ فَآزَلَهُمَا

ڪافر ٿي ويو ۽ اسان فرمايو: اي آدم! تون ۽ تنهنجي گهرواري جنت ۾ رهو ۽ بنا روڪ توڪ جي جتان توهان جي دل چاهي کائو،

شِئْتُمَا ۝ وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝۳۳ فَآزَلَهُمَا

البت ان وڻ جي ويجهو نه ويجهو نه ته حد کان لنگهندڙن ۾ شامل ٿي ويندو (1) پوءِ شيطان انهن ٻنهي کي جنت ۾ لغزش

الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۝ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

ڏني پوءِ انهن کي اتان ڪڍرائي ڇڏيو جتي اهي رهندا هئا ۽ اسان فرمايو: توهان هيٺ لهي وڃو: توهان هڪ ٻئي جا دشمن بڻجن

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝۳۴ فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ

۽ توهان جي لاءِ هڪ خاص وقت تائين زمين ۾ نڪاڻو ۽ (زندگي گذارڻ جو) سامان آهي (2) پوءِ آدم پنهنجي رب کان ڪجهه ڪلما سڳي ورتا ته

فَتَابَ عَلَيْهِ ۝ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝۳۵ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا

الله ان جي توبه قبول ڪئي، بيشڪ اهو ئي گهڻو توبه قبول ڪرڻ وارو وڏو مهربان آهي (3) اسان فرمايو: توهان سڀني جنت مان لهي وڃو پوءِ

يَا تِبْنُكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝۳۶

جيڪڏهن توهان وٽ منهنجي طرفان ڪا هدايت اچي ته جيڪي منهنجي هدايت جي پيروي ڪندا انهن کي نه ڪو خوف هوندو ۽ نه اهي غمگين ٿيندا (4) ۽

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۝۳۷ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝۳۸

۽ اهي جيڪي ڪفر ڪندا ۽ منهنجي آيتن کي جهٽلائيندا اهي دوزخ وارا هوندا، اهي هميشه ان ۾ رهندا

يُبْنَىٰ إِسْرَءِيلَ أَذْكَرٌ وَانْعَمَتِ اللَّيْلُ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ

اي يعقوب جي اولاد! ياد ڪريو منهنجو اهو احسان جيڪو مون توهان تي ڪيو ۽ منهنجو عهد پورو ڪيو مان توهان جو عهد پورو (5) (6)

حاشيه 1. الله تعاليٰ مالڪ آهي، هو پنهنجي مقبول ٻانهن کي جيڪو چاهي فرمائي، ڪنهن ٻئي کي اهو حق حاصل ناهي ته ان کي بنياد بڻائي ڪري انبياء ڪرام عليه السلام جي باري ۾ خلاف ادب جملا چئي. 2. تلاوتِ قرآن کان علاوه پنهنجي طرفان حضرت آدم عليه السلام جي طرف نافرماني ۽ گناه جي نسبت ڪرڻ حرام بلڪ عالمن سڳورن جي هڪ جماعت ان کي ڪفر چيو آهي. 3. جڏهن توبه جي نسبت الله تعاليٰ جي طرف هجي ته ان مان مراد ”توبه قبول ڪرڻ“ يا ”الله تعاليٰ جو پنهنجي رحمت سان گڏ ٻانهي تي رجوع فرمائڻ“ هوندو آهي. 4. هتي جمع جي صيغي سان سڀني کي لهڻ جو فرمايائين، هن ۾ حضرت آدم عليه السلام حضرت هواء ۽ ٻين الله تعاليٰ سان گڏ انهن جو اولاد به مراد آهي جيڪو ان وقت حضرت آدم عليه السلام جي پٽيءَ ۾ هو. 5. هن آيت ۾ نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي زماني جي يهودين کي مخاطب ڪري ڪلام فرمايو ويو آهي. 6. هتي ياد ڪرڻ مان مراد صرف زبان سان تذڪرو ڪرڻ ناهي بلڪ هن مان مراد هي آهي جو اهي الله تعاليٰ جي اطاعت ۽ بندگي ڪري انهن نعمتن جو شڪر بجا آڻن ڇو ته ڪنهن نعمت جو شڪر نه ڪرڻ ان کي وسارڻ جي مترادف آهي.

بِعَهْدِكُمْ ۚ وَإِيَّايَ فَارْهَبُون ۝۴۰ ۚ وَإِمْنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا

ڪنڊس ۽ صرف مون کان ڊڄو ۽ ايمان آڻيو ان (ڪتاب) تي جيڪو مون لاءِ آهي اهو توهان وٽ موجود ڪتاب جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ۽

تَكُونُوا أَوَّلَ كَاذِبِينَ ۚ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَإِيَّايَ فَاتَّقُون ۝۴۱ ۚ وَ

سڀ کان پهريان ان جو انڪار ڪرڻ وارا نه بڻجو ۽ منهنجي آيتن جي بدلي ٿوري قيمت نه وٺو ۽ مون کان ئي ڊڄو ۽

لَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝۴۲ ۚ وَأَقِيمُوا

حق کي باطل سان نه ملايو ۽ ڄاڻي وائي حق کي نه لڪايو (1) ۽ نماز قائم ڪيو

الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ۝۴۳ ۚ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ

۽ زڪوة ادا ڪريو ۽ رڪوع ڪرڻ وارن سان گڏ رڪوع ڪريو ۽ توهان ماڻهن کي پلائي جو حڪم ڏيو ٿا ۽

تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝۴۴ ۚ وَاسْتَعِينُوا

پنهنجي پاڻ کي وساريو ٿا حالانڪ توهان ڪتاب پڙهو ٿا پوءِ ڇا توهان کي عقل ناهي (2) ۽ صبر ۽ نماز کان

بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ۝۴۵ ۚ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ

مدد حاصل ڪريو ۽ بيشڪ نماز ضرور ڳوري آهي پر انهن تي جيڪي دل سان مون ڏانهن جهڪن ٿا (3) جن کي يقين آهي ته انهن کي

مُلْقُوا أَرْسَالَهُمْ وَإِنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۝۴۶ ۚ يُبْنَىٰ إِسْرَءِيلَ أَذْكَرٌ وَانْعَبْتِ الْبَنَىٰ

پنهنجي رب سان ملڻو آهي ۽ انهن کي انهيءَ ڏانهن موٽي وڃڻو آهي (4) اي يعقوب جي اولاد! ياد ڪريو منهنجو اهو احسان جيڪو مون توهان تي ڪيو ۽ هي

أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝۴۷ ۚ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ

جو مون توهان کي ان سڄي زماني تي فضيلت عطا ڪئي (4) ۽ ان ڏينهن کان ڊڄو جنهن ڏينهن ڪا به جان ڪنهن ٻي جي

حاشيه 1. هن آيت مان معلوم ٿيو ته هر هڪ کي گهرجي ته اهو حق کي باطل سان نه ملائي ۽ نه ئي حق کي لڪائي ڇو ته ان ۾

فساد ۽ نقصان آهي ۽ اها به خبر پئي ته حق ڳالهه ڄاڻڻ واري تي ان کي ظاهر ڪرڻ واجب آهي ۽ حق ڳالهه کي لڪائڻ ان تي

حرام آهي. 2. هن آيت جو شان نزول خاص هئڻ جي باوجود حڪم عام آهي ۽ هر نيڪي جو حڪم ڏيڻ واري جي لاءِ هن ۾

تازيان عبرت آهي. 3. صبر جي سبب قلبي قوت ۾ اضافو ۽ نماز جي برڪت سان الله تعاليٰ سان تعلق مضبوط ٿيندو آهي ۽

اهي ٻئي شيون پريشانين کي برداش ڪرڻ ۽ انهن کي پري ڪرڻ ۾ سڀ کان وڌيڪ معاون آهن. 4. هن مان مراد هي آهي ته

بني اسرائيل کي انهن جي زماني ۾ سڀني ماڻهن تي فضيلت عطا ڪئي وئي. ۽ جڏهن حضور انور ﷺ فتنن ۽ فتنن ۾ ڏاهو ڏسندو جي آمد

ٿي ته اها فضيلت پاڻ ڪري رهيو هوندو ﷺ جي امت جي طرف منتقل ٿي وئي.

عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ

طرف کان بدلو نه ڏيندي ۽ نه ڪا سفارش مڃي ويندي ۽ نه ان کان ڪو معاوضو ورتو ويندو ۽ نه انهن جي مدد

يُنْصَرُونَ ②۸ ۽ وَإِذْ نَجَّيْنَاهُمْ مِنَ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ

ڪئي ويندي ①(1) ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان توهان کي فرعونين کان نجات ڏني جيڪي توهان کي تمام برو عذاب ڏيندا هئا. توهان جي پٽن کي

أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۖ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ②۹ ۽

ذبح ڪندا هئا ۽ توهان جي ڌيئرن کي زندهه ڇڏي ڏيندا هئا ۽ ان ۾ توهان جي رب جي طرف کان وڏي آزمائش هئي ۽ (ياد ڪريو)

إِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ③۰

جڏهن اسان توهان جي لاءِ درياءَ کي ڇيري وڌو پوءِ اسان توهان کي بچائي ورتو ۽ فرعونين کي توهان جي اکين جي سامهون غرق ڪري ڇڏيو ۽

وَإِذْ دَعَا مُوسَىٰ أَبْرَاعِينَ لَيْلَةً ۖ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعَجَلَ مِنْ بَعْدِهَا وَأَنْتُمْ

۽ ياد ڪريو جڏهن اسان موسيٰ کان چاليهه راتين جو واعدو فرمايو پوءِ ان جي پٺيان توهان گلابي جي ٻوڄا شروع ڪري ڏني ۽ توهان واقعي

ظُلُمُونَ ③۱ ۖ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ③۲ ۽ وَإِذْ آتَيْنَا

ظالم هئا ②(2) پوءِ ان کان بعد اسان توهان کي معافي عطا فرمائي ته جيئن توهان شڪر ادا ڪريو ۽ ياد ڪريو جڏهن اسان موسيٰ کي ڪتاب

مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ③۳ ۽ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يُقَوْمِ

عطا ڪيو ۽ حق ۽ باطل ۾ فرق ڪرڻ ته جيئن توهان هدايت ماڻيو ۽ ياد ڪريو جڏهن موسيٰ پنهنجي قوم کي چيو: اي منهنجي

إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعَجَلَ فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا

قوم توهان گلابي (کي معبود) بڻائي پنهنجي جانين تي ظلم ڪيو تنهنڪري (هاڻي) پنهنجي پيدا ڪرڻ واري جي بارگاهه ۾ توبه ڪريو (هن طرح) ③(3)

حاشيه ① هن مان معلوم ٿيو ته قيامت جي ڏينهن ڪافر کي نه ڪو ڪافر نفعو پهچائي سگهندو ۽ نه ڪو مسلمان، ان ڏينهن

شفاعت صرف مسلمان جي لاءِ هوندي. ② فرعون ۽ فرعونين جي هلاڪت کان پوءِ جڏهن حضرت موسيٰ عليه السلام بني

اسرائيل کي وٺي مصر ڏانهن موٽيا پوءِ انهن جي درخواست تي الله تعاليٰ تورات عطا فرمائڻ جو واعدو فرمايو ۽ ان جي لاءِ

تيهه ڏينهن ۽ وڌيڪ ڏهن ڏينهن جو اضافو ڪري چاليهن ڏينهن جي مدت مقرر ٿي. ③ هن آيت مان معلوم ٿيو ته شرڪ

ڪرڻ سان مسلمان مرتد ٿي ويندو آهي ۽ مرتد جي سزا قتل آهي ڇو ته اهو الله تعاليٰ سان بغاوت ڪري رهيو آهي ۽ جيڪو

الله تعاليٰ جو باغي هجي ان کي قتل ڪري ڇڏڻ ئي حڪمت ۽ مصلحت جي عين مطابق آهي.

أَنْفُسَكُمْ ۖ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ۖ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ

جو توهان پنهنجي ماڻهن کي قتل ڪريو، اهو توهان جي پيدا ڪرڻ واري وٽ توهان جي لاءِ بهتر آهي پوءِ ان توهان جي توبه قبول ڪئي

الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسَىٰ لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً

بيشڪ اهو ئي گهڻو توبه قبول ڪرڻ وارو مهربان آهي ۽ ياد ڪريو جڏهن توهان چيو: اي موسيٰ! اسان هرگز توهان جو يقين نه ڪنداسين جيستائين

فَاَخَذَتْكُمُ الصَّعِقَةُ ۖ وَأَنْتُمْ تُنْظَرُونَ ﴿٥٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْهُ بَعْدَ مَوْتِكُمْ

ظاهر ظهور خدا کي ڏسي نون پوءِ توهان جي ڏسندي ئي ڏسندي توهان کي ڪڙڪ (گورڻ) اچي ورتو (1) پوءِ توهان جي موت کان پوءِ اسان توهان کي

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٥﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ ۖ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ ۖ

زندگهه ڪيو ته جيئن توهان شڪر ادا ڪريو ۽ اسان توهان جي مٿان ڪڪرن کي چانو بڻائي ڇڏيو ۽ توهان جي مٿان من ۽

السَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ

سلوي لائو (جو) اسان جون ڏنل پاڪيزه شيون کائو ۽ انهن اسان جو ڪجهه نه بگاڙيو بلڪ پنهنجي جانين تي

يَظْلِمُونَ ﴿٥٦﴾ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا ۖ وَ

ئي ظلم ڪندا رهيا (2) ۽ جڏهن اسان انهن کي چيو ته هن شهر ۾ داخل ٿي وڃو پوءِ ان ۾ جتي چاهيو بنا روڪ توڪ کائو ۽

ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ ۖ وَسَنَزِيدُ

دروازي مان سجدو ڪندي داخل ٿجو ۽ چوندا رهجو، اسان جا گناهه معاف ٿين، اسان توهان جون خطائون بخشي ڇڏينداسين ۽

الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٧﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا

عنقريب اسان نيڪي ڪرڻ وارن کي اڃان وڌيڪ عطا ڪنداسين ۽ پوءِ انهن ظالمن جيڪو انهن کي چيو ويو هو ان کي هڪ ٻي ڳالهه سان (3) (4)

حاشيه 1... هن واقعي مان شان انبياء عنبوء (عليه السلام) به ظاهر ٿيو جو حضرت موسيٰ (عليه السلام) کي ”اسان اوهان جو يقين نه ڪنداسين“ چوڻ جي شامت ۾ بني اسرائيل هلاڪ ڪيا ويا. 2... ”من“ جي باري ۾ صحيح قول اهو آهي ته اها ترنجبين وانگر هڪ مٺي شيءِ هئي ۽ ”سلوي“ جي باري ۾ صحيح قول هي آهي ته اهو هڪ ننڍو پکي هو. 3... بني اسرائيل کي هي حڪم هو ته دروازي مان سجدو ڪندي ۽ زبان سان ”حِطَّةٌ“ چوندي داخل ٿين، انهن پنهنجي حڪمن جي مخالفت ڪئي ۽ سجدو ڪندي داخل ٿيڻ جي بدران سرين ۾ گهٽجندي داخل ٿيا ۽ توبه ۽ استغفار جو ڪلمو پڙهڻ جي بدران مذاق جي طور تي ”حِطَّةٌ“ چوڻ لڳا جنهن جو معنيٰ هو: وار ۾ داڻو.

عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ

بدلي ڇڏيو پوءِ اسان آسمان مان انهن ظالمن تي عذاب نازل ڪيو ڇو ته اهي نافرمان ڪندا هئا ۽ ياد ڪريو، جڏهن موسيٰ

مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ

پنهنجي قوم جي لاءِ پاڻي گهريو ته اسان فرمايو ته پٿر تي پنهنجي لٺ هڻ، پوءِ يڪدم ان مان ٻارنهن چشما وهي نڪتا (۶۰)

عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا

هر ٿولي پنهنجي پاڻي پيئڻ جي جڳهه کي سڃاڻي ورتو (۶۱) اسان فرمايو ته) الله جو رزق کائو ۽ پيئو ۽

تَعَثَّوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۖ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يُمُوسَىٰ لَنْ نُصِيبَ عَلَىٰ طَعَامٍ

زمين ۾ فساد پکيڙيندي نه ڦرو (1) (2) ۽ جڏهن توهان چيو: اي موسيٰ! اسان هڪ کاڌي تي هرگز صبر نٿا ڪري سگهون،

وَاحِدٍ فَاذْهَبْ لَنَا رَبِّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَ

تنهنڪري توهان پنهنجي رب کان دعا ڪريو ته اسان جي لاءِ اهي شيون ڪڍي جيڪي زمين جمائي ٿي جيئن ساڳ ۽ ونڱي ۽

فُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا ۖ قَالَ اتَّبِعِدِلُّونَ الَّذِي هُوَ آدُنِي بِالْأَمْرِ هُوَ

ڪڻڪ ۽ مسور ۽ بصر، فرمايائين: ڇا توهان بهتر شيءِ جي بدلي ۾ بيڪار شيون گهرو ٿا، (چڱو پوءِ)

خَيْرٌ ۖ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ ۖ وَضَرِبْتَ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةَ وَ

مصر جي ملڪ يا ڪنهن شهر ۾ قيام ڪريو، اتي توهان کي اهو سڀ ڪجهه ملندو جيڪو توهان گهريو آهي ۽ انهن تي ذلت ۽ غربت مسلط

الْمُسْكَنَةَ ۖ وَبَآءُؤُا وَبِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ۖ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ

ڪئي وئي ۽ اهي خدا جي غضب جا مستحق ٿي ويا، اها ذلت ۽ غربت ان ڪري هئي جو هي الله جي آيتن جو انڪار ڪندا هئا ۽ (3) (4)

حاشيہ 1. هن آيت ۾ ماڻهن جو انبياء ڪرام عليه السلام جي بارگاہ ۾ مدد گهرڻ ۽ انبياء ڪرام عليه السلام جو انهن جي مشڪل آسان

ڪرڻ جو ثبوت به آهي. 2. پٿر مان چشمو جاري ڪرڻ حضرت موسيٰ عليه السلام جو عظيم معجزو هو جڏهن ته اسان جي آقا،

حضور سيد المرسلين صل الله تعاليٰ عليه وآله وسلم پنهنجي مبارڪ آڱرين سان پاڻي جا چشما جاري فرمايا ۽ هي ان کان به وڌيڪ معجزو

هو. 3. بني اسرائيل ساڳ ونڱي وغيره جيڪي شيون گهريون انهن جو مطالبو ڪنا نه هو پر ”من ۽ سلوي“ جهڙي نعمت

کي ڇڏي ڪري انهن ڏانهن مائل ٿيڻ ننڍو خيال آهي. جڏهن وڏن سان نسبت هجي ته دل ۽ دماغ ۽ سوچ به وڏي بلاڻڻ

گهرجي. 4. بني اسرائيل بلند مرتبن تي فائز هئڻ کان پوءِ جن سببن جي ڪري ذلت ۽ غربت جي اونهي ڪڏ ۾ ڪريا ڪاش!

انهن سببن کي سامهون رکندي عبرت ۽ نصيحت جي لاءِ هڪ ڀيرو مسلمان به پنهنجي عملن ۽ فعلن جو جائزو وٺڻ ۽

پنهنجي ماضي ۽ حال جو مشاهدو ڪن.

يَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۖ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾ إِنَّ

نبيين کي ناحق شهيد ڪندا هئا. (۶۱) اها ان ڪري هئي جو انهن نافرماني ڪئي ۽ اهي مليل سرڪشي ڪري رهيا هئا. بيشڪ

الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصُّبْيٰنَ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ

ايمان وارن ۽ يهودين ۽ عيسائين ۽ تارن جي پرڄا ڪرڻ وارن مان جيڪي به سچي دل سان الله تي ۽ آخرت جي ڏينهن تي ايمان آڻن

الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

۽ نيڪ ڪم ڪن ته ان جو ثواب انهن جي رب وٽ آهي ۽ انهن تي نه ڪو خوف هوندو ۽ نه اهي غمگين ٿيندا ۽ ياد ڪريو جڏهن اسان توهان کان

يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذَا أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ۖ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ

عهد ورتو ۽ توهان جي مٿان طور جبل کي لتڪائي ڇڏيو (۶۲) جيو ته مضبوطي سان پڪڙيو ان (ڪتاب) کي جيڪو اسان توهان کي عطا ڪيو

بِقُوَّةٍ ۚ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ فَلَوْلَا

آهي ۽ جيڪو ڪجهه ان ۾ بيان ڪيو ويو آهي ان کي ياد ڪريو هن اميد تي جو توهان پرهيزگار بڻجي وڃو (1) ان کان پوءِ وري توهان ڦري ويو ته جيڪڏهن توهان

فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ

تي الله جو فضل ۽ ان جي رحمت نه هجي ها ته توهان نقصان ڪڍڻ وارن مان ٿي وڃو ها ۽ يقيناً توهان کي معلوم آهن اهي ماڻهو جن توهان

اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُفُّوا أَرْدَا خُسْرَيْنِ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا

مان چنڇر جي ڏينهن ۾ سرڪشي ڪئي، ته اسان انهن کي چيو ته تڙيل ڀولڙا بڻجي وڃو ۽ پوءِ اسان اهو واقعو ان وقت جي ماڻهن

لِسَابِئِينَ يَدِيهَا وَخَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

۽ ان کان پوءِ وارن جي لاءِ عبرت ۽ پرهيزگارن جي لاءِ نصيحت بڻائي ڇڏيو (2) ۽ ياد ڪريو جڏهن موسيٰ پنهنجي قوم کي فرمايو:

حاشيہ 1. هن ۾ سورة واعدو پورو ڪرڻ تي مجبور ڪرڻ ڏٺو پيو وڃي، هن حوالي سان ياد رهي ته دين قبول ڪرڻ تي جبر

(مجبور) نٿو ڪري سگهجي البت دين قبول ڪرڻ کان پوءِ ان جي احڪامن تي عمل ڪرڻ تي مجبور ڪيو ويندو. هن جو مثال ائين سمجهو ته ڪنهن کي پنهنجي ملڪ ۾ آڻڻ تي حڪومت مجبور ناهي ڪندي پر جيڪڏهن ڪو ملڪ ۾ اچي وڃي ته حڪومت ان کي قانون تي عمل ڪرڻ تي ضرور مجبور ڪندي. 2. هن مان معلوم ٿيو ته قرآن پاڪ ۾ عذاب جا واقعا اسان جي عبرت لاءِ بيان ڪيا ويا آهن تنهنڪري قرآن پاڪ جي حقن مان آهي ته اهڙي طرح جا واقعا ۽ آيتون پڙهي ڪري پنهنجي اصلاح ڏانهن به توجهه ڪئي وڃي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۖ قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ

بیشک الله توهان کي حڪم ڏئي ٿو ته هڪ ڳئون ذبح ڪريو پوءِ انهن چيو ته ڇا توهان اسان سان مذاق ڪيو ٿا؟ موسيٰ فرمايو:

بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۖ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۖ قَالَ

مان الله جي پناه گهران ٿو جو مان جاهلن مان ٿيان (1) انهن چيو ته اوهان پنهنجي رب سان دعا ڪيو ته اهو اسان کي ٻڌائي ته اها ڳئون ڪهڙي آهي؟ فرمايائون:

إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ ۖ لَا قَارِضٌ وَلَا يَكْرُ ۖ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ ۖ فَافْعَلُوا مَا

الله فرمائي ٿو ته اها هڪ اهڙي ڳئون آهي جيڪا نه ٿي پوڙهي آهي ۽ نه بلڪل گهٽ عمر بلڪ انهن ٻنهي جي وچواري هجي: پوءِ اهو ڪريو جنهن جو توهان

تُؤْمَرُونَ ۖ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا ۖ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ

کي حڪم ڏنو پيو وڃي (2) انهن چيو: اوهان پنهنجي رب کان دعا ڪيو ته اهو اسان کي ٻڌائي: ان ڳئون جو رنگ ڪهڙو آهي؟ فرمايائون ته

إِنَّهَا بَقَرَةٌ ۖ صَفْرَاءُ ۖ فَاقْهَمُ لَوْنُهَا تَسْرُ النَّظِيرِينَ ۖ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ

الله فرمائي ٿو ته اها ڪڍي رنگ جي ڳئون آهي جنهن جو رنگ گهڻو گهرو آهي. اها ڳئون ڏسڻ وارن کي خوشي ڏيندي آهي (3) انهن چيو: اوهان پنهنجي رب

لَنَا مَا هِيَ ۖ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَهَ عَلَيْنَا ۖ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ۖ قَالَ

کان دعا ڪريو ته اسان جي لاءِ واضح طور بيان ڪري ته اها ڳئون ڪهڙي آهي؟ چو ته بيشڪ ڳئون اسان تي مشتبہ ٿي وئي آهي ۽ جيڪڏهن الله چاهين ٿو ته يقيناً

إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ ۖ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّةٌ

اسان راه ماڻينداسين (موسيٰ) فرمايو: الله فرمائي ٿو ته اها هڪ اهڙي ڳئون آهي جنهن کان اها خدمت ناهي ورتي ويندي جو اها زمين ۾

لَا شِيَةَ فِيهَا ۖ قَالُوا لَنْ جُئْتِ بِالْحَقِّ ۖ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ۖ

هر هلائي ۽ نه اها ڪيتي، کي پاڻي ڏيئي ٿي بلڪل بي عيب آهي. ان ۾ ڪو داغ نه آهي. (اهو ٻڌي) انهن چيو: هاڻي اوهان بلڪل درست ڳالهه ٻڌي آهي (3) (3)

حاشيه 1. پيغمبر ڪوڙ، دل لڳي ۽ ڪنهن جو مذاق اڏائڻ وغيره عيبن کان پاڪ آهن البت خروش طبعي هڪ محمود صفت آهي هيءُ انهن ۾ ٿي سگهي ٿي. 2. نبي جي فرمان تي بغير ڪنهن سوچ ۽ خيال جي عمل ڪرڻ گهرجي ۽ عمل ڪرڻ جي بدران اچائي ڳالهه ٺاهڻ بي ادبن جو ڪم آهي. 3. هن مان معلوم ٿيو ته شرعي احڪامن جي متعلق نامناسب بحث مشقت جو سبب آهي.

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادْرَأَتْكُمْ فِيهَا ۗ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٤٢﴾ فَقُلْنَا

پوءِ انهن ان ڳڻڻن کي فوج ڪيو حالانڪ اهي فوج ڪندي معلوم ٿي ٿيا، ۽ ڀلا ڪريو جڏهن توهان هڪ شخص کي قتل ڪري ڇڏيو پوءِ ان جو الزام ڪنهن ٻئي تي وجهڻ

اَضْرِبُوهُ بِعَصَاكَ ۗ كَذٰلِكَ يُحْيِي اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ

لڳا حالانڪ الله ظاهر ڪرڻ وارو هو ان کي جنهن کي توهان لڪائي رهيا هئا. پوءِ اسان فرمايو: (تر) ان مقتول کي ان ڳڻڻن جو هڪ ٽڪرو هڻو، اهڙي طرح الله

تَعْقِلُوْنَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ

مردن کي زنده ڪندو ۽ اهو توهان کي پنهنجون نشانينون ڏيکاري ٿو ته جيئن توهان سمجهي وڃو ۽ پوءِ ان کان پوءِ توهان جون دليون سخت ٿي ويون ته اهي پٿرن جيان

قَسُوۡةٌ ۙ وَاِنَّ مِّنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ اَنْهٰرٌ ۚ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقُّ

آهن بلڪ انهن کان به وڌيڪ سخت ۽ پٿرن مان ته ڪجهه اهي آهن جن مان نديون وهي نڪرن ٿيون ۽ ڪجهه اهي آهن جو جڏهن ڦاٽي پون ٿا

فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ ۚ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشِيَةِ اللّٰهِ ۚ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ

ته انهن مان پاڻي نڪرندو آهي ۽ ڪجهه اهي آهن جيڪي الله جي ڊڳ کان ڪري پوندا آهن ۽ الله توهان جي عملن کان هرگز بي

عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٤٤﴾ اَفَتَطَّعُوْنَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ

خبر نه آهي (1) ۽ پوءِ اي مسلمانو! ڇا توهان اها اميد رکو ٿا ته اهي توهان جي ڪري ايمان آڻيندا حالانڪ انهن ۾

يَسْمَعُوْنَ كَلِمَ اللّٰهِ ثُمَّ يَحْرَفُوْنَ عَنْهُ ۚ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَاِذَا

هڪ ٿولو اهو هو جيڪي الله جو ڪلام ٻڌندا هئا ۽ پوءِ ان کي سمجهڻ کان پوءِ ڄاڻي وائي ڇڏيندا هئا (2) ۽ جڏهن اهي مسلمان

لَقُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْا اٰمَنَّا ۖ وَاِذَا خَلَا بِعَضُوْهُمْ اِلٰىۤ بَعْضٍ قَالُوْا اَتَحَدِّثُوْنَهُمْ

سان ملندا آهن ته چوندا آهن ته اسان ايمان آڻي چڪا آهيون ۽ جڏهن پاڻ ۾ اڪيلا هوندا آهن ته چوندا آهن: ڇا انهن جي سامهون اهو علم بيان ڪيو ٿا

حاشيه 1. هن مان معلوم ٿيو ته دل جي سختي تمام خطرناڪ آهي. 2. هن مان معلوم ٿيو ته عالم جو بگڙڻ عوام جي بگڙڻ کان وڌيڪ تباه ڪندڙ آهي ڇو ته عوام عالمن کي پنهنجو هادي ۽ رهنما سمجهندا آهن. اهي عالمن جي ڳالهين تي عمل ڪندا آهن ۽ انهن جي ڪمن کي دليل بڻائيندا آهن ۽ جڏهن عالمن ئي جي عقيدن ۽ عملن ۾ بگاڙ پيدا ٿي وڃي ته عوام هدايت جي راه تي ڪيئن هلي سگهندو.

بِإِفْتَحِ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٦﴾ أَوَلَا

جيڪو الله توهان تي ظاهر ڪيو آهي؟ ته جيئن ان جي ذريعي اهي توهان جي رب جي بارگاہ ۾ توهان تي حجت قائم ڪن، ڇا توهان کي عقل ناهي؟ (1) ۵

يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٤٧﴾ وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا

ڄا اهي ايتري ڳالهه نٿا ڄاڻن ته الله ڄاڻي ٿو جيڪو ڪجهه اهي لڪائن ٿا ۽ جيڪو ڪجهه ظاهر ڪن ٿا ۽ انهن مان ڪجهه اڻ پڙهيل آهن جيڪي ڪتاب کي

يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٤٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ

نٿا ڄاڻن پر زباني پڙهن يا ڪجهه پنهنجي من گهڙت ۽ اهي صرف خيال ۽ گمان ۾ پيل آهن ۵ پوءِ بربادي آهي انهن ماڻهن جي لاءِ جيڪي پنهنجي

الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ۖ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا

هٿن سان ڪتاب لکن ٿا پوءِ چوندا آهن: هي خدا جي طرف کان آهي جو ان جي بدلي ۾ ٿوري قيمت حاصل ڪن ته انهن ماڻهن

قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٤٩﴾ وَ

جي لاءِ انهن جي هٿن جي لکيل هٿن جي ڪري هلاڪت آهي ۽ انهن جي لاءِ انهن جي ڪمائي جي ڪري تباهي ۽ بربادي آهي ۵ ۽

قَالُوا لَنْ تَسْنَا النَّارَ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً ۖ قُلْ أَتَّخِذُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا

چيائون: اسان کي ته ٻاه هرگز نه ڇهندي پر گهڻپ جا ڪجهه ڏينهن. اي حبيب! تون فرما: ڇا توهان خدا کان ڪو واعدو ورتو آهي؟ (جيڪڏهن ائين آهي

فَلَنْ يُخْلَفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ

پوءِ) ته الله هرگز واعدو خلافي نه ڪندو بلڪ توهان الله تي اها ڳالهه چئي رهيا آهيو جنهن جو توهان کي علم ناهي ۵ ڇو نه، جنهن

سَيِّئَةٍ وَآحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥١﴾ وَ

گناه ڪمايو ۽ ان جي خطا ان جو گهڻو ڪري ورتو پوءِ اهي ئي ماڻهو جهنمي آهن، اهي هميشه ان ۾ رهندا (2) (3) ۵ ۽

حاشيه 1. هن مان معلوم ٿيو ته حق لکائڻ ۽ سرڪار مدينه منيٰ الله تعالٰي عليه السلام جي اوصافن کي لکائڻ ۽ انهن جي ڪمالن جو انڪار ڪرڻ يهودين جو طريقو آهي. 2. هن آيت ۾ گناه مان شرڪ ۽ ڪفر مراد آهي. 3. احاطو ڪرڻ مان هي مراد آهي ته نجات جون تمام وائون بند ٿي وڃن ۽ ڪفر ۽ شرڪ ئي تي ان کي موت اچي.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝۸۲

جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا اهي جنت وارا آهن انهن کي هميشه ان ۾ رهڻو آهي ۝

وَإِذَا خُذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ

۽ ياد ڪريو جڏهن اسان بني اسرائيل کان عهد ورتو ته الله کان سواءِ ڪنهن جي عبادت نه ڪريو ۽ ماءُ پيءُ

إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالسَّكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا

سان ڀلائي ڪريو ۽ مائتن ۽ يتيمن ۽ مسڪينن سان (سنوسلوڪ ڪريو) ۽ ماڻهن کي چڱي ڳالهه چئو ۽ نماز قائم

الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۖ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ ۝۸۳

رکو ۽ زڪوة ڏيو (پر) پوءِ توهان مان ڪجهه ماڻهن کان علاوه سڀ ڦري ويا ۽ توهان (ائين ئي الله جي احڪامن کان) منهن موڙڻ وارا آهيو (2) ۝

وَإِذَا خُذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَ كُمُ وَلَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّنْ

۽ ياد ڪريو جڏهن اسان توهان کان عهد ورتو ته پاڻ ۾ ڪنهن جو رت نه وهائجو ۽ پنهنجن ماڻهن کي پنهنجن ڳوٺن مان نه

دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ۝۸۴

ڪڍجو پوءِ توهان اقرار به ڪيو ۽ توهان (پاڻ ان جا) گواهه آهيو ۝ اهي توهان ئي آهيو جيڪي پنهنجي ماڻهن کي قتل (نه) ڪرڻ لڳو

أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرَجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ دِيَارِهِمْ تَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَ

۽ پاڻ مان هڪ ٽولي کي ان جي وطن مان (نه) ڪڍڻ لڳو، توهان انهن جي خلاف گناهه ۽ زيادتي جي ڪمن ۾ مدد به ڪيو تاءِ جيڪڏهن اهي ئي قيدي ٿي

الْعُدُوَّانَ ۖ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسْرَىٰ تَقْدُوهُمْ وَهُمْ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۖ

ڪري تڏهن توهان معارضو ڏئي انهن کي ڇڏائي وٺو ٿا ڇڏايو ٿا حالانڪ توهان تي ته انهن کي ڪيڏي ئي حرام آهي ته ڇا توهان الله جي ڪجهه

حاشيه 1. چڱي ڳالهه مان مراد نيڪي جي دعوت ڏيڻ ۽ برائين سان روڪڻ آهي. نيڪي جي دعوت ۾ ان جا تمام طريقا داخل آهن.

جيئن بيان ڪرڻ، درس ڏيڻ، وعظ ۽ نصيحت ڪرڻ وغيره. 2. هن مان معلوم ٿيو ته بني اسرائيل جي عادت ئي الله تعاليٰ

جي احڪامن کان منهن ڦيرڻ ۽ ان جي عهد کان ڦري وڃڻ آهي

اَفْتَوْ مُنُونٍ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۖ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ

احڪامن کي مڃو ٿا ۽ ڪجهه جو انڪار ڪيو ٿا؟ پوءِ جيڪو توهان مان ائين ڪري ان جو بدلو دنياوي زندگي ۾

ذٰلِكَ مِنْكُمْ ۖ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰى اَشَدِّ

ذلت ۽ رسوائي کان سواءِ ٻيو ڪهڙو آهي ۽ قيامت جي ڏينهن انهن کي سخت عذاب ڏانهن

الْعَذَابِ ۚ وَمَا لِلّٰهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا

موتايو ويندو ۽ الله توهان جي عملن کان بي خبر ناهي (1)(2) ۽ اهي ئي ماڻهو آهن جن آخرت جي بدلي دنيا جي

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَ

زندگي خريدي ورتي پوءِ انهن کان نه ئي عذاب هلڪو ڪيو ويندو ۽ نه ئي انهن جي مدد ڪئي ويندي ۽ بيشڪ اسان

لَقَدْ اَتَيْنَا مُوسٰى الْكِتٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنْۢ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۚ وَاتَيْنَا عِيسٰى ابْنَ

موسيٰ کي ڪتاب عطا ڪيو ۽ ان کان پوءِ هڪ ٻئي پٺيان رسول موڪليا ۽ اسان عيسيٰ بن مريم کي پٿريون نشانيون عطا ڪيون ۽ پاڪ روح جي ذريعي

مَرْيَمَ الْبَيْتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۚ اَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَاسُوْلٌ بِمَا لَا تَهْوٰى

ان جي مند ڪئي پوءِ (اي بني اسرائيل!) ڇا توهان جو اهو معمول نه آهي؟ ته جڏهن به توهان وٽ ڪو رسول اهڙا احڪام کڻي تشريف فرما ٿيو جن کي توهان

اَنْفُسَكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ ۚ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ ۚ وَفَرِيقًا تَقْتُلُوْنَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوْا اَقْلُوْا بِنَا

جون دليون پسند نه ڪنديون هيون ته توهان تڪبر ڪندا هئا پوءِ ان (نبيين مان) هڪ ٽولي کي توهان جهڙا ٿيندا هئا ۽ هڪ ٽولي کي شهيد ڪري ڇڏيندا هئا (3)

عُلْفٌ ۚ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾ وَلَبَّآ جَاءَهُمْ

۽ يهودين چيو: اسان جي دلين تي پردا پيل آهن بلڪ الله انهن جي ڪفر جي لعنت ڪري ڇڏي آهي پوءِ انهن مان ٿورا ماڻهو ئي ايمان آڻيندا آهن

حاشيه 1 هن آيت مان معلوم ٿيو ته شريعت جي تمام احڪامن تي ايمان رکڻ ضروري آهي ۽ تمام ضروري احڪامن تي عمل

ڪرڻ به ضروري آهي. ڪو به شخص ڪنهن به وقت شريعت جي پابندي کان آزاد نٿو ٿي سگهي ۽ پاڻ کي طريقت جو نالو

ڏئي يا ڪنهن به طريقي سان شريعت کان پاڻ کي آزاد چوڻ وارا ڪافر آهن. 2. هن مان معلوم ٿيو ته ڪنهن جي طرفداري

۾ دين جي مخالفت ڪرڻ اخروي عذاب کان دنيا ۾ به ذلت ۽ رسوائي جو باعث هوندو آهي. 3. الله تعاليٰ حضرت

عيسيٰ عليه السلام جي مدد حضرت جبريل عليه السلام جي ذريعي فرمائي. معلوم ٿيو ته الله تعاليٰ جا پيارا مدد ڪري سگهن ٿا.

کُتِبَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ ۚ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى

۽ جڏهن انهن وٽ الله جو اهو ڪتاب آيو جيڪو انهن وٽ (موجود) ڪتاب جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ۽ ان کان پهريان اهي ان نبي جي وسيلي سان

الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ۚ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى

ڪافرن جي خلاف فتح گهرندا هئا پوءِ جڏهن انهن وٽ اهو ڄاتل سڃاتل نبي تشریف فرما ٿيو ته ان جا منڪر ٿي ويا پوءِ الله جي لعنت هجي انڪار

الْكَافِرِينَ ۝۸۹ بِسَبَاسْتَرُوا بِهِ ۚ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۚ أَنْزَلَ اللَّهُ بَعْثًا

ڪرڻ وارن تي ۽ انهن پنهنجي جانين جو ڪيترو برو سودو ڪيو ته الله جيڪو نازل فرمايو آهي ان جو انڪار ڪري رهيا آهن ان

يُنَزِّلُ اللَّهُ مِنْ فُضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ فَبَآءُ ذُو بَغْضٍ عَلَى

حسد جي ڪري جو الله پنهنجي فضل سان پنهنجي جنهن ٻانهي تي چاهيندو آهي وحي نازل فرمائيندو آهي ته اهي ماڻهو غضب تي

غَضَبٍ ۚ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝۹۰ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ امْنُوا بِمَا أَنْزَلَ

غضب جا مستحق ٿي ويا ۽ ڪافرن جي لاءِ ذلت جو عذاب آهي (1) ۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي ته ان تي ايمان آڻيو جيڪو الله نازل فرمايو آهي ته

اللَّهُ قَالُوا أَوْمِنْ مِنْ بِنَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِآوَارَاءَ ۚ وَهُوَ الْحَقُّ

چون ٿا: اسان انهيءَ تي ايمان آڻيون ٿا جيڪو اسان تي نازل ڪيو ويو ۽ اهي تورات کان سواءِ ٻين جو انڪار ڪن ٿا حالانڪ اهو قرآن به حق آهي انهن وٽ

مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ ۚ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ

موجود (ڪتاب) جي تصديق ڪرڻ وارو آهي. اي محبوب تون فرما ته (اي يهوديو!) جيڪڏهن توهان ايمان وارا هيو ته پوءِ پهريان توهان الله جي نبين کي ڇو

مُؤْمِنِينَ ۝۹۱ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ

شهيد ڪندا هيو؟ (3) ۽ بيشڪ توهان وٽ موسيٰ روشن نشانين ڪافي تشریف فرما ٿيا پوءِ توهان ان کان بعد گلابي کي معبود بڻائي ورتو ۽

حاشيہ 1. هن مان هر انسان نصيحت حاصل ڪري ته ايمان جي جاءِ تي ڪفر، نيڪين جي جاءِ تي گناهه، اطاعت جي جاءِ تي

نافرماني، رضا الاهي جي جاءِ تي الله تعاليٰ جي غضب جو سودو نهايت نقصان جو سودو آهي. 2. هن مان معلوم ٿيو ته

منصب ۽ مرتبي جي طلب انسان جي دل ۾ حسد پيدا ٿيڻ جو هڪ سبب آهي ۽ هي به معلوم ٿيو ته حسد اهڙو خبيث مرض

آهي جيڪو انسان کي ڪفر تائين به وڃي سگهي ٿو. 3. حضور اڪرم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي زماني جي بني اسرائيل

نبين سڳورن عليه السلام کي شهيد نه ڪيو هو پر ڇو ته اهي قاتلن جي ان حرڪت کان راضي هئا ۽ انهن کي پنهنجو وڏو

مڃيندا هئا ۽ انهن کي عظمت سان ياد ڪندا هئا ان ڪري انهن کي به قاتلن جي لسٽ ۾ شامل ڪيو ويو آهي.

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿۹۲﴾ وَإِذَا خَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ ۖ خُذُوا مَا

توهان ظالم هئائو ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان توهان کان عهد ورتو ۽ طور جبل کي توهان جي مٿان بلند ڪيو ۽ (فرمايو) مضبوطي سان پڪڙيو ان کي جيڪو

اتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ ۖ وَأَسْعَوْا ۖ قَالَوَا سِعْنًا وَعَصِيًّا ۚ وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ

اسان توهان کي عطا ڪيو آهي ۽ ٻڌو. انهن چيو: اسان ٻڌو ۽ مڃيو ۽ انهن جي ڪفر جي ڪري انهن جي دلين ۾ ته گلابي جي محبت رچيل

بَكَّرْهُمْ ۖ قُلْ بِسَبَائِمُرْكُمْ بِهِ إِيْمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۹۳﴾ قُلْ إِنْ

هئي. اي محبوب تون فرما: جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو ته توهان جو ايمان توهان کي ڪيڏو پرو ڪم ڏئي ٿو (1) اي محبوب!

كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً ۖ مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ

تون فرما: جيڪڏهن ٻين ماڻهن کي ڇڏي آخرت جو گهر الله وٽ خالص توهان جي ئي لاءِ آهي ته جيڪڏهن توهان

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۹۴﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِأَقْدَامَتِ أَيْدِيهِمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

سچا آهيو (2) ته موت جي تمنا ته ڪريو ۽ پنهنجي ٻرن عملن جي ڪري اهي هرگز ڪڏهن موت جي تمنا نه ڪندا ۽ الله ظالمين کي خوب

بِالظَّالِمِينَ ﴿۹۵﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ ۖ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ۚ

ڄاڻي ٿو ۽ بيشڪ ضرور توهان انهن کي ڏسندؤ ته سڀني ماڻهن کان وڌيڪ جيئڻ جي هوس رکن ٿا ۽ مشرڪن مان هڪ (ٽولو)

يَوْمَآ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ۖ وَمَا هُوَ بِزَحْزِحٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۖ إِنَّ

تمنا ڪري ٿو ته ڪاش ان کي هزار سال جي زندگي ڏني وڃي حالانڪ ايتري عمر جو ڏنو وڃڻ به ان کي عذاب کان پري نه ڪري

يُعَمَّرُ ۖ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿۹۶﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْجَبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ

سگهندو ۽ الله انهن جي سمورن عملن کي چڱي طرح ڏسي رهيو آهي (3) اي محبوب! تون فرما: جيڪو جبرئيل جو دشمن هجي (ته ڀلي هجي)

حاشيه 1. هن آيت مان معلوم ٿيو ته الله تعاليٰ جي ڪتاب تي ايمان آڻڻ جو مطلب هي آهي ته ان جي تمام احڪامن ۽ سڀني تقاضن تي عمل ڪيو وڃي ۽ انهن جي خلاف ورزي نه ڪئي وڃي. 2. موت جي محبت ۽ الله تعاليٰ جي ملاقات جو شوق مقبول ٻانهن جو طريقو آهي البت دنياوي پرڀاشائين کان تنگ اچي موت جي دعا ڪرڻ صبر ۽ رضا ۽ تسليم ۽ توڪل جي خلاف آهي ۽ ناجائز آهي. 3. ڪافر دنياوي زندگيءَ تي حريص هوندا آهن ۽ موت کان گهڻو ڀڄندا آهن جڏهن ته مومن جو شان هي آهي جو اهو جيڪڏهن زندگي گهرندو آهي ته صرف هن لاءِ ته گهڻيون نيڪيون ڪري، آخرت جو سامان گڏ ڪري.

عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٤﴾

پوءِ بيشڪ ان ته توهان جي دل تي الله جي حڪم سان اهو لاٿو آهي، جيڪو پاڻ کان اڳين موجود ڪتابن جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ۽ ايمان وارن جي لاءِ هدايت ۽ بشارت آهي ۽

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَلَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ

جيڪو به الله ۽ ان جي ملائڪن ۽ ان جي رسولن ۽ جبرائيل ۽ ميڪائيل جو دشمن هجي ته الله ڪافرن جو

لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٦﴾

دشمن آهي (1) ۽ بيشڪ اسان توهان ڏانهن روشن آيتون نازل ڪيون ۽ انهن جو انڪار صرف نافرمان ئي ڪن ٿا ۽

أَوْ كَلَّمَاعْهَدُوا عَهْدًا نَّبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٧﴾

۽ جڏهن به انهن ڪو عهد ڪيو ته انهن مان هڪ ٽولي ان عهد کي اڇلائي ڇڏيو بلڪ انهن مان اڪثر مڃن ئي نٿا (2) ۽ جڏهن انهن

لَسَّاجَاءَ هُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ

وٽ الله جي طرفان هڪ رسول تشريف ڪئي آيو جيڪو انهن جي ڪتابن جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ته اهل ڪتاب مان

أُوتُوا الْكِتَابَ كُتِبَ اللَّهُ وَرَأَوْا ظُهُورَهُمْ كَانَتْهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٨﴾ وَاتَّبَعُوا

هڪ ٽولي الله جي ڪتاب کي پٺ پويان ائين اڇلائي ڇڏيو جڏهن ته اهي ڪجهه ڄاڻن ئي نٿا ۽ اهي سليمان جي دور حڪومت ۾ ان جادوءَ

مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمٍ ؕ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ

جي پويان پئجي ويا جيڪي شيطان پڙهندا هئا ۽ سليمان ڪفر نه ڪيو بلڪ شيطان ڪافر ٿيا جيڪي ماڻهن کي جادو سيکاريوندا هئا ۽

كَفَرُوا يَعْلَمُونَ النَّاسَ السَّحَرَةُ وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ إِلَّا هَارُوتَ وَ

(اهي ته ان جادوءَ جي پويان به پئجي ويا هئا) جيڪو بابل شهر ۾ ٻن ملائڪن هاروت ۽ ماروت تي لاٿو ويو هو، ۽ (3)

حاشيه 1...هن مان معلوم ٿيو ته نبين سڳورن عهده السلام ۽ ملائڪن سان دشمني ڪفر ۽ غضب الاهي جو سبب آهي ۽ محبوبان حق

سان دشمني خدا عزوجل سان دشمني ڪرڻ آهي. 2...يهودي تورات جي تمام گهڻي تعظيم ڪندا هئا پر حضوراڪرم صلي الله عليه وآله

صلي الله عليه وآله تي ايمان نه آندائون پوءِ ان تي عمل نه ڪيو ويو ائين چئڻ ان کان بي پرواهه ٿي ويا. 3...ماڻهن حضرت سليمان عليه السلام تي جادوءَ جي تهمت لڳائي هئي، هتي ان جو رد ڪيو ويو آهي.

مَا رُوتَ وَمَا يَعْلَمْنَ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَ لَا إِنَّمَا أَنْحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ط

اهي ٻئي ڪنهن کي ڪجهه نه سڳاريندا هئا جيستائين اهو نه چوندا هئا ته اسان ته رڳو (ماڻهن جو) امتحان آهيون ته (اي انسانو! توهان) پنهنجو ايمان ضايع نه ڪريو.

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْبِرِّ وَرُوحِهِ ط وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ بِهِ

اهي ماڻهو انهن ملائڪن کان اهڙو جادو سکندا هئا جنهن جي ذريعي مرد ۽ ستنن زال ۾ جدائي وجهي ڇڏين حالانڪ اهي ان جي ذريعي ڪنهن کي به الله جي حڪم کان

مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ط وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ط وَلَقَدْ عَلِمُوا

سواءِ ڪو نقصان نه پهچائي سگهندا هئا ۽ اهي اهڙي شيءِ سکندا هئا جيڪا انهن کي نقصان ڏئي ۽ انهن کي نفعو نه ڏئي ۽ يقيناً انهن کي خبر آهي

لَكِنْ اشْتَرَاهُ مَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ط وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ ط

ته جنهن اهو سودو ڪيو آهي آخرت ۾ ان جو ڪجهه حصو ناهي ۽ انهن پنهنجي جانين جو ڪيترو نه برو سودو ڪيو آهي؛

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝ (۱۰۲) وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَشَوْبَةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ ط لَوْ

ڪهڙو نه بهتر ٿئي ها جيڪڏهن اهي ڄاڻن ها (۱۰۲) ۽ جيڪڏهن اهي ايمان آڻين ها ۽ پرهيزگاري اختيار ڪن ها ته الله جي طرفان ثواب تمام چڱو آهي

كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝ (۱۰۳) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَ

جيڪڏهن اهي ڄاڻن ها ۽ اي ايمان وارو! راعنا نه چئو ۽ هيئن عرض ڪيو ته حضور اسان تي نگاه رکڻ ۽ پهريان ئي

اسْمَعُوا ط وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ (۱۰۴) مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

غور سان ٻڌو ۽ ڪافرن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (۱۰۴) ۽ (اي مسلمانو!) نه ئي اهل ڪتاب جا ڪافر چاهن ٿا ۽

وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ ط وَاللَّهُ يَخْتَصُّ

نه ئي مشرڪ جو توهان جي مٿان توهان جي رب جي طرفان ڪا ڀلائي لائي وڃي حالانڪ الله جنهن کي چاهيندو آهي

حاشيہ 1. هاروت ۽ ماروت ٻه ملائڪ آهن ۽ ملائڪ گناهن کان معصوم هوندا آهن. انهن جي باري ۾ مشهور قصا يهودين جا

نهيال آهن جيڪي غلط ۽ باطل آهن. 2. مؤثر حقيقي الله تعاليٰ آهي ۽ اسبابن جي تاثير الله تعاليٰ جي مشيت يعني چاهڻ

جي تحت آهي. يعني الله تعاليٰ چاهي ته ٿي ڪا شيءِ اثر ڪري سگهي ٿي، جيڪڏهن الله تعاليٰ نه چاهي ته باهه ساڙي نه

سگهي، پاڻي اڃ ختم نه ڪري سگهي ۽ دوا شفا نه ڏئي سگهي. 3. جڏهن جادوءَ ۾ نقصان جي تاثير آهي ته قرآني آيتن ۾

ضرور شفا جي تاثير آهي. ائين ئي جڏهن ڪافر جادوءَ سان نقصان پهچائي سگهن ٿا ته خدا جا ٻانها به ڪرامت جي ذريعي

نفعو پهچائي سگهن ٿا. 4. هن آيت مان معلوم ٿيو ته نبين سڳورن (عليه السلام) جي تعظيم ۽ توقيف ۽ انهن جي حضور ادب جو

لحاظ فرض آهي ۽ جنهن ڪلمي ۾ ترڪ ادب جو معمولي به انديشو هجي اهو زبان تي آڻڻ منع آهي. وڌيڪ هي به معلوم

ٿيو ته حضور اڪرم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي بارگاه جو ادب رب العالمين پاڻ سڳاري ٿو ۽ تعظيم جي متعلق احڪامن کي خود جاري فرمائي ٿو.

بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نُنْسخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا

پنهنجي رحمت سان خاص ڪندو آهي ۽ الله وڏي فضل وارو آهي ۽ جڏهن اسان ڪا آيت منسوخ ڪندا آهيون يا ماڻهن کان وسارائي

نَا تِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا ۖ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ

جڏيندا آهيون ته ان کان بهتر يا ان جهڙي ڪا ٻي آيت آڻيندا آهيون. (اي مخاطب!) ڇا تو کي خبر ناهي ته الله هر شيءِ تي قادر آهي (1) ڇا تو کي

أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا

خبر ناهي ته آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي الله ئي جي لاءِ آهي ۽ الله جي مقابلي ۾ توهان جو نه ڪو حمايتي آهي ۽ نه ئي

نَصِيرٌ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۖ وَ

مددگار (2) ڇا توهان اهو چاهيو ٿا ته توهان پنهنجي رسول کان اهڙا ئي سوال ڪيو جهڙا ان کان پهريان موسيٰ کان ڪيا ويا ۽

مَنْ يَتَّبِدِلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَكَثِيرٌ مِّنْ

جيڪو ايمان جي بدلي ڪفر اختيار ڪري ته اهو سڌي واٽ کان پٽڪي ويو ۽ ڪتابين مان ڪيئي ماڻهن ان کان بعد جو انهن تي حق

أَهْلِ الْكِتَابِ لَوِيرُدُونَكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا ۖ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ

خوب ظاهر ٿي چڪو آهي پنهنجي دلي حسد جي ڪري اهو چاهيو ته ڪاش اهي توهان کي ايمان کان پوءِ ڪفر ڏانهن ڦيري ڇڏين

أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ

ته توهان (انهن کي) ڇڏي ڏيو ۽ (انهن کان) درگزر ڪندا رهو ايسٽائين جو الله پنهنجو حڪم آڻي

بِأَمْرِهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۖ

بيشڪ الله هر شيءِ تي قادر آهي (3) ۽ نماز قائم رکو ۽ زڪوة ڏيو

﴿١٠٩﴾

حاشيہ 1... نسخ جو معنيٰ آهي: پهرين حڪم کي ڪنهن بعد واري شرعي دليل سان دور ڪرڻ ۽ هي حقيقت ۾ پهرين حڪم جي مدت جي انتها جو بيان هوندو آهي. 2... الله تعاليٰ جي مقابلي ۾ ڪو به ڪنهن جي مدد نه ٿو ڪري سگهي؛ ها الله تعاليٰ جي اجازت ۽ اختيار ڏيڻ سان مدد ٿي سگهي ٿي. قرآن ۽ حديث ۾ ان جون ڪيئي مثالون موجود آهن ۽ بزرگان دين جو مدد ڪرڻ لکين ماڻهن جي تجربن ۽ تواتر مان ثابت آهي. 3... هن مان معلوم ٿيو ته حسد تمام وڏو عيب آهي ۽ ان جي سبب انسان نه صرف پاڻ ڀلائي کان رڪجي ويندو آهي بلڪ ٻين کي به ڀلائي کان روڪڻ جي ڪوشش ۾ مصروف ٿي ويندو آهي.

وَمَا تَقْدِرُوا إِلَّا أَنْفُسُكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ

۽ پنهنجي جانين جي لاءِ جيڪا ڀلائي توهان اڳتي موڪليندؤ ان کي الله وٽ ڏسندؤ بيشڪ الله توهان جا سڀ ڪم ڏسي

بَصِيرٌ ۝۱۱۰ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرًا ۖ تِلْكَ

رهيو آهي ۽ ڪتابين چيو: هرگز جنت ۾ داخل نه ٿيندو پر اهوئي جيڪو يهودي هجي يا عيسائي، هي انهن جون من گهڙت

أَمَانِيَهُمْ ۖ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝۱۱۱ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ

تمنائون آهن. تون فرما: جيڪڏهن توهان سچا آهيو ته پنهنجو دليل آڻيو ۽ هاڻو ڇو نه؟ جنهن پنهنجو چهرو الله جي لاءِ جهڪايو ۽

لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

اهو نيڪي ڪرڻ وارو به هجي ته ان جو اجر ان جي رب وٽ آهي ۽ انهن تي نه ڪو خوف هوندو ۽ نه اهي غمگين

يَحْزَنُونَ ۝۱۱۲ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ ۖ وَقَالَتِ النَّصْرَىٰ

ٿيندا ۝۱۱۲ ۽ يهودين چيو: عيسائي ڪنهن شيء تي نه آهن ۽ عيسائين چيو: يهودي

لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ ۖ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۖ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا

ڪنهن شيء تي نه آهن حالانڪ اهي ڪتاب پڙهندا آهن اهڙي طرح جاهلن انهن (اڳوڻن) جهڙي ڳالهه ڪئي ته

يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ

الله قيامت جي ڏينهن ان ڳالهه جو فيصلو ڪري ڇڏيندو جنهن ۾ اهي جهڳڙو ڪري رهيا

يُخْتَلِفُونَ ۝۱۱۳ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ

آهن ۽ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير هوندو جيڪو الله جي مسجدن کي ان ڳالهه کان روڪي ته انهن ۾ الله جو نالو (2)

حاشيه 1. جنت ۾ داخلي جو حقيقي معيار صحيح ايمان ۽ صالح عمل آهي ۽ ڪنهن به زماني ۽ ڪنهن به نسل ۽ قوم جو ماڻهو

جيڪڏهن صحيح ايمان ۽ عمل رکي ٿو ته اهو جنت ۾ ويندو. البت هي ياد رهي ته نبي ڪريم ﷺ الله تعاليٰ ڏانهن واپس ڏيکارڻ جي اعلان

نبوت کان پوءِ پاڻ ڪريم ﷺ الله تعاليٰ ڏانهن واپس ڏيکارڻ جي نبوت کي نه مڃڻ واري جو ايمان قطعاً صحيح نٿو ٿئي سگهي ۽ ڪو به عمل

ايمان جي بغير صالح نٿو ٿئي سگهي. 2. ذڪر الله کي منع ڪرڻ هر جڳهه تي برو آهي پر مسجدن ۾ خاص ڪري گهڻو برو آهي جو

اهي ته انهيءَ ڪمن جي لاءِ ٺاهيون وينديون آهن.

فِي خَرَابِهَاتٍ أُولَٰئِكَ مَأْكَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۖ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

ورتو وڃي ۽ انهن کي ويران ڪرڻ جي ڪوشش ڪري، انهن کي مسجدن ۾ داخل ٿيڻ مناسب نه هو پر ڊڄندي، انهن جي لاءِ دنيا ۾

خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۱۳﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَأَيُّ الْيَشَانِ تُؤَلُّوْا

رسوائِي آهي ۽ انهن جي لاءِ آخرت ۾ وڏو عذاب آهي (1) ۽ اوڀر ۽ اولهه سڀ الله ئي جو آهي پوءِ توهان جيڏانهن منهن ڪيو اودانهن ئي الله جي

فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ ۖ بَلْ

رحمت توهان ڏانهن متوجه آهي. بيشڪ الله وسعت وارو علم وارو آهي (2) ۽ مشرڪن چيو: الله پنهنجي لاءِ اولاد بڻائي رکيو آهي اها پاڪ ذات آهي

لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ كُلُّ لَهٗ قَنِيْنٌ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ

بلڪ جيڪو ڪجهه آسمانن ۽ زمين ۾ آهي سڀ انهيءَ جي ملڪيت ۾ آهي سڀ ان جي بارگاهه ۾ ڪنڌ جهڪائيندڙ آهن (اهو) بنا ڪنهن گزريل مثال

الْاَرْضِ ۚ وَ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۱۱۷﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا

جي آسمانن ۽ زمين کي نئين طور پيدا ڪرڻ وارو آهي ۽ جڏهن اهو ڪنهن ڪم (کي) وجود ۾ آڻڻ جو فيصلو فرمائيندو آهي ته ان کي صرف اهو فرمائيندو

يَعْلَمُوْنَ ۚ لَوْ لَا يَكْلَمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَا اٰيَةً ۚ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ

آهي ته ”تي“ وڃ ته اهو بڪلام ٿي ويندو آهي (3) (4) ۽ جاهلن چيو: الله اسان سان ڇو نتو ڪلام ڪري يا اسان وٽ ڪا نشاني ڇو نٿي اچي، انهن کان اڳين ماڻهن

قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۖ تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ۖ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُؤْتَوْنَ ﴿۱۱۸﴾

به اهڙي ئي ڳالهه ڪئي هئي ته انهن جون دليون پاڻ ۾ هڪ جهڙيون ٿي ويون، بيشڪ اسان يقين ڪرڻ وارن جي لاءِ نشانين کولي ڪري بيان ڪري ڇڏيون آهن (5)

اِنَّا اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّاَنْذِيْرًا ۚ وَلَا تَسْئَلْ عَنْ اَصْحٰبِ الْجَحِيْمِ ﴿۱۱۹﴾

اي حبيب! بيشڪ اسان توکي حق سان گڏ خوشخبري ڏيڻ وارو ۽ ڊيڄاريندڙ بڻائي موڪليو ۽ اوهان کان دوزخين جي باري ۾ سوال نه ڪيو ويندو ۽

حاشيہ 1 مسجد کي ڪهڙي به طرح ويران ڪرڻ وارو ظاهر آهي. هن بابت وڌيڪ تفصيل جائز جي لاءِ تفسير صراط الجنان، ج 1 ص 194 تي ذڪر ڪيل ڪلام ملاحظه ڪيو. **2** وَجْهَ الله جو لغوي ترجمو ”الله جو چهرو“ آهي الله تعاليٰ مخلوق جهڙي چهرې کان پاڪ آهي لهنذا هي آيت متشابهات مان آهي، هن جي مراد الله تعاليٰ ئي بهتر چاڻي ٿو. **3** بديع جو معنيٰ آهي ڪنهن شيءِ کي بغير ڪنهن اڳوڻي (پهرين) مثال جي نئين طور تي بڻائڻ وارو. الله تعاليٰ جي آسمانن ۽ زمين کي پيدا ڪرڻ کان پهريان نه ڪو آسمان هو ۽ نه زمين پوءِ الله تعاليٰ نئين طور تي ان کي عدم کان وجود ۾ آندو. **4** ياد رهي الله تعاليٰ ڪنهن به ڪم ۾ ڪنهن جو محتاج ناهي ۽ الله تعاليٰ جو مختلف ڪمن جي لاءِ ملائڪن کي مقرر ڪرڻ حڪمت آهي حاجت ناهي. **5** ڪافرن سان معاشرت، لباس ۽ وضع قطع ۾ به مشابھت ڪرڻ منع آهي جو ظاهر باطن جي علامت هوندو آهي ۽ ظاهر جو باطن تي اثر ٿيندو آهي. تنهنڪري ڪافرن جي طور طريقي کان بلڪل عليحدگي اختيار ڪئي وڃي ته جيئن انهن جو ظاهر مسلمانن جي باطن کي متاثر نه ڪري.

لَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۖ قُلْ إِنْ هُدَى اللَّهُ

يهودي ۽ عيسائي هرگز اوهان کان راضي نه ٿيندا جيستائين اوهان انهن جي دين جي پيروي نه ڪيو. تون فرما: الله جي هدايت ئي حقيقي

هُوَ الْهُدَى ۖ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ

هدايت آهي ۽ (اي مخاطب!) جيڪڏهن تون وٽ علم اچڻ کان پوءِ به تون انهن جي خواهشن جي پيروي ڪندين ته تون کي

مَالِكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝ (۱۲۰) ۚ الَّذِينَ اتَّبِعْتَهُمُ الْكُتُبَ يَتْلُونَهُ حَقَّ

الله کان ڪو بچائڻ وارو نه هوندو ۽ نه ڪو مددگار هوندو (۱۲۰) ۝ اهي ماڻهو جن کي اسان ڪتاب ڏنو آهي ته اهي ان جي تلاوت ڪن ٿا

تِلَاوَتِهِ ۖ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝ (۱۲۱)

جيئن تلاوت ڪرڻ جو حق آهي اهي ئي ماڻهو ان تي ايمان رکندا آهن ۽ جيڪي ان جو انڪار ڪن ته اهي ئي نقصان ڪڻڻ وارا آهن (۱۲۱) ۝

يٰبَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى

اي يعقوب جي اولاد! منهنجو احسان ياد ڪريو جيڪو مون توهان تي ڪيو ۽ اهو جيڪو مون ان زماني جي سڀني ماڻهن تي توهان کي فضيلت عطا

الْعٰلَمِينَ ۝ (۱۲۲) ۚ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا

فرمائي (۱۲۲) ۝ ان ڏينهن کان ڊڄو جڏهن ڪا جان ڪنهن ٻي جان جي طرف کان ڪو بدلو نه ڏيندي ۽ نه ان کان ڪو معاوضو ورتو ويندو

عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ۝ (۱۲۳) ۚ وَإِذْ بَتَلَىٰ أَبْرٰهٖمَ رَبُّهُ يُكَلِّمُ

۽ نه ڪافر کي سفارش نفعو ڏيندي ۽ نه ئي انهن جي مدد ڪئي ويندي ۝ ياد ڪريو جڏهن ابراهيم کي ان جي رب ڪجهه ڳالهيون جي ذريعي

فَاتَّهَنَ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ

آزمائو ته ان انهن کي پورو ڪيو (الله) فرمايو: مان تو کي ماڻهن جو اڳواڻ بڻائڻ وارو آهيان. (ابراهيم) عرض ڪيو ۽ منهنجي اولاد مان به (5)

حاشيہ ۱ ۱. هن آيت مان به سمجه ۾ اچي ٿو ته ڪافر بحیثیت مجموعي مسلمانن سان ڪڏهن راضي نٿا ٿي سگهن جيتوڻيڪ ظاهر طور تي

ڪڏهن حالات مختلف ٿي وڃن. افسوس جو هزارين تجربن کان پوءِ به مسلمان سبق نٿا سگهن. ۲. هتي خطاب نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم سان ٿي ٿو.

۳. الله تعاليٰ فرمائي: اهو الله تعاليٰ سان آهي يا وري به ظاهر خطاب سان آهي. ۴. الله تعاليٰ فرمائي: اهو الله تعاليٰ سان آهي يا وري به ظاهر خطاب سان آهي.

۵. هن مان هي به معلوم ٿيو ته ڪتاب الله جا ڪيئي حقوق به آهن. قرآن جو حق هي آهي ته ان جي تعظيم

ڪئي وڃي، ان سان محبت ڪئي وڃي، ان جي تلاوت ڪئي وڃي، ان کي سمجهو وڃي، ان تي ايمان رکيو وڃي، ان تي

عمل ڪيو وڃي ۽ ان کي ٻين تائين پهچايو وڃي. ۶. الله تعاليٰ جي نعمتن جو چرچو ڪرڻ، ذکر ڪرڻ شڪر جو هڪ

قسم آهي. تنهنڪري حضور انور صلي الله عليه وسلم جي مبارڪ ولادت جو ذکر ڪرڻ يا ان جي محفل ڪرڻ انهيءَ قسم ۾

داخل آهي. ۷. هن مان معلوم ٿيو ته شرعي احڪام ۽ تڪليفون الله تعاليٰ جي طرفان آزمائش هونديون آهن ۽ جيڪو انهن

آزمائشن ۾ پورو ايندو آهي اهو دنيا ۽ آخرت جي انعامن جو مستحق ٿيندو آهي.

عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿۱۳۳﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا

فرمايائين: منهنجو عهد ظالمن کي نتو پهجي ۵ ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان هن گهر کي ماڻهن جي لاءِ مرجع ۽ امان بڻايو ۽ (اي مسلمانو!)

مِّنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدُنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا

توهان ابراهيم جي بيهڻ جي جڳهه کي نماز جي جاءِ بڻايو ۽ اسان ابراهيم ۽ اسماعيل کي تاڪيد فرمائي ته منهنجو

بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿۱۳۵﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ

گهر طواف ڪرڻ وارن ۽ اعتڪاف ڪرڻ وارن ۽ رڪوع ۽ سجده ڪرڻ وارن جي لاءِ خوب پاڪ صاف رڪو (2)(1) ۵ ۽ ياد ڪريو جڏهن ابراهيم عرض ڪيو:

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ

اي منهنجا رب هن شهر کي امن وارو بڻائي ڇڏ ۽ هن ۾ رهڻ وارا جيڪي الله ۽ آخرت تي ايمان رکندا هجن انهن کي مختلف ميون جو رزق عطا فرما.

أَمِنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمَتَّعَهُ قَلِيلًا

(الله) فرمايو: ۽ جيڪو ڪافر هجي ته مان ان کي به ٿوري مدت جي لاءِ نفعو ڪڍڻ ڏيندس پوءِ ان کي

ثُمَّ أَصْطَرَّكَ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَيَسَّ السَّيْرُ ﴿۱۳۶﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ

دوزخ جي عذاب ڏانهن مجبور ڪري ڇڏيندس ۽ اها موٽڻ جي نهايت بري جڳهه آهي ۵ (3) ۽ جڏهن ابراهيم ۽ اسماعيل ان گهر جون

إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ ۖ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ إِنَّكَ

بنيادون مٿي ڪري رهيا هئا (ها دعا ڪندي) اي اسان جا رب! اسان جي قبول فرما. بيشڪ تون ئي

أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳۷﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ

ٻڌڻ وارو ۽ ڄاڻڻ وارو آهين ۵ (4) اي اسان جا رب! ۽ اسان ٻنهي کي پنهنجو فرمانبردار رک ۽

حاشيه 1. هن مان معلوم ٿيو ته جنهن پٿر کي نبي جي قدم بوسي حاصل ٿي وڃي اهو عظمت وارو ٿي ويندو آهي. هي به معلوم ٿيو ته نبي ڪريم ﷺ جي تعظيم توحيد جي منافي ناهي ڇو ته مقام ابراهيم جو احترام ته عين نماز ۾ هوندو آهي. 2. هن مان معلوم ٿيو ته خانہ ڪعبه ۽ مسجد حرام شريف کي حاجين، عمرو ڪرڻ وارن، طواف ڪرڻ وارن، اعتڪاف ڪرڻ وارن ۽ نمازين جي لاءِ پاڪ ۽ صاف رکيو وڃي، اهو ئي حڪم مسجدن کي پاڪ ۽ صاف رکڻ جو آهي. 3. حضرت ابراهيم عليه السلام خانہ ڪعبه جي لاءِ رزق جي گهٽائي جي دعا گهري هئي، ان دعا جي قبوليت هر شخص پنهنجي اکين سان ڏسي سگهي ٿو ته سڄي دنيا جا ميوا ۽ کاڌا هتي ڪثرت سان ملندا آهن. 4. هن آيت مان معلوم ٿيو ته مسجدن جي تعمير نهايت اعليٰ عبادت ۽ نبين سڳورن عليه السلام جي سنت آهي.

دُرَيْتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ

اسان جي اولاد مان هڪ اهڙي امت بڻاه جيڪا تنهنجي تابعدار هجي ۽ اسان کي اسان جي عبادت جا طريقا ڏيکار ۽ اسان تي پنهنجي رحمت سان رجوع فرما

أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۲۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو

بيشڪ تون ئي وڌيڪ توبه قبول ڪرڻ وارو مهربان آهين (1) ۽ اسان جا رب! ۽ انهن جي وچ ۾ انهن مان ئي هڪ رسول موڪل جيڪو

عَلَيْهِمْ آيَاتُكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ

انهن تي تنهنجي آيتن جي تلاوت ڪري ۽ انهن کي تنهنجو ڪتاب ۽ پختو علم سيکاري ۽ انهن کي خوب پاڪيزه ڪري: بيشڪ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۲۹﴾ وَمَنْ يَّرْغَبْ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ

تون ئي غالب حڪمت وارو آهين (2) ۽ ابراهيم جي دين کان اهو ئي منهن ڦيريندو جنهن پاڻ کي بيوقوف بڻائي رکيو هجي

وَلَقَدْ أَصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۳۰﴾ إِذْ

۽ بيشڪ اسان ان کي دنيا ۾ چونڊي ورتو ۽ بيشڪ اهو آخرت ۾ اسان جو خاص قرب حاصل ڪرڻ وارن مان آهي (3) ياد ڪريو

قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمُ ۚ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ

جڏهن ان جي رب ان کي فرمايو: فرمانبرداري ڪر. ته ان عرض ڪيو: مون فرمانبرداري ڪئي ان جي جيڪو سمورن جهانن جو پالڻهار آهي ۽

بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ ۚ يُبْنِي ۖ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَتَوَتَّنَ إِلَّا

۽ ابراهيم ۽ يعقوب پنهنجي پٽن کي انهيءَ دين جي وصيت ڪئي ته اي منهنجا پٽو! بيشڪ الله اهو دين توهان لاءِ چونڊي ورتو آهي پوءِ توهان هرگز

وَأَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ﴿۱۳۲﴾ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ ۖ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْبُوتُ ۚ

نه مرجو پر ان حال ۾ جو اوهان مسلمان هجو (4) ۽ (اي يهوديو!) ڇا توهان ان وقت موجود هيؤ جڏهن يعقوب جي وصال

حاشيہ 1 معلوم ٿيو ته عبادت جا طريقا سڏڻ حضرت ابراهيم عليه السلام جي سنت آهي. ان جي لاءِ دعا به ڪرڻ گهرجي ۽ ڪوشش به.

2 هن آيت مان صحابه ڪرام رضوان الله عليهم اجمعين جو به شان معلوم ٿيو ته حضورا ڪرم رضوان الله عليهم اجمعين جن کي ڪتاب ۽ حڪمت سيکاري ۽ جن کي پاڪ ۽ صاف ڪيو ان جا اولين مصداق صحابه ئي ته هئا. وڌيڪ هي به معلوم ٿيو ته پورو قرآن آسان ناهي نه ته ان جي تعليم جي لاءِ حضور انور صلي الله عليه وآله وسلم نه موڪليا وڃن ها. جيڪو چئي قرآن سمجهڻ نهايت آسان آهي ان کي ڪنهن وڏي عالم ڏانهن وٺي وڃو؛ 15 منتن ۾ حال ظاهر ٿي ويندو. هي به معلوم ٿيو ته قرآن سان گڏ حديث جي به ضرورت آهي. **3** معلوم ٿيو ته سچي دين جي سڃاڻپ آهي ته اهو سلف ۽ صالحين جو دين هجي. اهي حضرات هدايت جو دليل آهن. الله تعاليٰ اسلام جي حقانيت جو دليل هتي ڏنو ته اهو ملت ابراهيمي آهي. **4** هن مان معلوم ٿيو ته والدين کي صرف مال جي باري ۾ ئي وصيت نه ڪرڻ گهرجي بلڪ اولاد کي صحيح عقيدو، صالح عمل، دين جي عظمت، دين تي استقامت، نيڪين تي هميشگي، ۽ گناهن کان پري رهڻ جي به وصيت ڪرڻ گهرجي.

إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي ۖ قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ

جو وقت آيو، جڏهن ان پنهنجي پٽن کي فرمايو: (اي پٽو) مون کان پوءِ توهان ڪنهن جي عبادت ڪندؤ؟ ته انهن چيو: اسان اوهان

وَالِإِلَهِ آبَاؤُكُمْ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَإِسْمَاعِيلَ ۚ وَالْهَآؤَاحِدًا ۚ وَنَحْنُ لَهُ

جي معبود ۽ اوهان جي ابي ڏاڏي ابراهيم ۽ اسحاق جي معبود جي عبادت ڪنداسين جيڪو هڪ معبود آهي ۽ اسان ان

مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا

جا فرمانبردار آهيون ۽ اها هڪ امت آهي جيڪا گذري چڪي آهي، انهن جا عمل انهن جي لاءِ آهن ۽ توهان جا عمل توهان جي

كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا

لاءِ آهن ۽ توهان کان انهن جي ڪمن جي باري ۾ نه پڇو ويندو ﴿١٣٤﴾ ۽ ڪتابين چيو: يهودي يا نصراني ٿي وڃو

أَوْ نَصْرَى تَهْتَدُوا ۚ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ

هدايت مائيندڙ تون فرما: (هرگز نه) بلڪ اسان ته ابراهيم جو دين اختيار ڪيون ٿا جيڪي هر باطل کان جدا هئا ۽ اهي مشرڪن

الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى

مان نه هئا ﴿١٣٥﴾ (اي مسلمانو!) توهان چئو: اسان الله تي ۽ جيڪو اسان ڏانهن نازل ڪيو ويو آهي ان تي ايمان آندو ۽ ان تي جيڪو

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَ

ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جي اولاد ڏانهن نازل ڪيو ويو ۽ موسيٰ ۽ عيسيٰ کي ڏنو

عِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ

ويو ۽ جيڪو باقي نبين کي سندن رب جي طرفان عطا ڪيو ويو، اسان ايمان آڻن ۽ انهن مان ڪنهن جي وچ ۾ فرق نٿا ڪيون ۽ اسان ﴿١٣٦﴾

حاشيه 1. هن مان معلوم ٿيو ته آخرت ۾ پنهنجا عمل ڪم ايندا ۽ جيڪڏهن عقيدو خراب هجي ته ڪنهن به ٻئي جي عمل سان

فائدو نه ٿيندو. 2. هن مان معلوم ٿيو ته حضرت ابراهيم عليه السلام کي الله تعاليٰ اها مقبوليت عام بخشي آهي جو هر دين

وارو ان جي نسبت تي فخر ڪري ٿو. ۽ هي به معلوم ٿيو ته صرف وڏن جي اولاد هئڻ ڪافي ناهي جيستائين وڏن جهڙا

ڪم نه ڪن. 3. انبياء ڪرام عليهم السلام جي درجن ۾ فرق آهي جيئن ته ٽين سڀاري جي شروع ۾ آهي پر انهن جي نبوت ۾

فرق ناهي.

لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٣٦﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِشَلِّ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا

الله جي بارگاه ۾ ڪنڌ جهڪائي رکيا آهن پوءِ جيڪڏهن اهي به ائين ئي ايمان آڻن جيئن اوهان ايمان آندو آهي پوءِ ته اهي هدايت ماني ويا ۽ جيڪڏهن منهن ڦيرين ته

هُمْ فِي شِقَاقٍ ۚ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ ۚ وَمَنْ

اهي صرف مخالفت ۾ پيل آهن، پوءِ اي حبيب! عنقریب الله انهن جي طرفان توکي ڪافي ٿيندو ۽ اهو ئي ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهي ۽ اسان الله جو

أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۚ وَنَحْنُ لَهُ عِبْدُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ أَتُحَايُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ

رنگ پاڻ تي ڇاڙهي ورتو ۽ الله جي رنگ کان بهتر ڪنهن جو رنگ آهي؟ ۽ اسان ان جي ئي عبادت ڪرڻ وارا آهيون (1) تون فرما: ڇا توهان

رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ

الله جي باري ۾ اسان سان وڙهو ٿا حالانڪ اهو اسان جو به رب آهي ۽ توهان جو به ۽ اسان جا عمل اسان جي لاءِ ۽ توهان جا عمل

تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ

توهان جي لاءِ آهن ۽ اسان خالص انهيءَ جا آهيون. (اي ڪتابيرو!) ڇا توهان اهو چئو ٿا ته ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جو

نَصْرِي ۚ قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۚ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ

اولاد يهودي يا نصراني هئا، تون فرما: ڇا توهان وڌيڪ ڄاڻيو ٿا يا الله؟ ۽ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير جنهن وٽ الله جي طرفان ڪا گواهي هجي

مِنَ اللَّهِ ۚ وَمَا لِلَّهِ بِعَافٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا

۽ اهو ان کي لڪائي ۽ الله توهان جي عملن کان بي خبر ناهي ۽ اها هڪ امت آهي جيڪا گذري چڪي آهي انهن جا عمل انهن

كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

جي لاءِ آهن ۽ توهان جا عمل توهان جي لاءِ آهن توهان کان انهن جي ڪمن جي باري ۾ نه پڇو ويندو (2) ۽

حاشيہ 1... الله تعاليٰ جي رنگ مان مراد ان جي دين جا سڃا عقيدہ آهن. 2... هن ۾ مسلمانن جي لاءِ به نصيحت آهي جيڪي پنهنجي ماءُ پيءُ پير ۽ مرشد وغيره جي نيڪ عملن تي ڀروسو ڪري پاڻ نيڪين کان پري ۽ گناهن ۾ مصروف آهن.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ

هاڻي بيوقوف ماڻهو چوندا، هنن مسلمانن کي هنن جي ان قبلي کان ڪنهن ڦيريو جنهن تي هي پهريان هئا؟

قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۳۲﴾

تون فرما: اولهه ۽ اوڀر سڀ الله ئي جو آهي، اهو جنهن کي چاهيندو آهي سڌي رستي ڏانهن هدايت ڏيندو آهي (1) ۽

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ

۽ اهڙي طرح اسان توهان کي بهترين امت بڻايو ته جيئن توهان ماڻهن تي گواهه هجو ۽ هي

الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۚ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ

رسول توهان جا نگهبان ۽ گواهه هجن ۽ اي حبيب! توهان پهريان جنهن قبلي تي هئا اسان اهو انهيءَ ڪري مقرر ڪيو هو ته ڏسون

مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ ۚ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى

ڪير رسول جي پيروي ڪري ٿو ۽ ڪير پوئين پير موٽي ٿو ۽ بيشڪ اهي ماڻهو جن کي الله هدايت ڏني هئي انهن کان علاوه

الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ

(ماڻهن) تي اها نهايت ڳري هئي ۽ الله جو اهو شان ناهي جو توهان جو ايمان ضايع ڪري ڇڏي بيشڪ الله ماڻهن تي نهايت مهربان

لَرَّءَوْفٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۳﴾ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ

رحم وارو آهي (2) (3) ۽ اسان توهان جي چهري جو آسمان ڏانهن هر هر ڪٽڻ ڏسي رهيا آهيون پوءِ ضرور اسان توهان کي ان قبلي

قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ

ڏانهن ڦيري ڇڏينداسين جنهن ۾ توهان جي خوشي آهي ته هاڻي پنهنجو چهرو مسجد حرام ڏانهن ڦيري ڇڏيو ۽ اي مسلمانو! (4)

حاشيه 1... هن آيت ۾ بيت المقدس کان بعد خانہ ڪعبہ کي قبلو بڻائي وڃڻ تي اعتراض ڪرڻ وارن کي بي وقوف چيو ويو آهي. ان مان معلوم ٿيو ته جيڪو شخص ديني مسئلن جي حڪمن کي نه سمجهي بلڪه ان تي بي وجه اعتراض ڪري ته اهو احمق ۽ بي وقوف آهي. جيتوڻيڪ دنيا جي ڪن ۾ هو ڪيترو ئي چالاڪ هجي. 2... علم جي معنيٰ ”ڄاڻڻ“ آهي ليڪن جتي آيت ۾ مستقل طور الله جي لاءِ هي الفاظ هجن ته ان جي معنيٰ ”الله تبارڪ و تعاليٰ جو ماڻهن جي سامهون ان کي ڄاڻڻ ۽ پرکڻ آهي“ يا وري انهن جي سامهون ممتاز ۽ نمايان ۽ فرق ظاهر ڪرڻ هوندو آهي. 3... هن مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ و تعاليٰ جو حڪم معلوم ٿيڻ کان پوءِ قبول ڪرڻ سان دل ۾ تنگي محسوس ڪرڻ منافقت جي علامت آهي. 4... هن آيت مان معلوم ٿيو ته! الله تبارڪ و تعاليٰ کي پنهنجي حبيب صلي الله تعالى عليه و آله و سلمه جي گهڻي رضا پسند آهي ۽ الله تبارڪ و تعاليٰ ان جي رضا پوري فرمائيندو آهي.

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۳۸﴾

توهان جتي به هوندؤ الله توهان سڀني کي گڏ ڪري آڻيندو، بيشڪ الله هر شيء تي قدرت رکڻ وارو آهي.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَإِنَّهُ

۽ (اي حبيب) توهان جتان اچو پنهنجو چهرو مسجد حرام ڏانهن ڪيو ۽ بيشڪ اهو يقيناً توهان

لَلْحَقِّ مِنْ رَبِّكَ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۳۹﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ

جي رب جي طرفان حق آهي ۽ الله توهان جي ڪمن کان غافل ناهي. ۽ اي حبيب! توهان جتان اچو پنهنجو

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

چهرو مسجد حرام ڏانهن ڪيو ۽ اي مسلمانو! توهان جتي به هجو پنهنجو چهرو انهيءَ جي طرف ڪريو ته

شَطْرَهُ ۚ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ۚ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ ۚ

جيئن ماڻهن کي توهان تي ڪا حجت نه رهي پر جيڪي انهن مان ناانصافي ڪن ته انهن کان

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي ۚ وَلَا تَمْنَعِيْكُمْ عَلَيْهِمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۴۰﴾

نه ڊڄو ۽ مون کان ڊڄو ۽ ته جيئن مان پنهنجي نعمت توهان تي مڪمل ڪري ڇڏيان ۽ ته جيئن توهان هدايت ماڻيو (1) جيئن ته اسان

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رُسُلًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَ

توهان جي وچ ۾ توهان مان هڪ رسول موڪليو جيڪو توهان تي اسان جون آيتون تلاوت فرمائيندو آهي ۽ توهان کي پاڪ ڪندو

يُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۱۴۱﴾ فَاذْكُرُونِي

ڪتاب ۽ پختو علم سيکاري ٿو ۽ توهان کي اها تعليم ڏئي ٿو جيڪا توهان کي معلوم نه هئي (2) پوءِ توهان مون کي ياد ڪريو،

حاشيه 1. الله تعاليٰ جو خوف هر ٻئي خوف تي غالب هئڻ گهرجي ۽ ان جي رضا طلبي مخلوق جي خوشنودي تي غالب هئڻ

گهرجي. 2. حقيقت هي آهي جو حضور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم صرف ظاهري مضامين قرآن ۽ الله تعاليٰ جا احڪام ئي ناهن

بلڪ رشد و هدايت، صلاح و فلاح، ۽ علم و حڪمت جون بيشمار ڳالهيون سيکاريوندا آهن ڇاڪاڻ ته پاڻ اولين ۽ آخرين جي

علم جا جامع آهن.

أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا

مان توهان کي ياد ڪندس ۽ منهنجو شڪر ادا ڪريو ۽ منهنجي ناشڪري نه ڪريو (1) ۽ اي ايمان وارا! صبر ۽ نماز کان مدد وٺو،

بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۖ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ

بيشڪ الله صبر وارن سان گڏ آهي (2) ۽ جيڪي الله جي راه ۾ ماري وڃن

فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۖ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ

انهن کي مثال نه چئو بلڪ اهي زنده آهن پر توهان کي انهن جو شعور ناهي (3) ۽ اسان ضرور توهان کي ڪجهه

بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ

ڊپ ۽ بڪ سان ۽ ڪجهه مالن ۽ جانين ۽ ميون جي گهٽ ڪرڻ سان آزمائينداسين

النَّفَاتِ ۖ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا

۽ صبر ڪرڻ وارن کي خوشخبري ٻڌاء. اهي ماڻهو جو جڏهن انهن تي ڪا مصيبت ايندي آهي ته چوندا آهن

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ

اسان الله جا ئي آهيون ۽ اسان انهيءَ ڏانهن موٽڻ وارا آهيون. هي اهي ماڻهو آهن جن تي انهن جي رب جي طرفان درود آهن

وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْبَرْوَةَ مِّنْ

۽ رحمت ۽ اهي ئي ماڻهو هدايت وارا آهن. بيشڪ صفا ۽ مروه الله جي

شَعَارِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ حَبَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَبَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ

نشانين مان آهن پوءِ جيڪو ان گهر جو حج يا عمرو ڪري ان تي ڪو گناه ناهي جو انهن ٻنهي جا چڪر لڳائي ۽ (4)

حاشيه 1 جڏهن ڪفر جو لفظ ”شڪر“ جي مقابلي ۾ اچي ته ان جو معنيٰ ”ناشڪري“ ۽ جڏهن ”اسلام“ ۽ ”ايمان“ جي مقابل هجي ته ان جي معنيٰ بي ايماني هوندو آهي. هتي آيت مان مراد ناشڪري آهي. 2. غير خدا کان مدد گهرڻ شرڪ ناهي، هن موضوع جي وڌيڪ تفصيل صراط الجنان جي جلد 1، صفحي 247 تي ملاحظو فرمايو. 3. شهيد يقيني طور زنده آهن پر انهن جي حيات ڪيئن آهي ان جو اسان کي شعور نه آهي، ان ڪري دنياوي معاملات جي اعتبار سان انهن تي عام ميت وانگر شرعي احڪام جاري ٿيندا آهن. 4. صفا ۽ مروه جبل کي هي عظمت حضرت هاجره رحيه الله تعاليٰ عنها جي نسبت جي برڪت سان حاصل ٿي، هن مان معلوم ٿيو ته صالحين سان نسبت رکڻ واري شيءِ عظمت واري ٿي ويندي آهي.

بِهِمَا ۖ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿۵۸﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ

جيڪو پنهنجي طرفان ڀلائي ڪري ته بيشڪ الله نيڪي جو بدلو ڏيڻ وارو خبردار آهي ۽ بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي اسان جي نازل

مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۚ

ڪيل روشن ڳالهين ۽ هدايت کي لکائن ٿا حالانڪ اسان انهن کي ماڻهن جي لاءِ ڪتاب ۾ واضح فرمائي ڇڏيو آهي ته انهن تي

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعُنُونَ ﴿۵۹﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا

الله لعنت فرمائي ٿو ۽ لعنت ڪرڻ وارا انهن تي لعنت ڪن ٿا (1) ۽ پر اهي ماڻهو جيڪي توبه ڪن ۽ اصلاح ڪن ۽ (لڪيل ڳالهين کي)

وَبَيَّنُّوهُ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۶۰﴾ إِنَّ الَّذِينَ

ظاهر ڪن ته مان انهن جي توبه قبول فرمائيندس ۽ مان ئي وڏو توبه قبول ڪرڻ وارو مهربان آهيان. بيشڪ اهي ماڻهو

كَفَرُوا أَوْ مَاتُوا ۚ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ ۚ وَ

جن ڪفر ڪيو ۽ ڪافر ٿي مئا انهن تي الله ۽ ملائڪن ۽ انسانن جي، سڀني جي لعنت آهي (2)

النَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۶۱﴾ خُلِدِ دِينَ فِيهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا

(3) اهي هميشه ان ۾ رهندا، انهن تان عذاب گهٽ نه ڪيو ويندو ۽ نه انهن کي مهلت ڏني ويندي.

هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۶۲﴾ وَالْهُكْمُ لِلَّهِ وَاحِدٌ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿۶۳﴾

۽ توهان جو معبود هڪ معبود آهي ان کان سواءِ ڪو معبود ناهي وڏي رحمت وارو مهربان آهي.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي

بيشڪ آسمانن ۽ زمين جي پيدائش ۽ رات ۽ ڏينهن جي تبديلي ۾ ۽ ٻيڙيءَ ۾ جيڪا درياه ۾ (4)

حاشيه 1... ديني مسئلن کي لکائڻ گناهه آهي هن طرح جو ضرورت جي وقت ٻڌايا نه وڃن يا هن طرح جو غلط ٻڌايا وڃن بلڪ غلط ٻڌائڻ تي ته تمام سخت وعيدون آهن. اڄڪلهه غلط مسئلن بيان ڪرڻ وارن ۽ قرآن ۽ حديث جي غلط تشريح ۽ وضاحت ڪرڻ وارن جي ڪمي ناهي ۽ اهي سڀ ذڪر ڪيل آيت ۾ داخل آهي. 2... ڪفار ڪافر جي جمع آهي. 3... مرڻ وقت ايمان جي دولت کان محروم رهجي وڃڻ سڀ کان وڏي بدبختي آهي ۽ ان وقت ايمان جو سلامت رهڻ تمام وڏي سعادت آهي. تنهنڪري هر مسلمان کي گهرجي ته اهو جيتوڻيڪ ڪيترو ئي نيڪ ۽ پاڪدامن، عبادت گزار ۽ پرهيزگار ڇو نه هجي پنهنجي بري خاتمي کان ڊڄندو رهي. 4... هن آيت ۾ بيان ڪيل شين مان هر هڪ شيءِ تي غور ڪندڙ ته الله تعاليٰ جي قدرت جا اهڙا حيران ڪندڙ ڪرشنا نظر ايندا جو عقل دنگ رهجي ويندو آهي

تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ

ماڻهن جا فائدا ڪئي هلندي آهي ۽ ان پاڻي ۾ جيڪو الله آسمان تان لاتو

فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفٍ

پوءِ ان سان مرده زمين کي زندگي ڏني ۽ زمين ۾ هر قسم جا جانور پکيڙيا ۽ هوائن جي گردش ۽

الرِّيحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ

اهي بادل جيڪي آسمان ۽ زمين جي وچ ۾ حڪم جا پابند آهن انهن سڀني ۾ يقيناً عقل وارن جي لاءِ نشانين آهن (1)

يَعْقِلُونَ ﴿١٦٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ

۽ ڪي ماڻهو الله کان سواءِ ٻيا معبود بڻائيندا آهن انهن کي الله وانگر محبوب رکندا آهن

كُحِبِّ اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ۖ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

۽ ايمان وارا سڀ کان وڌيڪ الله سان محبت ڪندا آهن ۽ جيڪڏهن ظالم ڏسن ها

إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ ۚ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۖ وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

جڏهن اهي عذاب کي اکين سان ڏسندا ڇو ته تمام قوت الله جي ئي آهي ۽ الله سخت عذاب ڏيڻ وارو آهي.

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ

جڏهن پيشوا پنهنجي پيروي ڪرڻ وارن کان بيزار ٿيندا ۽ عذاب ڏسندا ۽ انهن جا سڀ رشتا ناتا ڪٽجي ويندا (2)

بِهِمُ إِلَّا سُبَابٌ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ

۽ پيروڪار چوندا جيڪڏهن اسان کي هڪ ڀيرو موٽڻ ملي وڃي ته اسان ان پيشوائن کان ائين ئي بيزار ٿي وڃون ها (3)

حاشيہ 1 سائنسي علوم به معرفتِ الاهي جو ذريعو بڻجندا آهن، جيترو سائنسي علم زياده هوندو ايترو ئي الله جي عظمت و قدرت جي سڃاڻپ زياده هوندي جيڪڏهن ڪو دين اسلام جي خدمت ۽ الله تعاليٰ جي معرفت جي نيت سان سائنسي علوم سکندو آهي ته پوءِ هي به عبادت ۾ شمار ٿيندو. الله تعاليٰ جيڪو ڪائنات ۾ غور و فکر ڪرڻ جو حڪم ڏنو آهي، هي هن حڪم جي تعميل قرار پائيندو. **2** ياد رهي ته قيامت جي ڏينهن ڪافرن جي مٿي مائٽي ٿي ويندي، پر ولين، متقين ۽ صالحين سان دوستي جو رشتو باقي رهندو. **3** ياد رهي ته نيڪ عملن جي اصل حسرت ته ڪافرن کي ٿيندي، پر مسلمانن کي به نيڪين جي ڪمي ۽ گناهن ۾ ملوث هجڻ سبب حسرت ٿيندي.

كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۖ كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ

جيئن هي اسان کان بيزار ٿيا آهن، الله انهيءَ طرح انهن جا عمل انهن تي حسرت بڻائي

وَمَا هُمْ بِخَرَجِينَ مِنَ النَّارِ ۚ يَأَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِن مَّا فِي الْأَرْضِ

ڏيکاريندو ۽ اهي دوزخ مان نڪرڻ وارا ناهن ۽ اي انسانو! جيڪو ڪجهه زمين ۾ حلال پاڪيزه آهي

حَلَالًا طَيِّبًا ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۚ إِنَّمَا

ان مان کائو ۽ شيطان جي رستن تي نه هلو، بيشڪ اهو توهان جو ڪليو دشمن آهي (1) (2) ۽ اهو توهان کي صرف برائي

يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوِّ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۚ

۽ بي حياتي جو حڪم ڏيندو ۽ اهو (حڪم ڏيندو) ته توهان الله جي باري ۾ اهو ڪجهه چئو جيڪو خود توهان کي معلوم ناهي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ

۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي ته ان جي پيروي ڪريو جيڪو الله نازل ڪيو آهي ته چوندا آهن: بلڪ اسان ته ان جي پيروي ڪنداسين جنهن

أَبَاءَ نَا ۖ أَوْ لَوْ كَانَ أَبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ۚ وَمَثَلُ

تي اسان پنهنجي ابن ڏاڏن کي ڏنو آهي، ڇا جيتوڻيڪ انهن جا ابا ڏاڏا نه ڪجهه عقل رکندا هجن نه اهي هدايت وارا هجن (3) ۽ ڪافرن

الَّذِينَ كَفَرُوا كَسَلِ الَّذِينَ يُنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دَعَاءَ وَنِدَاءً ۖ

جو مثال ان شخص وانگر آهي جيڪو ڪنهن اهڙي کي پڪاري جيڪو خالي رڙ ۽ دانهن کان سواءِ ڪجهه ناهي ٻڌندو،

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۚ يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا

(اهي ڪافر) ٻوڙا، گونگا، انڌا آهن پوءِ اهي سمجهن نٿا (4) ۽ اي ايمان وارو! اسان جون ڏنل سترين شيون کائو

حاشيہ 1: دين اسلام ۾ حلال ڪمائن ۽ حرام کان بچڻ جي تمام گهڻي تاڪيد آهي. حرام روزي ڪمائي، ۽ ڪاٺي ڪڍڻ به متقي نه ٿو ٿي

سگهي، رشوت، چوري، ڏاڙو، ڪنهن جو مال ڊپائڻ سڀ انهيءَ زمري ۾ اچي ٿو. 2. حلال ۽ طيب مان مراد اها چيز آهي جو بذات خود به

حلال هجي، مثال طور: پڪر جو گوشت، سبزي، دال وغيره ۽ اسان کي حاصل به جائز ذريعي سان هجي. يعني چوري رشوت، ڏاڙي وغيره

جي ذريعي نه هجي. 3. شريعت جي مقابلي ۾ ابي، ڏاڏي جي پيروي ڪرڻ حرام آهي، اهڙي طرح گناهن جي ڪمن ۾ به ابي، ڏاڏي جي

پيروي ڪرڻ ناجائز آهي، ڇو ته بحڪم حديث الله تعاليٰ جي نافرمانيءَ جي ڪر ۾ ڪنهن جي به اطاعت نه ٿي ڪري سگهجي، اڄڪلهه

اسان وٽ شادي، موت ۽ ٻين تقريبن جي موقعي تي شريعت مطابق هلڻ جو چيو وڃي ته ماڻهو اڳيان کان اهوئي ابي، ڏاڏي، خاندان ۽

برادري جي رسم و رواج جو عذر پيش ڪندا آهن، هي انتهائي غلط ڳالهه آهي. 4. ڪن، زبان، اک جو پورو فائدو اهو آهي ته حق ٻڌو،

ڳالهائو ۽ ڏنو وڃي، ۽ ڪافر چاڪا ته انهن عضون مان فائدو نه ٿا وٺن ان اعتبار سان اهي انڌا، گونگا ۽ ٻوڙا آهن.

مِنْ طَيِّبٍ مَا رَزَقْنَكُمْ وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۴۲﴾ إِنَّمَا

۽ الله جو شڪر ادا ڪريو جيڪڏهن توهان ان جي عبادت ڪريو ٿا. ان توهان تي صرف مردار ۽ رت ۽ سوڙھ

حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ج

جو گوشت ۽ اهي جانور حرام ڪيا آهن جنهن جي ذبح جي وقت غير الله جو نالو ورتو ويو پوءِ جيڪو مجبور ٿي وڃي

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ط إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۴۳﴾

جڏهن ته اهو نه خواهش رکڻ وارو هجي ۽ نه ضرورت کان اڳتي وڌڻ وارو ته ان تي ڪو گناهه ناهي بيشڪ الله بخششگر مهربان آهي (1) ۽

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا

بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي الله جي نازل ڪيل ڪتاب کي لڪائن ٿا ۽ ان جي بدلي ذليل قيمت وٺن ٿا

قَلِيلًا ۱ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يَكْلَهُمُ اللَّهُ يَوْمَ

اهي پنهنجي پيٽ ۾ باهه ٿي پرين ٿا ۽ الله قيامت جي ڏينهن انهن سان نه ڪلام فرمائيندو

الْقِيَامَةِ وَلَا يَزَكِّيهِمْ ط وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۴۴﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا

۽ نه انهن کي پاڪ ڪندو ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (2) (3) ۽ اهي ئي ماڻهو آهن جن هدايت جي بدلي

الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ج فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿۴۵﴾

گمراهي ۽ بخشش جي بدلي عذاب خريدي ورتو پوءِ اهي ڪيترو باهه کي برداشت ڪرڻ وارا آهن (4) ۽

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ط وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ

هي (سزا) ان جي لاءِ آهي جو الله حق سان ڪتاب نازل فرمايو ۽ بيشڪ ڪتاب ۾ (5)

حاشيہ 1...غير الله جي نالي تي ذبح ڪرڻ مان مراد هي آهي ته ذبح ڪرڻ دوران چڙهي هلائيندي الله کان سواءِ ٻي ڪنهن جو نالو ذبح دوران ورتو وڃي. اهڙو جانور حرام ۽ مردار آهي. زندگي ۾ ڪنهن جي به طرف منسوب ڪرڻ سان هن آيت جو تعلق ناهي. وڌيڪ تفصيل صراط الجنان ج 1 ص 274 تي ملاحظه فرمائيندا. **2** ياد رهي ته لڪائڻ جي به آهي ته ڪتاب جي مضمون تي ڪنهن کي به مطلع نه ٿيڻ ڏنو وڃي. نه ڪنهن کي پڙهي ٻڌايو وڃي. نه وري ڪنهن کي ڏيکاريو وڃي. ۽ هيءُ به لڪائڻ آهي ته غلط تاويلون ڪري معنيٰ بدلائڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. ۽ ڪتاب جي اصل معنيٰ تي پردو وڌو وڃي. يهودي هي سڀ ڪم ڪندا هئا. ۽ اڄ به ڪوڙ ماڻهو ايئن ئي ڪن پيا. **3** هتي ڪلام نه فرمائڻ مان مراد هي آهي ته رحمت سان ڪلام نه فرمائيندو. **4** هتي لفظ ”ما“ ماڻهن جي محاوري جي اعتبار سان تعجب جي معنيٰ ۾ آهي. ۽ هي استفهام به ٿي سگهي ٿو. **5** ڪتاب مان مراد قرآن شريف آهي يا تورات شريف. ٻهين صورت ۾ اختلاف مان مراد ”نه مڃڻ“ ٻي صورت ۾ ان مان مراد ”صحيح طور تي مڃڻ“ هوندو. چوٽه يهودي قرآن پاڪ کي ته بلڪل ناهن مڃندا. ۽ تورات جي مڃڻ جا دعويدار هئا. ليڪن صحيح طور تي نه مڃندا هئا.

لَفِي شَقَاقٍ بَعِيدٍ ۱۷۶ لَيْسَ إِلَهٌ أَنْ تَوَلَّوْا وَجُوهَكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ

اختلاف ڪرڻ وارا پري جي مخالفت ۽ ضد ۾ آهن ۽ اصل نيڪي اها نه آهي جو توهان پنهنجو منهن اوڀر

وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْإِلَهَ مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ

يا اولهه ڏانهن ڪيو بلڪ اصلي نيڪ اهو آهي جيڪو الله ۽ قيامت ۽ ملائڪن ۽ ڪتابن ۽ پيغمبرن تي ايمان آڻي

وَالنَّبِيِّنَ ۱۷۷ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَ

۽ الله جي محبت ۾ عزيز مال مائتن ۽ يتيمن ۽ مسڪينن ۽ مسافرن ۽ سولين کي ۽

ابْنَ السَّبِيلِ ۱۷۸ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ ۱۷۹ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ ۱۸۰

(غلام ٻانهين جا) ڪنڌ آزاد ڪرائڻ ۾ خرچ ڪري ۽ نماز قائم رکي ۽ زڪوة ڏيئي ۽ اهي

وَالسُّوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۱۸۱ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ

ماڻهو جيڪي واعدو ڪري پنهنجو واعدو پورو ڪرڻ وارا آهن ۽ مصيبت ۽ سختي ۾ ۽ جهاد جي

وَحِينَ الْبَأْسِ ۱۸۲ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۱۸۳ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۱۸۴

وقت صبر ڪرڻ وارا آهن اهي ئي ماڻهو سچا آهن ۽ اهي ئي پرهيزگار آهن (1)(2) ۽

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ۱۸۵ الْحُرُّ

اي ايمان وارو! توهان تي مقتولن جي رت جو بدلو وٺڻ فرض ڪيو ويو، آزاد جي بدلي

بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ ۱۸۶ فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ

آزاد ۽ غلام جي بدلي غلام ۽ عورت جي بدلي عورت پوءِ جنهن لاءِ ان جي ڀاءُ جي (3)

حاشيہ 1۔ ابن السبيل جو لفظي ترجمو آهي ”رستي جو پٽ“ ان مان مراد مسافر آهي، 2۔ يعني صحيح عقيدا رکڻ وارا، نمازي،

زڪوت ۽ صدقا ڏيڻ وارا، صبر جا عادي، واعدي جا پابند، ۽ نيڪ عمل ڪرڻ وارا ئي پنهنجي ايمان جي دعويٰ ۾ ڪامل

طور سچا آهن، الله تعاليٰ اسان کي ايئن ئي ٻڌائي، 3۔ قتلي ”قتيل“ جي جمع آهي.

شَيْءٍ فَاتَّبَاعٌ بِالْعُرُوفِ وَأَدَّاءٌ إِلَيْهِ بِحُسَانٍ ۖ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّنْ

طرفان معافي ڏني وڃي ته سني طريقي سان مطالبو هجي ۽ وارث کي سني طريقي سان ادائينگي ٿئي، هي توهان

رَبِّكُمْ وَرَحْمَةً ۖ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَلَكُمْ

جي رب جي طرفان آساني ۽ رحمت آهي. ته ان کان پوءِ جيڪو زيادتي ڪري ان جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (1) ۽ اي عقل وارو!

فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَّأُولِی الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٤٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا

رت جو بدلو وٺڻ ۾ توهان جي زندگي آهي ته جيئن توهان بچو (2) توهان تي فرض ڪيو ويو آهي ته

حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ

جڏهن توهان مان ڪنهن کي موت اچي (پوءِ) جيڪڏهن اهو ڪجهه مال ڇڏي ته پنهنجي ماءُ پيءُ ۽ ويجهن مائٽن

بِالْعُرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٥٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنبَأَ

جي لاءِ چڱي نموني وصيت ڪري وڃي، اهو پرهيزگارن تي واجب آهي (3) پوءِ جيڪو وصيت کي بدلتو کان پوءِ ان کي

إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ ۖ إِنَّ اللَّهَ سَبِيْعٌ عَلِيمٌ ﴿١٥١﴾ فَمَنْ خَافَ مِن

تبديل ڪري ڇڏي ته ان جو گناه ان بدلتو وارن تي ئي آهي، بيشڪ الله بدلتو وارو ڄاڻڻ وارو آهي (4) پوءِ جنهن کي وصيت ڪرڻ

مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

واري جي طرفان طرف داري يا گناه جو انديشو هجي ته اهو انهن جي وچ ۾ صلح ڪرائي ته ان تي ڪجهه گناه ناهي بيشڪ الله

رَّحِيمٌ ﴿١٥٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ

بخششهار مهربان آهي (5) اي ايمان وارو! توهان تي روزا فرض ڪيا ويا جيئن توهان کان اڳين ماڻهن تي (6)

حاشيہ 1...مقتول جا وارث مال جي بدلي معاف ڪرڻ تي راضي ٿي وڃن ته پوءِ انهن کي مطالبو ڪرڻ ۾ ۽ ٻي طرف قاتل کي خون وهائڻ جي معاملي ۾ سٺو طريقو اختيار ڪرڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي. **2**...قصاص ۾ زندگي هيشن آهي ته قصاص ۾ قتل ٿيڻ جي ڊپ کان هڪ ماتهر بي مائٽهوءَ کي قتل ڪرڻ کان رڪجي ويندو. اهڙي ريت جڏهن قاتل کي سزا ڏني ويندي ته ٻين ماڻهن کي به پرپور عبرت ملندي، ۽ هيءُ طريقو ماڻهن جي زندگين جي تحفظ جو ذريعو بڻبي. **3**...احڪام ميراث نازل ٿيڻ کان اڳ ۾ مرڻ واري تي پنهنجي مال جي باري ۾ وصيت ڪرڻ واجب هئي، ڇو ته ان وقت صرف وصيت جي مطابق مال تقسيم ٿيندو هو، ۽ جڏهن ميراث جا احڪام آيا ته وصيت جي حڪم جو وجود منسوخ ٿي ويو، البت! جواز اڃان به باقي آهي. **4**...وصيت ڪرڻ کان پوءِ زندگيءَ ۾ وصيت ڪرڻ واري کي وصيت تبديل ڪرڻ جو اختيار هوندو آهي، پر قوت ٿيڻ کان پوءِ ڪنهن ٻي شخص کي وصيت تبديل ڪرڻ جي شرعا اختيار ناهي. **5**...جيڪڏهن ڪنهن عالم، حاڪم، وصى يا رشتيدار وغيره کي معلوم ٿيو ته مرڻ وارو وصيت ۾ ڪنهن تي زيادتي ڪري رهيو آهي يا شرعي حڪمن جي پابندي ناهي ڪري رهيو ۽ هي مرڻ واري کي سمجهائي وصيت درست ڪرائي ڇڏين ته پوءِ هي شخص گناه گار ناهي، بلڪ پنهنجي نيڪ عمل جي ڪري ثواب جو حقدار ٿيندو. **6**...هن آيت ۾ روزن جي فرضيت جو بيان آهي. شريعت ۾ روزو هي آهي ته صبح صادق کان وٺي غروب آفتاب تائين روزي جي نيت سان کائڻ، پيئڻ، ۽ همستري کان بچيو وڃي.

عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۸۲﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۖ

فرض ڪيا ويا ته جيئن توهان پرهيزگار بڻجي وڃو ۽ ڳڻپ جا ڪجهه ڏينهن آهن

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۖ وَعَلَى الَّذِينَ

پوءِ توهان مان جيڪو بيمار هجي يا سفر ۾ هجي ته اوترا روزا ٻين ڏينهن ۾ رکي ۽ جن کي

يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ۖ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ

ان جي طاقت نه هجي ته ان تي هڪ مسڪين جو کاڌو فديو آهي پوءِ جيڪو پنهنجي طرفان نيڪي وڌيڪ ڪري ته اها ان جي لاءِ بهتر

لَهُ ۖ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۳﴾ شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي

آهي ۽ جيڪڏهن توهان ڄاڻو ته روزو رکڻ توهان جي لاءِ وڌيڪ بهتر آهي (1) رمضان جو مهينو آهي جنهن ۾

أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ

قرآن نازل ڪيو ويو جيڪو ماڻهن جي لاءِ هدايت ۽ رهنمائي آهي ۽ فيصلي جي روشن ڳالهين (تي مشتمل آهي) پوءِ توهان

شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ

مان جيڪو اهو مهينو ماڻي ته ضرور ان جا روزا رکي ۽ جيڪو بيمار هجي يا سفر ۾ هجي ته اوترا روزا ٻين ڏينهن ۾ رکي،

مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۖ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ۚ وَ

الله توهان تي آساني چاهي ٿو ۽ توهان تي دشواري نٿو چاهي ۽ (هي آسانيون ان لاءِ آهن) ته جيئن توهان (روزن جو) تعداد پورو

لِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۸۵﴾

ڪريو ۽ ته جيئن توهان هن ڳالهه تي الله جي وڏائي بيان ڪريو جو ان توهان کي هدايت ڏني ۽ ته جيئن توهان شڪر گذار بڻجي وڃو (2) (3) ۰

حاشيه 1...مريض کي في الحال روزو رکڻ جي رخصت ان صورت ۾ آهي جڏهن ان کي روزي رکڻ سان مرض ۾ زيانتي يا هلاڪ ٿيڻ جو

انديشو هجي، ۽ مسافر کي رخصت ان صورت ۾ آهي جڏهن هو 92 ڪلو ميٽر يا ان کان وڌيڪ مفاصلي جي سفر تي هجي، ۽ (2) رمضان

اهو واحد مهينو آهي جنهن جو نالو قرآن مجيد ۾ آيو آهي ۽ قرآن مجيد جي نسبت سان ماه رمضان کي عظمت و شرافت ملي. ان

مان معلوم ٿيو ته جنهن وقت ڪنهن کي عظمت و شرافت واري شيءِ سان نسبت ٿي وڃي ته هو قيامت تائين شرف و عظمت وارو

آهي، انڪري جنهن ڏينهن ۽ جنهن وقت کي حضور پرنور صلي الله تعالىٰ عليہ وآلہٖ وسلّم جي ولادت ۽ معراج سان نسبت آهي اهي عظمت ۽

شرافت وارا ٿي ويا، ۽ (3) ڳڻپ ڪرڻ مان مراد رمضان جا اٺيهه يا ٽيهه ڏينهن پورا ڪرڻ آهي، ۽ تڪبير چوڻ مان مراد هي آهي ته الله

تعالٰي توهان کي پنهنجي دين جا طريقا سيکاريو ته پوءِ توهان ان تي الله تعاليٰ جي وڏائي بيان ڪيو ۽ انهن شين تي الله

تعالٰي جو شڪريو ادا ڪريو.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۚ

۽ اي حبيب! جڏهن توهان کان منهنجا ٻانهن منهنجي باري ۾ سوال ڪن ته بيشڪ مان ويجهو آهيان، مان دعا ڪرڻ واري جي دعا قبول

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ۝ (۱۸۷) ۚ أَحَلَّ لَكُمْ

ڪندو آهيان جڏهن اهو مون کان دعا ڪري ته انهن کي گهرجي ته منهنجو حڪم مڃن ۽ مون تي ايمان آڻن ته جيئن هدايت مائڻ (1) توهان

لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۚ

جي لاءِ روزن جي راتين ۾ پنهنجي گهروارين وٽ ويڻ حلال ڪيو ويو، اهي توهان جي لاءِ لباس آهن ۽ توهان انهن جي لاءِ لباس آهيو،

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّهُ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ۚ

الله کي خبر آهي ته توهان پنهنجي جانين کي خيانت ۾ وجهندا هئا ته ان توهان جي توبه قبول ڪئي ۽ توهان کي معاف ڪري ڇڏيو

فَالَّذِينَ بَاشَرُوا هُنَّ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ

پوءِ هاڻي انهن سان صحبت ڪيو ۽ جيڪو الله توهان جي نصيب ۾ لکيو آهي ان کي طلب ڪريو ۽ کائو ۽ پيو ايسٽائين

يَتَّبِعَنَّ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۚ ثُمَّ أَتُوا

جو توهان جي لاءِ فجر کان سفيدي (صبح) جو سڳو ڪاري (رات) جي سڳي کان ممتاز ٿي وڃي پوءِ رات اچڻ

الصِّيَامِ إِلَى الْبَيْتِ ۚ وَلَا تَبَاشَرُوا هُنَّ وَأَنتُمْ عَكِفُونَ فِي الْمَسْجِدِ ۚ تِلْكَ

ٽائين روزن کي پورو ڪيو ۽ عورتن سان صحبت نه ڪيو جڏهن توهان مسجدن ۾ اعتڪاف ۾ هجو، اهي

حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لِنَاسٍ لَّعَلَّهُمْ

الله جون حدون آهن ته انهن جي ويجهو نه وڃو، الله ائين ئي ماڻهن جي لاءِ پنهنجون آيتون کولي ڪري بيان فرمائي ٿو ته جيئن (2)(3)(4)

حاشيه 1... دعا جي معنيٰ آهي پنهنجي حاجت پيش ڪرڻ ۽ اجابت يعني قبوليت جي معنيٰ هيءُ آهي ته پالڻهار پنهنجي ٻانهي جي دعا تي ”ليڪ عبيد“ فرمائيندو آهي، البت ! جيڪو گهريو وڃي انهيءَ جو حاصل ٿيڻ بي شيءِ آهي. **2**... ”الرفث“ جي لغوي معنيٰ آهي، مرد ۽ عورت جون باهمي پردي واريون اهڙيون ڳالهيون ڪرڻ جيڪي سڀني جي سامهون نه ڪيون وڃن، ۽ هن مان مراد همبستري ڪرڻ آهي، **3**... الله تعاليٰ جي لکيل کي طلب ڪرڻ مان هڪ مراد هي به آهي ته عورتن سان همبستري اولاد جي حصول جي نيت سان هڻڻ گهرجي، جنهن کان مسلمانن جي افراطي قوت ۾ اضافو ٿئي ۽ دين مضبوط ٿئي، **4**... هن ۾ بيان آهي ته رمضان جي راتين ۾ روزيدار لاءِ زال سان همبستري ڪرڻ حلال آهي. جڏهن ته هو معتڪف نه هجي، ليڪن اعتڪاف ۾ عورتن سان زال مڙس وارا تعلقات رکڻ حرام آهن.

يَتَّقُونَ ﴿۱۸۷﴾ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى

اهي پرهيزگار ٿي وڃن ۽ پاڻ ۾ هڪ ٻئي جو مال ناحق نه کائو ۽ نه

الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۸﴾

حاکمن وٽ ان جو مقدمو هن ڪري پهچايو جو ماڻهن جو ڪجهه مال ناجائز طور تي ڄاڻي وائي کائو (1) ۽

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْهَلَّةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۖ وَلَيْسَ

توهان کان نئين چنڊ جي باري ۾ سوال ڪن ٿا، تون فرما: هي ماڻهن ۽ حج جي لاءِ وقت جون نشانين آهن ۽

الْبِرِّ بَإِنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا

اها ڪا نيڪي ناهي ته توهان گهرن ۾ پوئين ڀت پڄي اچو. ها اصل نيڪ ته پرهيزگار هوندو آهي ۽ گهرن ۾

الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾ وَقَاتِلُوا فِي

انهن جي دروازن کان اچو ۽ الله کان ڊڄندا رهو هن اميد تي ته توهان ڪاميابي ماڻيو (2) (3) ۽ الله جي راه ۾ انهن کان وڙهو جيڪي

سَبِيلَ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

توهان سان وڙهن ٿا ۽ حد کان نه لنگهو. بيشڪ الله حد کان لنگهندڙن کي پسند ناهي ڪندو

الْمُعْتَدِينَ ﴿۱۹۰﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ

۽ (جهاد دوران) ڪافرن کي جتي ڏسو قتل ڪريو ۽ انهن کي اتان ڪڍي ڇڏيو جتان

أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ

انهن توهان کي ڪڍيو هو ۽ فتنو قتل کان وڌيڪ سخت هوندو آهي ۽ مسجد حرام وٽ (4)

حاشيه 1. ناجائز فائدي جي لاءِ ڪنهن تي مقدمو بنائڻ ان کي حاڪم ٿاڻين وٺي وڃڻ ناجائز ۽ حرام آهي، اهڙي طرح پنهنجي فائدي

جي خاطر بي ڪي نقصان پهچائڻ لاءِ حاڪمن تي اثر و رسوخ وجهڻ ۽ رشوت ڏيڻ حرام آهي، حاڪمن ٿاڻين پهچ رکڻ وارن

کي هن آيت جي حڪم کي ذهن ۾ رکڻ گهرجي. 2. اهلٽ ”هلال“ جي جمع آهي، ۽ نئين مهيني جي پهرين بي رات جي چنڊ

کي هلال چوندا آهن. 3. هيءَ آيت جاهليت جي دور جي هڪ رسم بابت نازل ٿي، ان مان معلوم ٿيو ته ڪنهن شيءِ جي منع

ٿيڻ کان سواءِ ناجائز سمجهڻ جاهلن جو ڪم آهي، پنهنجي طرفان غلط قسرن جون رسمن ڪڍي يا پابنديون لڳائي ڇڏڻ جائز

ناهي، گهڻائي ڪم هونتي جائز هوندا آهن پر پنهنجي طرفان شرعاً ضروري سمجهڻ سان آهي خلاف شريعت ٿي ويندا

آهن. 4. هتي دوران جهاد ڪافرن کي قتل ڪرڻ جي ڳالهه هلي رهي آهي، ان ۾ هي حڪم ناهي جو امن هجي يا جنگ، صلح

هجي يا لڙائي هر صورت ۾ انهن کي قتل ڪريو.

الْحَرَامِ حَتَّى يُقْتَلُ كُمْ فِيهِ ۚ فَإِنْ قُتِلُوا فَمَنْ قُتِلُوا هُمْ ۖ كَذَلِكَ

انهن سان نه وڙهو جيستائين اهي توهان سان اتي نه وڙهن ۽ جيڪڏهن اهي توهان سان وڙهن ته انهن کي قتل ڪيو،

جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝ فَإِنْ أَنْتَهُوَ فَإِنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ رَّحِيمٌ ۝ وَقُتِلُوا هُمْ

ڪافرن جي اها ئي سزا آهي (1) ۽ پوءِ جيڪڏهن اهي مڙي وڃن ته بيشڪ الله بخشگار مهربان آهي. ۽ انهن سان وڙهندا رهو

حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنْ أَنْتَهُوَ فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا

ايستائين جو ڪو فتنو نه رهي ۽ عبادت الله جي لاءِ ٿي وڃي پوءِ جيڪڏهن اهي مڙي وڃن ته صرف ظالمن تي سختي جي سزا

عَلَى الظَّالِمِينَ ۝ أَلَشَّهْرُ الْحَرَامِ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قِصَاصٌ ۖ

باقي رهجي ويندي آهي (2) ۽ ادب واري مهيني جي بدلي ادب وارو مهينو آهي ۽ سڀني ادب وارين شين جو بدلو آهي.

فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا

پوءِ جيڪو توهان تي زيادتي ڪري ان تي ايتري ئي زيادتي ڪريو جيتري ان توهان تي زيادتي ڪئي هجي ۽ الله کان ڊڄندا رهو

اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا

۽ ڄاڻي رکو ته الله ڊڄڻ وارن سان گڏ آهي (3) ۽ الله جي راه ۾ خرچ ڪريو ۽ پنهنجي

تَلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۚ وَأَحْسِنُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝

هٿن سان پاڻ کي هلاڪت ۾ نه وجهو ۽ نيڪي ڪريو بيشڪ الله نيڪي ڪرڻ وارن سان محبت فرمائيندو آهي.

وَاتَّبِعُوا الْحَبَّةَ وَالْعُمَرَةَ لِلَّهِ ۖ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ

۽ حج ۽ عمرو الله جي لاءِ پورو ڪريو پوءِ جيڪڏهن توهان کي (مڪي کان) روڪيو وڃي ته (حرم ۾) قرباني (4)

حاشيه 1. حرم جي حدن ۾ مسلمانن کي وڙهڻ کان منع ڪيو ويو آهي، چوڻهه هي حرم جي حرمت جي خلاف آهي. ها جيڪڏهن ڪافر ئي اتي مسلمانن سان جنگ جي ابتدا ڪن ته انهن کي جواب ڏيڻ لاءِ آهي به انهن سان وڙهن ۽ قتل ڪرڻ جي اجازت آهي. 2. هتي فتني مان ”شڪ“ مراد آهي. 3. دين اسلام جي اعليٰ اخلاقن، پاڪيزه ڪردارن ۽ ظلم کان باز رهڻ جي درس ڏيڻ جي بلندي ڏسو ته جذبه انتقام جي جوش ۽ دشمنن تي قبضو حاصل ٿيڻ وقت بدلي وٺڻ ۾ مسلمانن کي تقويٰ ۽ عدل و انصاف جو درس ڏنو پيو وڃي، ۽ زيادتي ڪرڻ کان منع ڪيو پيو وڃي. 4. حج يا عمري جو احرام ٻڌڻ کان پوءِ ڪنهن وجهه سان جيئن! دشمن يا خونخوار جانور جي خوف يا سفر جي وجهه سان مرض وڌي وڃڻ جو يقين هجڻ جي بنادتي حج و عمرو پورو نه ٿيڻ کي احصار چوندا آهن.

وَلَا تَخْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۖ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

جو جانور موڪليو جيڪو ميسر اچي ۽ پنهنجا مٿا نه ڪوڙايو جيستائين قرباني پنهنجي جاءِ تي نه پهچي وڃي پوءِ

مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ

جيڪو توهان مان بيمار هجي يا ان جي مٿي ۾ ڪجهه تڪليف آهي ته روزي يا خيرات يا قرباني جو فديو ڏيئي پوءِ

نُسْكَ ۚ فَإِذَا أَامِنْتُمْ ۖ فَمَنْ تَشَاءُ بِالْعُمُرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِّنْ

جڏهن توهان اطمينان سان هجو ته جيڪو حج سان عمري کي ملائڻ جو فائدو ڪڍي ان تي قرباني لازم آهي جيئن ميسر اچي

الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا

پوءِ جيڪو (قرباني جي قدرت) نه رکي ته ٽي روزا حج جي ڏينهن ۾ رکي ۽ ست روزا (ان وقت رکو) جڏهن توهان پنهنجي

رَجَعْتُمْ ۖ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ۖ ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي

گهر موٽي وڃو، هي مڪمل ڏهه آهن، اهو حڪم ان لاءِ آهي جيڪو مڪي

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝١٩٦

جو رهڻ وارو نه هجي ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻي رکو ته الله سخت عذاب ڏيڻ وارو آهي (1)(2)(3) ۝

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ۖ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ ۚ

حج ڪجهه معلوم مهينا آهن ته جيڪو ان ۾ حج جي نيت ڪري ته حج ۾ نه عورتن جي سامهون صحبت جو تذڪرو ٿئي

وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۖ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ۖ وَتَزَوَّدُوا

۽ نه ڪو گناهه ٿئي ۽ نه ڪنهن سان جهڳڙو ٿئي ۽ توهان جيڪا ڀلائي ڪريو الله ان کي ڄاڻي ٿو ۽ ٿمر ساڻ کڻو پوءِ سڀ کان بهتر

حاشيہ 1۔ احرام جي حالت ۾ جنهن به پابندي جي خلاف ورزي ڪرڻ تي ڊمر يعني قرباني ڪرڻ لازم هوندي آهي، اها خلاف ورزي جيڪڏهن بيماري، مٿي ۾ زخمي، ڦرڙي، يا جوڻن وغيره جي سخت ايذا جي باعث هوندي ته ان ۾ قرباني جي بدلي ڇهه مسڪينن کي هڪ هڪ صدقو ڏيڻ يا پن وقتن جو کاڌو پيٽ پري ڪرائڻ يا تن ڏينهن جا مسلسل روزا رکڻ يا قرباني ڪرڻ جو اختيار هوندو. **2**۔ جيڪو شخص هڪ ئي سفر ۾ حج و عمري جي سعادت حاصل ڪري ته ان تي شڪراني جي طور قرباني لازم آهي، جيڪڏهن قرباني ڪرڻ جي قدرت نه هجي ته پوءِ ڏهه ڏينهن روزا رکي، ٽي روزا احرام پڌڻ کان پوءِ ۱ شوال کان 9 ذوالحج تائين رکي، ۽ ست روزا 13 ذوالحج کان پوءِ رکي. **3**۔ حج تمتع يا قرآن جو جائز هجڻ صرف آفاقي يعني ميقاتن کان ٻاهر وارن جي لاءِ آهي، حدود ميقاتن ۾ ۽ ان اندر رهڻ وارن جي لاءِ نه تمتع جي اجازت آهي نه وري قرآن جي اهي صرف حج افراد ئي ڪري سگهن ٿا.

فَإِنَّ خَيْرَ الرِّزَادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿۱۹۷﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ

شر يقيناً پرهيزگاري آهي ۽ اي عقل وارو! مون کان ڊڄندا رهو (1) ۽ توهان تي ڪو گناه ناهي جو

جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِّنْ عَرَفَتٍ فَأْذُكُرُوا

توهان پنهنجي رب جو فضل تلاش ڪريو پوءِ جڏهن توهان عرفات کان واپس موٽو ته

اللَّهُ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مِّنْ

مشعر حرام وٽ الله کي ياد ڪريو ۽ ان جو ذڪر ڪريو چوٽه ان توهان کي هدايت ڏني آهي جيتوڻيڪ ان کان پهريان

قَبْلِهِ لَمَنِ الصَّالِّينَ ﴿۱۹۸﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِمَّنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا

توهان يقيناً ڀٽڪيل هئا. (پوءِ اي قريشيو!) توهان به اتان کان موٽو جتان ٻيا ماڻهو موٽندا آهن ۽ الله کان مغفرت طلب ڪريو.

اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۹۹﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَأْذُكُرُوا اللَّهَ

بيشڪ الله بخششگر مهربان آهي (2) ۽ پوءِ جڏهن پنهنجي حج جا ڪم پورا ڪري وٺو ته الله جو ذڪر ڪريو جيئن پنهنجي

كُنِ كَرِّكُمْ أَبَاءَ كُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۚ فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا

ابن ڏاڏن جو تذڪرو ڪندا هيءُ بلڪ ان کان وڌيڪ (ذڪر ڪريو) ۽ ڪو ماڻهو ائين چوندو آهي ته اي اسان جا رب اسان کي

فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ۚ وَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ رَبَّنَا

دنيا ۾ ڏئي ڇڏ ۽ آخرت ۾ ان جو ڪجهه حصو ناهي (3) ۽ ڪو ائين چوندو آهي ته اي اسان جا رب!

آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ أُولَٰئِكَ

اسان کي دنيا ۾ ڀلائي عطا ڪر ۽ اسان کي آخرت ۾ (به) ڀلائي عطا فرما ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ (4) ۽ انهن ماڻهن

حاشيہ 1...عقل وارا چئي ان ڪري مخاطب ڪيو ته جيئن ماڻهن کي سمجهه اچي ته عقل جو تقاضو خوف الاهي آهي، جيڪو الله تعاليٰ کان نه ڊڄي اهو بي عقلن وانگر آهي؛ عقل اهوئي آهي جيڪو خوف خدا پيدا ڪري، ۽ جنهن عقل سان انسان بي دين هجي اهو عقل نه پر بي عقلي آهي. 2...قريش جي قبيلي وارا ٻين ماڻهن سان گڏ عرفات ۾ وقوف ڪرڻ بجاءِ مزدلفه ۾ رکيل هوندا هئا ۽ جڏهن ماڻهو عرفات کان واپس موٽندا هئا ته هي مزدلفه کان موٽندا هئا، ۽ ان ۾ پنهنجي وڏائي سمجهندا هئا. هن آيت ۾ انهن کي حڪم ڏنو ويو آهي ته اهي به سڀني سان گڏ عرفات ۾ وقوف ڪن، ۽ گڏجي واپس موٽن، ان مان معلوم ٿيو ته اسلامي احڪام برادرين جي وجه سان ناهن بدلجندا، نه وري ڪنهن جي ريتي ۽ مقام جي وجه سان ان ۾ تبديلي ايندي آهي، بلڪ امير غريب، اچي ڪاري، عربي عجمي، سڀني جي لاءِ اسلامي احڪام برابر آهن. 3...جاهليت جي زماني ۾ اهل عرب حج کان بعد ڪعبي جي قريب پنهنجي ابي ڏاڏي جا فضائل بيان ڪندا هئا اسلام ۾ پڌايو ويو ته هي شهرت خود نماني جون بيڪار ڳالهيون آهن، ان جي بدران ذڪر الاهي ڪيو. 4...ياد رهي ته مومن جيڪڏهن دنيا جي بهتري طلب ڪري ٿو ته اهو به جائز آهي ۽ هيءُ طلب دنيا جيڪڏهن دين جي تائيد ۽ تقويت جي لاءِ هجي ته دعا به امور دين ۾ شمار ٿيندي، پر ياد رکجي ته آخرت کي بلڪل ئي وساري ڪري دنيا گهرڻ مسلمان جي شان جي لائق ناهي.

لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۖ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝۲۰ ۚ وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي

جي لاءِ انهن جي ڪيل عملن مان حصو آهي ۽ الله جلد حساب ڪرڻ وارو آهي. ۽ گڻپ جي ڏينهن ۾

أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ۖ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَأَخَّرَ

الله جو ذڪر ڪيو پوءِ جيڪو جلدي ڪري ٻن ڏينهن ۾ (مئي مان) هليو وڃي ان تي ڪجهه گناهه ناهي ۽ جيڪو پوئتي رهجي وڃي

فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ لَئِنْ اتَّقَى ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝۲۱

ته ان تي (به) ڪو گناهه ناهي. (هي بشارت) پرهيزگار جي لاءِ آهي ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻي رکو ته توهان ان جي طرف اٿاريا ويندؤ (1) (2) ۝

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُ قَوْلَهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا

۽ ماڻهن مان ڪو اهو آهي جو دنيا جي زندگي ۾ ان جي ڳالهه توکي چڱي لڳي ٿي ۽ اهو پنهنجي دل جي ڳالهه تي الله کي گواهه ناهي ٿو

فِي قَلْبِهِ ۚ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ۝۲۲ ۚ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا

حالانڪ اهو سڀ کان وڌيڪ جهڳڙو ڪرڻ وارو آهي. ۽ جڏهن ٻئي ڦيري ويندو آهي ته ڪوشش ڪندو آهي ته زمين ۾ فساد پکيڙي

وَيُهْلِكَ الْحَرْثُ وَالنَّسْلُ ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ۝۲۳ ۚ وَإِذَا قِيلَ لَهُ

۽ پوک ۽ جانور هلاڪ ڪري ۽ الله فساد کي پسند ناهي ڪندو (3) ۝ جڏهن ان کي چيو وڃي ته

اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ الْبِهَادُ ۝۲۴ ۚ وَمِنَ

الله کان ڊڄ ته ان کي ضد ويتر گناهه تي اڀاري ٿو ته اهڙي کي جهنم ڪافي آهي ۽ اهو ضرور تمام برو نڪاڻو آهي (4) ۝ ۽ ماڻهن

النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝۲۵

مان ڪو اهو آهي جيڪو الله جي رضا تلاش ڪرڻ جي لاءِ پنهنجو ساهه وڪڻي ڇڏيندو آهي ۽ الله ٻانهن تي وڏو مهربان آهي

حاشيه 1 گڻپ جي ڏينهن مان مراد ايام تشریق آهن ۽ ذڪر الله مان نمازن کان پوءِ ۽ جمرات جي رمي وقت تڪبير چوڻ مراد آهي. ۽ آيت مان

مراد هي آهي ته مني ۾ قيام جي دوران الله تعاليٰ جي ذڪر ۾ مشغول رهو. 2 هتي ٻن ڏينهن ۾ رمي ڪري هلي وڃڻ مان مراد ڏه ذوالحج کان بعد ٻه ڏينهن آهن. جيڪڏهن ڪو شخص پارهين تاريخ جي رمي ڪري مني کان واپس موٽي ته ان تي ڪو گناهه ناهي. ٻلي تيرمين تاريخ تي رمي ڪري واپس اچڻ افضل آهي. 3 هتي آيتن ۾ جيتوڻيڪ هڪ خاص منافق جو ذڪر آهي. پر هي آيت ڪيترن ئي ماڻهن کي سمجهائڻ لاءِ ڪافي آهي. افسوس! اسان جي معاشري ۾ ڪيترائي اهڙا ماڻهو آهن جن جي زبان ڏاڍي مني هوندي آهي گفتگو وڏي نرمي سان ڪندا آهن. وڏي عاجزي سان اظهار ڪندا آهن، پر پيش آيل ديني مسئلن ۾ ماڻهن ۾ يا خاندانن ۾ فساد برپا ڪندا آهن، ۽ هلاڪت ۽ بربادي جو ذريعو بڻجندا آهن. 4 منافق ماڻهن جي هڪ علامت هيءَ به هوندي آهي ته جيڪڏهن انهن کي سمجهايو وڃي ته هو پنهنجي ڳالهه تي اڙجي ويندا آهن. ٻئي جي ڳالهه مڃڻ کي پنهنجي لاءِ توهين سمجهي، ۽ نصيحت کي پنهنجي عزت تي حرف اچڻ جو مسئلو بڻائيندا آهن اهڙن ماڻهن جي ڀر مار لڳي پئي آهي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ

اي ايمان وارو! اسلام ۾ پورا پورا داخل ٿي وڃو ۽ شيطان جي قدمن تي نه هلو

الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَكُمْ

بيشڪ اهو توهان جو گليو دشمن آهي. ۽ جيڪڏهن توهان پاڻ وٽ روشن دليل اچڻ کان پوءِ

الْبَيِّنَاتِ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ

به ٿڌڻو ته ڄاڻو ته الله زبردست حڪمت وارو آهي (1) ماتهو ته انهيءَ شيءِ جو انتظار ڪري رهيا آهن ته

يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْهَلِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللَّهِ

ڪڪرن جي چانو ۾ انهن وٽ الله جو عذاب ۽ ملائڪ اچن ۽ فيصلو ڪيو وڃي ۽ الله جي ئي طرف

تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾ سَلْ بَنِي إِسْرَآءِ يَلْ كَمْ أَتَيْنَهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ۚ

سڀ ڪم موتا ٿيا ويندا آهن بني اسرائيل کان پڇو ته اسان انهن کي ڪيتريون روشن نشانيون ڏنيون ۽

وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

جيڪو الله جي نعمت کي پاڻ وٽ اچڻ کان پوءِ بدلي ڇڏي ته بيشڪ الله جو عذاب سخت آهي (2)(3) ۽

رُئِينَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْعَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ وَ

ڪافرن جي نظر ۾ دنيا جي زندگي کي سينگارڻ وڃي ۽ اهي مسلمانن تي ڪلن ٿا ۽

الَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۚ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ

(الله) کان ڊڄڻ وارا قيامت جي ڏينهن انهن ڪافرن کان مٿي هوندا ۽ الله جنهن کي چاهيندو آهي بي حساب رزق عطا (4)(5)

حاشيہ 1. ان مان مراد هي آهي ته جيڪڏهن توهان واضح دليلن جي باوجود اسلام ۾ مڪمل داخل ٿيڻ کان دور رهيو، ۽ اسلام جي وات خلاف سازش اختيار ڪئي ته هي سخت جرم هوندو. 2. ياد رهي ته بني اسرائيل کان روشن نشانين جي باري ۾ پڇڻ حقيقت ۾ انهن کي سجهائڻ جي لاءِ ۽ انهن جي پنهنجين نافرمانين جي باوجود الله تعاليٰ جي مهربانين جو اقرار ڪرائڻ آهي. 3. الله جي نعمتن مان آيات الاهيه مراد آهن، جيڪي هدايت جو سبب آهن؛ انهن جي بدولت گمراهي کان نجات حاصل ٿيندي آهي. انهن مان اهي آيتون به آهن جن ۾ نبي ڪل الله تعاليٰ عليه السلام جي تعريف ۽ صفت ۽ پاڻ ڪل الله تعاليٰ عليه السلام جي نبوت ۽ رسالت جو بيان آهي ۽ يهودين ۽ نصرانين جو پنهنجي ڪتابن ۾ ردوبدل ڪرڻ ان نعمتن جو تبديل ڪرڻ آهي. 4. ڪافرن جي لاءِ دنياوي زندگي آراسته ڪرڻ مان مراد هي آهي ته انهن کي هي ئي زندگي پسند آهي، هو ان جي ئي قدر ڪن ٿا ۽ انهيءَ تي مرن ٿا، ياد رهي دنياوي زندگي اها آهي جيڪا نفس جي خواهشن ۾ صرف ٿئي، ۽ جيڪا آخرت جو ثمر جمع ڪرڻ ۾ خرچ ٿئي اها الله تعاليٰ جي فضل سان ديني زندگي آهي. 5. هن مان هي به معلوم ٿيو ته غريب مسلمانن جو مذاق اڏائڻ يا ڪنهن مومن کي ذليل ۽ حقير سمجهڻ ڪافرن جو طريقو آهي، بهرحال فاسق و ڪافر جيتوڻيڪ مال وارو هجي عزت وارو ناهي، جڏهن ته مومن چاهي غريب ۽ ڪنهن به قوم مان هجي عزت وارو آهي، بشرط مٽقي هجي.

حِسَابٍ ۳۱۲) كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِينَ مُبَشِّرِينَ

ڪندو آهي ۽ سڀئي ماڻهو هڪ دين تي هئا ته الله انبياء موڪليا خوشخبري ڏيندي ۽

وَمُنذِرِينَ ۖ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا

ڊيڄاريندي ۽ انهن سان گڏ سچو ڪتاب لائق ته جيئن اهو ماڻهن جي وچ ۾ انهن جي اختلافن ۾

اِخْتَلَفُوا فِيهِ ۖ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ

فيصلو ڪري ۽ جن ماڻهن کي ڪتاب ڏنو ويو انهن ئي پنهنجي باهمي بغض ۽ حسد جي سبب ڪتاب ۾ اختلاف ڪيو(هي)

الْبَيْتِ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ

اختلاف) ان کان بعد (ڪيو) جو انهن وٽ روشن احڪام اچي چڪا هئا پوءِ الله ايمان وارن کي پنهنجي حڪم سان ان حق ڳالهه

الْحَقِّ بِأُذُنِهِ ۖ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۳۱۳) أَمْ

جي هدايت ڏني جنهن ۾ ماڻهو جهڙو ڪري رهيا هئا ۽ الله جنهن کي چاهيندو آهي سڌي واٽ ڏيکاريندو آهي (1) ۽ ڇا

حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَسَايَاتِكُمْ مِثْلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ

توهان جو اهو گمان آهي ته جنت ۾ داخل ٿي ويندؤ حالانڪ اڃان توهان تي پهرين ماڻهن جهڙي

مَسْتَهُمُ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَّاءُ ۖ وَرُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ

حالت نه آئي. انهن کي سختي ۽ شدت پهتي ۽ انهن کي زور سان لوڏيو ويو ايستائين جو رسول ۽ انهن سان

أَمْنُوا مَعَهُ مَتَى نَصَرَ اللَّهُ ۖ لَا إِنْ نَصَرَ اللَّهُ قَرِيبٌ ۳۱۴) يَسْأَلُونَكَ

گڏ ايمان آڻڻ وارا چئي اٿيا: الله جي مدد ڪڏهن ايندي؟ ٻڌو! بيشڪ الله جي مدد ويجهو آهي (2) توهان کان سوال ڪن ٿا

حاشيه 1 نفس کان اختلاف مذموم (برو) ناهي ليڪن الله ۽ ان جي رسول جي احڪامن سان اختلاف ڪرڻ ايئن ئي حق واضح

هجڻ جي باوجود اختلاف ڪرڻ غلط آهي. 2 هيءُ آيت غزوہ احزاب بابت نازل ٿي، جتي مسلمانن کي سردي، بڪ آج وغيره

جون سخت تڪليفون پهتيون. هن ۾ انهن کي صبر جي تلقين فرمائي وئي ۽ ٻڌايو ويو ته الله جي راه ۾ تڪليفون برداش

ڪرڻ هميشه سان خاصان خدا جو معمول رهيو آهي.

مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْآقَرِبِينَ وَ

ڇا خرچ ڪيون؟ تون فرما: جيڪو ڪجهه مال نيڪي ۾ خرچ ڪيو ته اهو ماءُ پيءُ ۽ ويجهن ماڻهن ۽ ڀيڻن ۽

الْيَتَامَىٰ وَالسَّكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۖ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ

محتاجن ۽ مسافرن جي لاءِ آهي ۽ توهان جيڪا ڀلائي ڪيو بيشڪ الله ان کي ڄاڻي ٿو (1) توهان تي جهاد فرض ڪيو ويو آهي

عَلَيْكُمْ ۖ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۚ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا

حالانڪ اهو توهان کي پسند ناهي ۽ ممڪن آهي ته ڪا ڳالهه توهان کي ناپسند هجي حالانڪ اها توهان جي حق

شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ

۾ بهتر هجي ۽ ممڪن آهي ته ڪا ڳالهه توهان کي پسند اچي حالانڪ اها توهان جي حق ۾ بري هجي ۽ الله ڄاڻي ٿو

وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۖ (۲۱) يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ

۽ توهان نه ٿا ڄاڻو (2) توهان کان حرام مهيني ۾ جهاد ڪرڻ جي باري ۾ سوال ڪن ٿا، تون فرما:

قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفَرُ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ

هن مهيني ۾ وڙهڻ وڏو گناهه آهي ۽ الله جي وات کان روڪڻ ۽ ان تي ايمان نه آڻڻ ۽ مسجد حرام کان روڪڻ

وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۖ

۽ ان جي رهڻ وارن کي اتان ڪڍي ڇڏڻ الله وٽ ان کان به وڌيڪ وڏو گناهه آهي ۽ فتنو قتل کان وڏو جرم آهي

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۖ وَمَنْ

۽ اهي هميشه توهان کان وڙهندا رهندا ايستائين جو جيڪڏهن انهن کان ٿي سگهي ته توهان کي توهان جي دين کان ڦيرائي ڇڏين ۽ توهان (3) (4)

حاشيہ 1 هن آيت ۾ نفلي صدقي جو بيان آهي، ماءُ پيءُ کي زڪوٰت ۽ واجبي صدقو ڏيڻ جائز ناهي. 2 ڪنهن شيءِ جو سنو ۽ برو هجڻ جو مدار هر جڳهه پنهنجي سوچ تي ناهي هوندو، بلڪ الله تعاليٰ جي حڪم تي رکڻ گهرجي. الله تعاليٰ جنهن شيءِ جو حڪم ڏنو آهي اهو بهرحال اسان جي لاءِ بهتر آهي، جنهن کان منع ڪيو آهي بهرحال اهو اسان جي لاءِ بهتر ناهي. 3 هن مان معلوم ٿيو ته خود وڌن وڌن عيبن ۾ مبتلا هجڻ جي باوجود پاڻ کي ڏسڻ بجائي ٻين تي طعن ڪرڻ ڪافرن جو طريقو آهي، هيءُ بيماري اسان وٽ به عام آهي، ته ماڻهو سڄي دنيا جون برابون ڳلائون بيان ڪندا آهن ۽ پاڻ ان کان به وڌيڪ عيبن جي گندگي ۾ پيل هوندا آهن. 4 هن آيت ۾ خبر ڏني وئي آهي ته ڪافر مسلمانن کان هميشه عداوت رکندا، ۽ جيستائين ممڪن ٿي سگهندو اهي مسلمانن کي دين کان ڦيرڻ ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا رهندا، ڇاڪاڻ ته اڄ به ڪافرن جون تنظيمون نون نون طريقن سان مسلمانن کي اسلام کان ڦيرڻ ۽ انهن جو اخلاق تباهه ڪري انهن جو ايمان ڪمزور ڪرڻ ۾ لڳل آهن.

يُرْتَدُّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

مان جيڪو پنهنجي دين کان مرتد ٿي وڃي پوءِ ڪافر ٿي مري وڃي ته انهن ماڻهن جا سڀ عمل

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۱۷﴾ إِنَّ

دنيا ۽ آخرت ۾ برباد ٿي ويا ۽ اهي دوزخ وارا آهن اهي ان ۾ هميشه رهندا (1) ۽ بيشڪ اهي

الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجْهَهُمْ لِلدِّينِ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ

ماڻهو جن ايمان آندو ۽ اهي جن الله جي لاءِ پنهنجا گهر ٻار ڇڏي ڏنا ۽ الله جي راه ۾ جهاد ڪيو اهي

يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۲۱۸﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَرِيرِ

رحمت الاهي جا اميد وارا آهن ۽ الله بخشش وارو مهربان آهي (2) ۽ توهان کان شراب ۽ جوا جي بابت سوال ڪن ٿا.

وَالْيَسِيرِ ۚ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۚ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ

تون فرما: انهن ٻنهي ۾ ڪبيرو گناهه آهي ۽ ماڻهن جي لاءِ ڪجهه دنياوي نفعا به آهن ۽ انهن جو گناهه انهن جي نفعي کان

مِنْ نَّفْعِهِمَا ۚ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ

وڌيڪ وڏو آهي. توهان کان سوال ڪن ٿا ته (الله جي وات ۾) ڇا خرچ ڪيون؟ تون فرما: جيڪو اضافي بچي. اهڙي طرح الله توهان

لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۱۹﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ

ڪان آيتون بيان فرمائي ٿو ته جيئن توهان غور ۽ فڪر ڪيو. دنيا ۽ آخرت جي ڪمن ۾ (غور ۽ فڪر ڪندا ڪيو) ۽ توهان کان پڇين جو

الْيَتَّىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۚ وَإِنْ تُخَاطَبُوا عَنْهُمُ فَآخُوا إِلَيْكُمْ ۚ وَاللَّهُ

مسئلو پڇن ٿا. تون فرما: انهن جو ڀلو ڪرڻ بهتر آهي ۽ جيڪڏهن انهن سان گڏ پنهنجو خرچ ملايو ته اهي توهان جا ڀائر آهن ۽ الله (3)

حاشيه 1 ياد رکو ته مرتد ٿيڻ تمام سخت جرم آهي، افسوس ته اڄڪل مسلمانن جي اڪثريت دين جي بنيادي عقيدن کان لاعلم آهي، غمبن ۽ خوشين جي مختلف موقعن تي ڪفر به چمڪن جي ڀرمار آهي. 2 هن مان معلوم ٿيو ته عمل ڪرڻ سان الله تعاليٰ تي اجر ڏيڻ واجب ناهي ٿيندو، بلڪه ثواب ڏيڻ خاض الله تعاليٰ جو فضل آهي. 3 جيتوڻيڪ هن آيت جو نزول يتيم جي مالي اصلاح جي باري ۾ ٿيو، پر اصلاح جي لفظ ۾ سڀ مصلحتون داخل آهن. يتيم جا اخلاق، اعمال، تربيت، تعليم سڀ جي اصلاح ڪرڻ گهرجي، ايئن ئي! سمجهو ته يتيم تمام مسلم قوم لاءِ اولاد وانگر آهن.

يَعْلَمُ الْفُسَادَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ

بگاڙڻ واري کي سدائون واري کان جدا خوب ڄاڻي ٿو ۽ جيڪڏهن الله چاهي ها ته توهان کي مشقت ۾ وجهي ها بيشڪ الله زبردست

حَكِيمٌ ﴿۲۲۰﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ يُوْمِنَ ۖ وَلَا مَـَّةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ

حڪمت وارو آهي (1) ۽ مشرڪ عورتن سان نڪاح نه ڪيو جيستائين مسلمان نه ٿي وڃن ۽ بيشڪ مسلمان ٻانهي مشرڪ عورت کان سٺي

مِنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُوْمِنُوا ۖ وَ

آهي جيتوڻيڪ اها توهان کي پسند هجي ۽ (مسلمان عورتن کي) مشرڪن جي نڪاح ۾ نه ڏيو جيستائين اهي ايمان نه آڻن ۽ بيشڪ

لَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۚ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ

مسلمان غلام مشرڪ کان چڱو آهي، جيتوڻيڪ اهو مشرڪ توهان کي پسند هجي، اهي دوزخ جي طرف گهرائن ٿا ۽ الله

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۚ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ

پنهنجي حڪم سان جنت ۽ بخشش جي طرف گهرائي ٿو ۽ پنهنجون آيتون ماڻهن جي لاءِ بيان ڪري ٿو ته جيئن اهي نصيحت حاصل

يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۲۱﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى ۚ فَاعْتَزِلُوا

ڪن (2) ۽ توهان کان حيض جي باري ۾ پڇن ٿا: تون فرما: اها ناپاڪي آهي پوءِ حيض جي ڏينهن ۾ عورتن کان الڳ رهو ۽ انهن

النِّسَاءِ فِي الْمَحِيضِ ۚ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۚ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ

جي ويجهو نه وڃو جيستائين پاڪ نه ٿي وڃن پوءِ جڏهن خوب پاڪ ٿي وڃن ته انهن وٽ اتان کان وڃو جتان کان توهان کي الله حڪم

مِّنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿۲۲۲﴾

ڏنو آهي، بيشڪ الله گهڻي توبه ڪرڻ وارن سان محبت فرمائيندو آهي ۽ خوب صاف سترو رهڻ وارن کي پسند فرمائيندو آهي (3)

حاشيه (1)...هيءُ فرمان نهايت ئي جامع آهي، ۽ زندگي جي هزارين شعبن جي ليڪن معاملن ۾ رهنمائي جي لاءِ ڪافي آهي، ڇاڪاڻ ته جتي هڪ ئي شيءِ ۾ سٺي ۽ بري ٻئي نيتون ممڪن آهن اتي ٻيا ماڻهو ڀلي بري نيت کي نه ڄاڻيندا هجن، ليڪن الله تعاليٰ ته ڄاڻيندو آهي. (2) ڏاڍي افسوس جهڙي ڳالهه آهي جو قرآن ۾ ايتري صراحت ۽ وضاحت سان حڪم اچڻ جي باوجود مسلمان چوڪرن ۾ مشرڪ چوڪريءَ سان ۽ ايئن ئي ڪافر چوڪرن ۽ مسلمان چوڪرين ۾ باهمي شادين جو رجحان وڌندو پيو وڃي. انهن تمام صورتن جو وبال ان ۾ ملوث چوڪرن ۽ چوڪرين تي به آهي ۽ انهن جي والدين تي به جيڪي رضا خوشي سان اولاد کي ان جهنم ۾ اڇلائي رهيا آهن، ايئن ان جو وبال انهن نام نهاد جاهل دانشورن، لبرل ازم جي مريضن ۽ دين دشمن قلمڪارن تي به آهي، جيڪي هن جي تائيد و حمايت ۾ ورق ڪارا ڪري رهيا آهن. (3) حيض جي حالت ۾ عورتن سان همبستري ڪرڻ حرام آهي، باقي ان سان گفتگو ڪرڻ، کائڻ پيئڻ ايسٽائين جو اوڀر کائڻ به جائز آهي، گناه ناهي.

نِسَاءُكُمْ حَرِّثْتُ لَكُمْ ۖ فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنِّي شِئْتُمْ ۖ وَقَدْ مُوَالَا نَفْسِكُمْ ۖ

توهان جون عورتون توهان جون بنيون آهن ته پنهنجي بنين ۾ جهڙي طرح چاهيو اچو ۽ پنهنجي فائدي جو ڪم پهريان ڪريو

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوَةٌ ۖ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۳﴾ وَلَا تَجْعَلُوا

۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻو ته توهان ان سان ملڻ وارا آهيو ۽ اي حبيب! ايمان وارن کي بشارت ڏي (1) ۽ پنهنجي قسمن

اللَّهُ عُرْضَةً لِأَيَّانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۖ وَ

جي سبب الله جي نالي کي احسان ڪرڻ ۽ پرهيزگاري اختيار ڪرڻ ۽ ماڻهن ۾ صلح ڪرائڻ ۾ آڙ نه بڻايو، ۽

اللَّهُ سَبِيْعٌ عَلَيْكُمْ ﴿۳۴﴾ لَا يُوْا خِذْكُمْ اللَّهُ بِاللَّعُوفِ ۖ أَيَّانِكُمْ وَلَكِنْ

الله ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهي (2) ۽ الله انهن قسمن ۾ توهان جي پڪڙ نه فرمائيندو جيڪو بي ارادي زبان مان نڪري وڃي هائو

يُوْا خِذْكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ۖ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۳۵﴾ لِلَّذِينَ

ان تي پڪڙ فرمائيندو آهي جن جو توهان جي دلين قصد ڪيو هجي ۽ الله گهڻو بخشڻ وارو، وڏو حلم وارو آهي (3) ۽ اهي جيڪي

يُولُونَ مِنْ نِّسَاءٍ بِهِمْ تَرْبُصٌ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ۖ فَإِنْ فَاءَ وَفَإِنَّ اللَّهَ

پنهنجي گهروارين وٽ نه وڃڻ جو قسم کڻي ويٺا انهن جي لاءِ چئن مهينن جي مهلت آهي، پوءِ جيڪڏهن ان مدت ۾ اهي رجوع ڪن

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۶﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَبِيْعٌ عَلَيْكُمْ ﴿۳۷﴾

پوءِ الله بخششوار مهربان آهي (4) ۽ جيڪڏهن اهي طلاق جو مضبوط ارادو ڪري ڇڏين ته الله ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهي ۽

وَالْبُطْلَاقُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۖ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ

۽ طلاق واريون عورتون پنهنجي جانين کي تن حيضن تائين روڪي رکن ۽ انهن کي حلال نه آهي ته ان کي

حاشيہ 1. عورت کان هر طرح جي همبستري جائز آهي، بشرط صحبت اڳين مقام ۾ ڪجي. **2.** هتي هڪڙو مسئلو ياد رکڻو ته جيڪڏهن ڪو شخص نيڪي کان باز رهڻ جي قسم کائي ته ان کي گهرجي ته قسم پوري نه ڪري، بلڪ اهو نيڪ ڪم ڪري ۽ ڪفارو ادا ڪري. **3.** ڳالهه ڳالهه تي قسم نه کڻڻ گهرجي، ڪجهه ماڻهون قسم کي تڪيو ڪلام بڻائي ڇڏيندا آهن جو ارادي ۽ بغير ارادي سان زبان تي جاري ٿي ويندو آهي ۽ ان جو به خيال نه ٿا رکن ته ڳالهه سچي آهي يا ڪوڙي، هي سخت معيوب عمل آهي. **4.** هي قسم کڻڻ ته مان پنهنجي گهرواريءَ سان چار مهينن تائين يا ڪڏهن به صحبت نه ڪندس ان کي ايلاءِ چوندا آهن، ان جو حڪم هي آهي ته جيڪڏهن قسم توڙي ڇڏي ۽ چار مهينن جي اندر اندر صحبت ڪري ته پوءِ ان حالت ۾ ان تي ڪفارو واجب آهي، نه ته چار مهينن کان پوءِ عورت کي طلاق ٻائڻ اچي ويندي.

يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ط

لڪائين جيڪو الله انهن جي پيٽ ۾ پيدا ڪيو آهي جيڪڏهن الله ۽ قيامت تي ايمان رکن ٿيون ۽ انهن جا مڙس

وَبَعُو لَّهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ط وَلَهُنَّ

ان مدت جي اندر انهن کي موٽائڻ جو حق رکن ٿا جيڪڏهن اهي اصلاح جو ارادو رکندا هجن ۽ عورتن جي لاءِ به مردن تي شريعت

مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ط وَاللَّهُ

جي مطابق اهڙو ئي حق آهي جهڙو (انهن جو) عورتن تي آهي ۽ مردن کي انهن تي فضيلت حاصل آهي ۽ الله غالب، حڪمت وارو آهي (1) ۽

عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۞ (۲۳۸) الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ ص فَاُمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحِ

طلاق ٻن ڀيرن تائين آهي پوءِ ڀلائي سان روڪي رکڻ آهي يا چڱي طريقي سان ڇڏي ڏيڻ آهي ۽ توهان جي لاءِ جائز نه آهي جو توهان

بِإِحْسَانٍ ط وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا

جيڪو ڪجهه عورتن کي ڏنو هجي ان مان ڪجهه واپس وٺو پر ان صورت ۾ جو ٻنهيءَ کي انديشو هجي ته اهي الله جون حدون ڦاٽن نه

إِلَّا يُقْبِلَا حُدُودَ اللَّهِ ط فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقْبِلَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ

رکي سگهندا پوءِ جيڪڏهن توهان کي خوف هجي ته زال مڙس الله جي حدن کي ڦاٽن نه ڪري سگهندا پوءِ انهن تي ان (مالي معاوضي)

عَلَيْهِمَا فَيُغَايِرُ بَيْنَهُمَا ط تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْدُوا هَاجَ وَمَنْ يَتَعَدَّ

۾ ڪجهه گناهه ناهي جيڪو عورت بدلي ۾ ڏيئي ڇوٽڪارو حاصل ڪري هي الله جون حدون آهن، انهن کان اڳتي نه وڌو

حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۞ (۲۳۹) فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ

۽ جيڪو الله جي حدن کان اڳتي لنگهي ته اهي ئي ماڻهو ظالم آهن (2) ۽ پوءِ جيڪڏهن مڙس زال کي (ٽئين) طلاق ڏئي ڇڏي ته هاڻي

حاشيہ 1... هن آيت جي لفظ ”إِلَّا“ مان معلوم ٿيو ته طلاق رجعي ۾ رجوع جي لاءِ عورت جي مرضي ضروري ناهي، صرف مرد جو رجوع ڪافي آهي،

ها ظلم ڪرڻ ۽ عورت سان پنهنجي انتقام جي باه وسائڻ جي لاءِ رجوع ڪرڻ سخت برو آهي، افسوس ته اسان وٽ هن جهالت جي به ڪمي ناهي،

زالن کي ظلم، ستم ۽ ساهرن کان انتقام وٺڻ جو ذريعو بڻايو ويندو آهي ايستائين جو ڪڏهن ڪڏهن ته شادي ئي ان نيت سان ڪئي ويندي آهي ۽

ڪڏهن ڪڏهن ته رجوع ئي ان بري نيت سان ڪيو ويندو آهي. 2... سني طريقي سان روڪي رکڻ مان مراد رجوع ڪري روڪي رکڻ آهي، ۽

سني طريقي سان ڇڏي ڏيڻ مان مراد هي آهي ته طلاق ڏئي عدت ختم ٿيڻ ڏيو جو هن طرح طلاق بائن ٿي ويندي آهي. شريعت طلاق ڏيڻ

۽ نه ڏيڻ کي ٻنهي صورتن ۾ ڀلائي ۽ خير خواهي جو فرمايو آهي، اسان جي زماني ۾ ماڻهن جي هڪ وڏي تعداد ٻنهن صورتن ۾ آبتو

هلندي آهي، طلاق ڏيڻ ۾ به غلط طريقو ۽ گهرواريءَ کي روڪي رکڻ ۾ به غلط طريقو. الله تعاليٰ هدايت عطا فرمائي.

حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۖ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهَا أَنْ يَتَرَاجَعَ

اها عورت ان جي لاءِ حلال نه ٿيندي جيستائين پي مڙس سان نڪاح نه ڪري. پوءِ اهو ٻيو مڙس جيڪڏهن ان کي طلاق ڏيئي ڇڏي ته انهن

إِنْ طَلَّأَنَّ أَنْ يَقِيْمَا حُدُودَ اللَّهِ ۖ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ

ٻنهي تي هڪ ٻئي جي طرف موٽي اچڻ ۾ ڪجهه گناهه نه آهي جيڪڏهن اهي هي سمجهن ته (هاڻي) الله جي حدن کي قائم رکي سگهنداسين ۽ هي الله جون

يَعْلَمُونَ ۚ (۳۲) وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ

حدون آهن جن کي اهو سمجهدارن جي لاءِ بيان ڪري ٿو (1) ۽ جڏهن توهان عورتن کي طلاق ڏيو ۽ اهي پنهنجي (عدت جي آخري) مدت (جي ويجهو) تائين

بِمَعْرُوفٍ أَوْ سِرِّ حَوْهِنَّ بِمَعْرُوفٍ ۚ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضَرَارًا لِتَعْتَدُوا ۚ

ٻهجي وڃن پوءِ ان وقت انهن کي چڱي طريقي سان روڪيو يا چڱي طريقي سان ڇڏي ڏيو ۽ انهن کي نقصان پهچائڻ جي لاءِ نه

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ

روڪي رکو ته جيئن توهان (انهن تي) زيادتي ڪيو ۽ جيڪو ائين ڪري ته ان پنهنجي جان تي ظلم ڪيو ۽ الله جي آيتن کي مذاق مسخري نه بڻايو

وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَ

۽ پنهنجي مٿان الله جو احسان ياد ڪريو ۽ ان توهان تي جيڪي ڪتاب ۽ حڪمت لاٿو آهي (ان کي ياد ڪيو)

الْحِكْمَةَ يَعِظُكُمْ بِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۚ (۳۳)

ان جي ذريعي اهو توهان کي نصيحت فرمائي ٿو ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻو ته الله سڀ ڪجهه ڄاڻڻ وارو آهي (2) ۽

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ

۽ جڏهن توهان عورتن کي طلاق ڏيو ۽ انهن جي (عدت جي) مدت پوري ٿي وڃي ته اي عورتن جا وارثو! انهن کي پنهنجي مڙس سان نڪاح (3)

حاشيه 1 ٽي طلاقون ٽن مهينن ۾ ڏنيون وڃن يا هڪ مهيني ۾ يا هڪ ڏينهن ۾ يا هڪ ئي جعلي ۾ هر صورت ۾ ٽئي واقع ٿي وينديون آهن. ۽ عورت مرد تي حرام ٿي ويندي آهي، تن طلاقن کان بعد شرعي طريقي کان سواءِ مرد و عورت جو همبستري ڪرڻ صريح حرام و ناجائز آهي ۽ اهڙي صلح ڪرائڻ وارا به گناهه ۾ برابر جا شريڪ آهن. 2. طلاق واري عورت جي عدت ختم ٿيڻ کان پهريان رجوع ڪرڻ يا نه ڪرڻ جو اختيار آهي ليڪن هن اختيار کي ظلم و زيادتي جو حيلو بنائڻ ممنوع و ناجائز آهي، جيڪو هن طرح ڪندو آهي اهو پنهنجي جان تي ئي ظلم ڪندو آهي ۽ هي فعل سراسر الله تعاليٰ جي آيتن کي مذاق بڻائڻ جي مترادف آهي. اهڙن ماڻهن کي ياد رکڻ گهرجي ته ڪائنات ۾ زالن تي ظلم و ستم ۽ احڪام شرعي جي مخالفت کي ٻيو ڪو به نه ڄاڻيندو هجي ليڪن الله ته ڄاڻي ٿو، ۽ ان جي بارگاہ ۾ ته جواب ڏيڻو ئي پوندو. 3. جڏهن ڪنهن عورت جي عدت گذري وڃي ۽ عدت کان پوءِ ڪنهن سان نڪاح ڪرڻ جو ارادو ڪري چاهي اهو نٿو ماتهو هجي يا اهو ئي هجي جنهن (رجعي يا تن کان گهٽ باندن) طلاق ڏني هئي ته جيڪڏهن هو مرد ۽ عورت باهم رضامند آهن ته پوءِ عورت جي سرپرستن کي بي وڃا منع ڪرڻ جو حق ناهي.

أَرْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْبَعْرُوفِ ۖ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ

ڪرڻ کان نه روڪيو جڏهن ته پاڻ ۾ شريعت جي مطابق راضي ٿي وڃن. هي نصيحت ان کي ڏني وڃي ٿي جيڪو توهان مان

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ ذَٰلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَ

الله ۽ قيامت تي ايمان رکندو هجي. اهو توهان جي لاءِ وڌيڪ سنو ۽ پاڪ ڪم آهي ۽ الله ڄاڻي ٿو ۽

أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

توهان نه ٿا ڄاڻو (1) ۽ مائرون پنهنجي ٻارن کي پورا ٻه سال ڪير پيارين؛ (هي حڪم) ان جي لاءِ (آهي) جيڪو ڪير

لَسَنُ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۖ وَعَلَى الْوَلَدِ لَهُ رِزْقُهَا وَكَسَوَتُهُنَّ

پيارڻ جي مدت پوري ڪرڻ چاهي ۽ ٻار جي پيءُ تي دستور مطابق عورتن جي کاڌي ۽ پوشاڪ جي ذميداري

بِالْبَعْرُوفِ ۖ لَا تَكْلَفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تَضَارُّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا

آهي. ڪنهن به ساه تي ايترو ئي ٻار رکيو ويندو جيتري ان جي طاقت هجي. ماءُ کي ان جي اولاد جي سبب تڪليف نه ڏني

وَلَا مَوْلُوهُ لَهُ بِوَلَدٍ ۚ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۚ فَإِنْ أَرَادَا

وڃي ۽ نه پيءُ کي ان جي اولاد جي سبب تڪليف ڏني وڃي ۽ جيڪو پيءُ جو قائم مقام آهي ان تي به اهڙو ئي (حڪم) آهي پوءِ

فَصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۖ وَإِنْ أَرَدْتُمْ

جيڪڏهن ماءُ پيءُ ٻئي هڪٻئي جي رضا مندي ۽ مشوري سان ڪير چڏائڻ چاهين ته انهن تي گناهه ناهي ۽ جيڪڏهن توهان چاهيو ته

أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اتَّيْتُمْ

(ٻين عورتن کان) پنهنجي ٻارن کي ڪير پيئاريو تڏهن به توهان تي ڪو معاوضو ناهي جڏهن ته جيڪو معاوضو ڏيڻ (2)(3)(4)

حاشيه 1 يعني ان حڪم تي عمل ڪرڻ توهان جي لاءِ زياده پاڪيزگي و طهارت جو باعث آهي، چوٽه ڪڏهن ڪڏهن سابق تعلقن جي وجه سان عورتن غلط قدم به کڻي سگهنديون آهن، جيڪو بعد ۾ سڀني جي لاءِ پریشانيءَ جو سبب بڻبو آهي، ان لاءِ عورتن کي مزيد نڪاح کان بي وجه نه روڪيو. **2** ٻار کي ڪير پيارڻ متعلق تفصيلي احڪامن جي معلومات حاصل ڪرڻ جي لاءِ صراط الجنان جلد 1 صفحي 357 کي ملاحظو فرمايو. **3** ماءُ جو ٻار کي نقصان ڏيڻ هي آهي ته ان کي وقت تي ڪير نه پياري؛ ۽ ان جي نگراني نه ڪري، ۽ پاڻ کان مانوس ڪرڻ بعد ڇڏي ڏي، ۽ پيءُ جو ٻار کي نقصان ڏيڻ هي آهي ته مانوس ٻار کي ماءُ کان ڦري ڇڏي يا ماءُ جي حق ۾ ڪوتاهي ڪري، جنهن سبب ٻار کي نقصان پهچي. **4** جيڪڏهن پيءُ فوت ٿي ويو هجي ته جيڪي ذميداريون پيءُ تي هونديون آهن اهي هاڻي ان جي قائم مقام تي هونديون.

بِالْعُرُوفِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۳۳﴾

توهان مقرر ڪيو هجي اهو ڀلائي سان ادا ڪيو ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻو ته الله توهان جا ڪم ڏسي رهيو آهي ۽

وَالَّذِينَ يَتَوْفَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ

۽ توهان مان جيڪي مري وڃن ۽ زالون ڇڏي وڃن ته اهي زالون چار مهينا ۽

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۖ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

ڏهه ڏينهن پنهنجو پاڻ کي روڪي رکن پوءِ جڏهن اهي پنهنجي (آخري) مدت کي پهچي وڃن ته اي وارثو! توهان تي

فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْعُرُوفِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۳۴﴾

انهن ڪمن ۾ ڪو حرج ناهي جيڪي عورتون پنهنجي معاملي ۾ شريعت جي موافق ڪن ۽ الله توهان جي ڪمن کان باخبر آهي (1)(2) ۽

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنُتُمْ فِي

۽ توهان تي هن ڳالهه ۾ ڪو گناهه ناهي ته اشاري ڪرائي سان توهان عورتن کي نڪاح جو پيغام ڏيو يا پنهنجي

أَنْفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاوِدُوهُنَّ

دل ۾ لڪائي رکو. الله کي خبر آهي ته هاڻي توهان انهن جو تذڪرو ڪندؤ پر انهن کي

سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْرُضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ

خفيه واعدو نه ڪري رکو پر اهو ته شريعت جي مطابق ڪا ڳالهه چئو ۽ نڪاح جي عقد کي پڪو نه ڪريو جيستائين

يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ

(عدت جو) لکيل حڪم پنهنجي (اختيامي) مدت کي نه پهچي وڃي ۽ ڄاڻو ته الله توهان جي دل جي (3)

حاشيہ 1...هن آيت ۾ فوت ٿي ويل ماڻهوءَ جي زال جي عدت جو بيان آهي ته گهر واريءَ جي عدت 4 مهينا ڏهه ڏينهن آهي، هي ان

صورت ۾ آهي جڏهن مؤس جي وفات ڇنڊ رات جي پهرين تاريخ تي ٿي هجي، نه ته عورت 130 ڏينهن پورا ڪندي، وڌيڪ تفصيل صراط الجنان جي جلد 1 صفحي 359 تي ملاحظو فرمايو. 2...هن مان معلوم ٿيو ته عورتن کي شريعت جي دائري ۾

رهڻي ڪري پنهنجي معاملاتن جو فيصلو ڪرڻ جو اختيار آهي، ۽ اهي پاڻ به پنهنجو نڪاح ڪري سگهن ٿيون، البت! مشوري سان هلڻ بهتر آهي. 3...وفات جي عدت گذارڻ واري عورت سان نڪاح ڪرڻ يا نڪاح جو واضع پيغام ڏيڻ يا

نڪاح جو واعدو ڪري ڇڏڻ حرام آهي، پر پردي جي حالت ۾ نڪاح جي خواهش جو اظهار ڪرڻ گناهه ناهي، مثال طور: هيئن چوي ته اوهان نيڪ عورت آهيو يا پنهنجو ارادو دل ٿي ۾ رکي ۽ زبان سان ڪنهن طرح نه چوي. هي به گناهه ناهي.

فَاُحْذَرُوا لَهُ^ج وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ^{٢٣٥} لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ

جائتي تُو پوءِ ان کان ڊڄو ۽ ڄاڻو ته الله گهڻو بخشش وارو، حل ۽ وارو آهي جيڪڏهن توهان عورتن کي طلاق ڏيو ته جيستائين توهان انهن

طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً^ط وَ

ڪي هت نه لائو هجي يا ڪو مهر نه مقرر ڪري ورتو هجي ايسيتائين توهان تي ڪو مطالبو ناهي ۽ انهن کي (هڪ جوڙو) استعمال لاءِ ڏيو.

مَتَّعُوهُنَّ^ج عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرًا وَعَلَى الْمُقْتَرِدِ قَدَرًا^ج مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ^ج

مالدار تي ان جي طاقت جي مطابق ۽ تنگدست تي ان جي طاقت جي مطابق ڏيڻ لازم آهي. شرعي دستور جي مطابق انهن کي فائدو پهچايو.

حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ^{٢٣٦} وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ

اهو ڀلائي ڪرڻ وارن تي واجب آهي (1)(2) ۽ جيڪڏهن توهان عورتن کي انهن کي هٿ لائڻ کان پهريان طلاق ڏيو ۽ توهان انهن جي لاءِ ڪجهه

وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ

مهر به مقرر ڪري چڪا هجن پوءِ جيترو توهان مقرر ڪيو هو ان جو اڌ واجب آهي پر اهو ته عورتون ڪجهه مهر معاف ڪري ڇڏين يا اهو (مڙس)

يَعْفُوا الَّذِي بَيْنَهُ عُقْدَةُ النِّكَاحِ^ط وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى^ط وَلَا

وڌيڪ ڏيئي ڇڏي جنهن جي هٿ ۾ نڪاح جي گرھ آهي ۽ اي مردو! توهان جو وڌيڪ ڏيڻ پرهيزگاري جي گهڻو ويجهو آهي ۽

تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ^ط إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ^{٢٣٧} حِفْظُوا عَلَى

ڀاڻ ۾ هڪٻئي تي احسان ڪرڻ نه وساريو بيشڪ الله توهان جا ڪم ڏسي رهيو آهي (3)(4) ۽ سڀني نمازن جي پابندي ڪيو

الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةَ الْوُسْطَى^ق وَقَوْمُوا لِلَّهِ قُنْتَيْنَ^{٢٣٨} فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا

۽ خاص ڪري وچين نماز جي ۽ الله جي حضور ادب سان بيهندا ڪيو پوءِ جيڪڏهن توهان خوف جي حالت ۾ هجو ته

حاشيہ 1...هن آيت ۾ مهر جا چند مسئلا بيان ڪيا پيا وڃن، ان جي تفصيل ڄاڻڻ لاءِ تفسير صراط الجنان جي جلد 1 صفحي 361 کان 363 تائين جو مطالعو

فرمايو. **2** هن آيتن مان معلوم ٿيو ته فق جو علم وڏي فضيلت ۽ اهميت جو حامل آهي، چوڻ ته ان ۾ عبادت سان گڏوگڏ معاملات جهڙوڪ: نڪاح، حق

مهر ۽ طلاق وغيره سان متعلق به شرعي احڪام بيان ڪيا ويندا آهن. **3** عورت پاران معافي هيءُ آهي ته هو اڌ مهر مان ڪجهه پورو ئي ڇڏي ڏي،

مڙس پاران معافي هيءُ آهي ته هو پورو مهر ادا ڪري چڪو هجي ته اڌ موتائي نه وٺي ۽ زياده ڏيڻ جي صورت هيءُ آهي ته اڌ ڏيڻ بجائي پورو مهر

ڏئي ڇڏي. **4** طلاق جو معاملو ايترو ته حساس آهي جو عموماً ٻئي فريقي اختلاف جي ڇڏي ۾ اڻڌا هوندا آهن، ۽ هڪ ٻي کي جان کان ماري ڇڏڻ جا

خواهشمند هوندا آهن، ليڪن الله تعاليٰ اهڙي به پاڻ ۾ حسن سلوڪ جو حڪم ڏئي رهيو آهي ۽ ان ۾ به خصوص مردن کي زياده تاڪيد ڪئي وئي

آهي، چوڻ ته زياده تڪليف عام طور تي مردن ۽ ان جي خاندان جي طرفان هوندي آهي. **5** هتي دشمن يا خونخوار جانور وغيره جي خوف جي حالت ۾

نماز جو حڪم ۽ طريقو بيان ڪيو ويو آهي، جيڪڏهن خوف جي اهڙي صورت هجي جو هڪ جڳهه بيٺو ناممڪن ٿي وڃي ته پيادل هلندي يا

سواريءَ تي جيئن به ممڪن ٿئي نماز پڙهي وٺو.

أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا آمَنْتُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا

پيدل يا سوار (جيئن مسڪن هجي نماز پڙهو) پوءِ جڏهن اطمینان جي حالت ۾ ٿي وڃو ته الله کي ياد ڪريو جيئن ان توهان کي سيکاريو آهي جيڪو توهان

تَعْلَمُونَ ﴿۲۳۹﴾ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا وَصِيَّةً

نه ڄاڻندا هئا ۽ جيڪي توهان مان مري وڃن ۽ زالون ڇڏي وڃن اهي پنهنجي عورتن جي لاءِ (انهن کي گهر مان)

لَا زُورَ لَهُمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ

ڪيڏن جي بغير سڄو سال خرچ ڏيڻ جي وصيت ڪري وڃن پوءِ جيڪڏهن اهي پاڻ نڪري وڃن ته توهان تي ان معاملي ۾ ڪا

عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ ۖ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۴۰﴾

پڪڙ ناهي جيڪي اهي پنهنجي باري ۾ شريعت جي مطابق ڪن ۽ الله زبردست، حڪمت وارو آهي (1) (2) ۽ طلاق

وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۲۴۱﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ

وارين عورتن جي لاءِ به شرعي دستور جي مطابق خرچو آهي، اهو پرهيزگارن تي واجب آهي (3) ۽ الله اهڙي طرح توهان جي لاءِ

اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۲۴۲﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ

پنهنجون آيتون کولي بيان ڪري ٿو ته جيئن توهان سمجهو ۽ اي حبيب! ڇا اوهان انهن ماڻهن کي نه ڏٺو هو جيڪي موت جي

دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ۖ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ۖ ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ

ڊپ کان هزارن جي تعداد ۾ پنهنجي گهرن مان نڪتا ته الله انهن کي فرمايو: مري وڃو پوءِ انهن کي زنده فرمائي ڇڏيائين،

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۲۴۳﴾

بيشڪ الله ماڻهن تي فضل ڪرڻ وارو آهي پر گهڻا ماڻهو شڪر ادا نه ٿا ڪن (4) ۽

حاشيہ 1.. اسلام جي ابتدا ۾ بيواه جي عدت هڪ سال هئي ۽ ان هڪ سال ۾ هوءَ مڙس جي گهر رهي خرچ پڪي جي مستحق هئي، پوءِ

هڪ سال جي عدت سورت بقره جي آيت نمبر 234 سان منسوخ ٿي ۽ پوري سال جو خرچ سورت نساء جي آيت نمبر 12 يعني آيت

ميراث سان منسوخ ٿيو، 2. لفظ ”يَزِيدُ“ عزت مان بڻيو آهي، هي مختلف معنائن ۾ استعمال ٿيندو آهي، جهڙوڪ عزت وارو، غلبي

وارو ۽ زبردست وغيره، 3. هتي آيت ۾ بيان ڪيو ويو آهي ته طلاق جي عدت ۾ مڙس تي عورت جو خرچ پڪو لازم آهي، وڌيڪ

تفصيل جي لاءِ بهار شريعت جو جلد 2 صفحو 8 ۾ ”نفي جو بيان“ مطالعو فرمائيندا، 4. هن واقعي مان معلوم ٿيو ته انسان موت

جي ڊپ کان ڀڄي جان نٿو بچائي سگهي ته ڀڄڻ بيڪار آهي، ڇو ته موت مقدر آهي هو ضرور اچڻو آهي، انسان کي گهرجي ته

الله جي رضا تي راضي رهي.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَابِقُ عَلِيمٌ ﴿۲۳۳﴾ مَن ذَا

۽ الله جي راه ۾ وڙهو ۽ ڄاڻو ته الله بڻڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهي ۽ آهي ڪو جيڪو

الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهَا أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۖ وَاللَّهُ

الله کي چڱو قرض ڏي ته الله ان جي لاءِ ان قرض کي تمام گهڻو وڌائي ۽ الله تنگي ڏيندو آهي

يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۳۴﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى السَّلَامِيِّ بْنِ إِسْرَءِيلَ

۽ وسعت ڏيندو آهي ۽ توهان انهيءَ جي طرف موٽايا ويندؤ (1) ۽ اي حبيب! ڇا اوهان بني اسرائيل جي هڪ ٽولي کي نه ڏٺو جيڪو

مِّنْ بَعْدِ مُوسَى ۖ إِذْ قَالُوا لِلنَّبِيِّ لَهِمْ أَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ

موسيٰ کان پوءِ ٿيو، جڏهن ان پنهنجي هڪ نبي کي چيو ته اسان جي لاءِ هڪ بادشاهه مقرر ڪيو ته جيئن اسان الله جي راه ۾ وڙهون،

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا

ان نبيءَ فرمايو: ڇا ائين ته نه ٿيندو جو جيڪڏهن توهان تي جهاد فرض ڪيو وڃي ته پوءِ توهان جهاد نه ڪيو؟ انهن چيو: اسان کي ڇا

أَلَّا تُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا وَأَبْنَا ۖ قُلْنَا

ٿيو جو اسان الله جي راه ۾ نه وڙهون حالانڪ اسان کي اسان جي وطن ۽ اسان جي اولاد مان ڪڍيو ويو آهي پوءِ جڏهن

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ ۚ

انهن تي جهاد فرض ڪيو ويو ته انهن مان ٿورن ماڻهن جي علاوہ (باقين) منهن ڦيري ڇڏيو ۽ الله ظالمن کي

بِالظَّالِمِينَ ﴿۲۳۵﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا

خوب ڄاڻي ٿو (2) (3) ۽ انهن کي انهن جي نبي فرمايو: بيشڪ الله طالوت کي توهان جو بادشاهه مقرر ڪيو آهي (4)

حاشيہ 1 خدا جي واٽ ۾ اخلاص سان خرچ ڪرڻ کي قرض سان تعبير فرمايو، هي الله پاڪ جو ڪمال درجي جو لطف ۽ ڪرم آهي، ڇاڪاڻ ته ٻانهن ان جو ٿي بڻايل آهي، ۽ ٻانهي کي ان جو مال عطا فرمايل آهي، حقيقي مالڪ اهو ئي آهي جڏهن ته ٻانهن ان جي عطا سان مجازي مالڪ آهي، پر پوءِ به مجازي مالڪ جي ڏيڻ کي قرض سان تعبير فرمايو آهي. 2. جهاد جو حڪم ڏيڻ کان پوءِ هاڻي جهاد جي همت ۽ حوصلو پيدا ڪرڻ وارو هڪ دلچسپ واقعو تفصيل سان بيان ڪيو پيو وڃي. 3. هن واقعي مان هي به معلوم ٿيو ته جڏهن قوم جي اعتقادي ۽ عملي حالت خراب ٿي ويندي آهي ته ان تي ظالم ۽ جابر حاڪم مسلط ڪيو ويندو آهي، هن آيت کي سامهون رکي پوري دنيا جي مسلمان ملڪن جي اعتقادي و عملي حالت کي ڏٺو وڃي ته مٿي وارو نقشو وڏو واضح طور تي نظر ايندو. هن طرح جا قرآني واقعا بيان ڪرڻ جو مقصد تاريخي واقعا ٻڌائڻ ناهي، بلڪ عبرت ۽ نصيحت حاصل ڪرڻ ڏانهن آڻڻ آهي. 4. لفظ ”بعث“ جو معنيٰ آهي ڪنهن شي کي بيهارڻ جڏهن ته مختلف قرائن جي اعتبار سان ان جي معنيٰ بدلتجدي رهندي آهي، هتي هي لفظ موڪلڻ ۽ مقرر ڪرڻ جي معنيٰ ۾ آهي.

قَالُوا إِنِّي يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ

اهي چوڻ لڳا: ان کي اسان جي مٿان ڪيئن بادشاهي حاصل ٿي وئي حالانڪ اسان ان کان وڌيڪ بادشاهي جا حقدار آهيون

سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۱۰ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي

۽ ان کي مال ۾ به وسعت ناهي ڏني وئي. ان نبيءَ فرمايو: ان کي الله توهان تي چونڊي ورتو آهي ۽ ان کي

الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۱۱ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ ۱۲ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۱۳

علم ۽ جسار ۾ ڪشادگي وڌيڪ ڏني آهي ۽ الله جنهن کي چاهي پنهنجو ملڪ ڏي ۽ الله وسعت وارو. علم وارو آهي ۱۰

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ

۽ انهن کي ان جي نبيءَ فرمايو: ان جي بادشاهي جي نشاني هي آهي جو توهان وٽ اهو تابوت اچي ويندو جنهن ۾ توهان جي رب

رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۱۴ إِنَّ

جي طرف کان دليين جو سڪون آهي ۽ معزز موسيٰ ۽ معزز هارون جي ڇڏيل شين جو بچيل آهي، ملائڪ ان کي کنيو بيٺا هوندا.

فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ۱۵ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ ۱۶

بيشڪ هن ۾ توهان جي لاءِ وڏي نشاني آهي جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو (1) (2) ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰

قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ ۱۷ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۱۸ وَمَنْ لَّمْ

ان چيو: بيشڪ الله توهان کي هڪ نهر جي ذريعي آزمائڻ وارو آهي پوءِ جيڪو ان نهر مان پاڻي پيئندو اهو منهنجو نه آهي ۽ جيڪو نه

يَطْعَمُهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۱۹ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا

پيئندو اهو منهنجو آهي سواءِ ان جي جيڪو هڪ لپ پنهنجي هٿ سان ڀري پوءِ انهن مان ٿورن ماڻهن جي علاوہ (3)

حاشيہ 1 هن مان معلوم ٿيو ته الله وارن سان نسبت رکڻ واري هر شيءِ بابرڪت هوندي آهي جيئن تابوت ۾ حضرت موسيٰ عليه

السلامه جي نعلين شريفين يعني پيرن ۾ پاڻل جو تا به بابرڪت هئا، 2... ڪجهه عالمن جو چوڻ آهي ته تابوت ۾ حضرت موسيٰ

عليه السلامه جي امت جي عالمن جا تبرڪات هئا، لهنذا ”آل“ مان مراد اهي ئي علماء آهن، جڏهن ته ڪجهه عالمن جو چوڻ آهي ته

تابوت ۾ حضرت موسيٰ و هارون عليهما السلامه جا پنهنجا تبرڪات هئا، 3... ”آل“ بطور تعظيم انهن جي لاءِ استعمال ٿيو آهي. 4... هن

واقعي مان هي حڪمت به معلوم ٿي ته جهاد کان پهريان آزمائش ٿيڻ بهتر آهي، عين وقت تي ڪو بزدلي ڏيکاري ته ان جو

نتيجو سئوناهي هوندو، حالت امن ۾ فوج جي تربيت ۽ محنت و مشقت انهي مقصد جي لاءِ هوندي آهي، اهڙي ريت اهو به

معلوم ٿيو ته وڏي امتحان کان پهريائين ننڍي امتحان کان گذرڻ ڪي ان سان دل ۾ قوت پيدا ٿيندي آهي.

قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ

سڀني پاڻي پيتو پوءِ جڏهن طالوت ۽ ان سان گڏ وارا مسلمان نهر کان ٽپي ويا ته انهن چيو: اسان ۾

بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۖ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُّلْكُوا اللَّهَ ۖ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ

اڄ جالوت ۽ ان جي لشڪرن سان مقابلي جي طاقت ناهي (پر) جيڪي الله سان ملڻ جو يقين رکندا هئا

قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ۝۲۹

انهن چيو: ڪيترائي ڀيرا ننڍي جماعت الله جي حڪمران سان وڏي جماعت تي غالب آئي آهي ۽ الله صبر ڪرڻ وارن سان گڏ آهي (1) ۽ پوءِ جڏهن اهي

لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفِرَغَ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصَرْنَا

جالوت ۽ ان جي لشڪرن جي سامهون آيا ته انهن عرض ڪيو: اي اسان جا رب! اسان تي صبر وجهي ڇڏ ۽ اسان کي ثابت قدمي عطا فرما

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۖ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَ

۽ ڪافر قوم جي مقابلي ۾ اسان جي مدد فرما (2) ۽ پوءِ انهن الله جي حڪمران سان دشمنن کي ڀڄائي ڇڏيو ۽ داؤد جالوت کي قتل ڪري

إِنَّهُ اللَّهُ الْمَلِكُ وَالْحَكِيمُ وَعَلَيْهِ مَبَايِشَاءُ ۖ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ

ڇڏيو ۽ الله ان کي سلطنت ۽ حڪمت عطا فرمائي ۽ ان کي جيڪو وٽيس سيڪاري ڇڏيائين ۽ جيڪڏهن الله ماڻهن ۾ هڪٻئي

بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝۳۱

جي ذريعي ٻين کي دفع نه ڪري ته ضرور زمين تباهه ٿي وڃي پر الله سڄي جهان تي فضل ڪرڻ وارو آهي (3) ۽

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۖ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝۳۲

هي الله جون آيتون آهن جيڪي اي حبيب! اسان اوهان جي آڏو حق سان پڙهون ٿا ۽ بيشڪ تون رسولن مان آهين ۽

حاشيه 1...اخلاص. همت ۽ جذبو الله تعاليٰ جي مدد حاصل ڪرڻ جا ذريعا آهن ۽ اسلامي تاريخ ۾ ننڍي جماعت وڏي جماعت تي غالب اچڻ جون ڪيتريون ئي مثالون موجود آهن جيئن غزوہ بدر ۾ 313 جي گهٽ تعداد ۾ مسلمان 1000 جي قريب ڪافرن جي وڏي جماعت تي غالب آيا. جنگ يرموک ۾ 50000 جي قريب مسلمانن جي لشڪر ڪافرن جي ڏه لک وڏي لشڪر تي غالب آيا. 2. ان مان معلوم ٿيو ته دشمن سان جنگ جي دوران صرف ظاهري اسبابن تي ڀروسو ڪرڻ نه گهرجي بلڪ الله تعاليٰ جي بارگاهه ۾ صبر، ثابت قدمي ۽ دشمنن جي خلاف مدد جي دعا به ڪرڻ گهرجي. ته جيئن ظاهري اسبابن سان گڏ الله تعاليٰ جي مدد به شامل حال رهي. 3. هتي جهاد جي حڪمت جو بيان آهي، ته جهاد ۾ هزارين مصلحتون آهن، جيڪڏهن گاهه نه ڪٽيو وڃي ته فصل برباد ٿي وڃي جيڪڏهن آپريشن جي ذريعي فاسد مواد نه ڪڍيو وڃي ته بدن بگڙي وڃي، جيڪڏهن چورن ڌاڙيلن کي نه پڪڙيو وڃي ته امن تباهه ٿي وڃي، ايئن ئي جهاد جي ذريعي مغرورن، باغيين ۽ سرڪشن کي نه دٻايو وڃي ته سنا ماڻهو جي نه سگهندا.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ۚ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ

هي رسول آهن اسان انهن مان هڪڙن کي ٻين تي فضيلت ڏني، انهن مان ڪنهن سان الله ڪلام فرمايو ۽ ڪو اهو آهي جنهن کي سڀني تي

دَرَاجَتٌ ۙ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۖ وَلَوْ شَاءَ

بلند درجا عطا ڪيائين ۽ اسان مريم جي پٽ عيسيٰ کي واضح نشانين ڏنيون ۽ پاڪ روح سان ان جي مدد ڪئي ۽ جيڪڏهن

اللَّهُ مَا اقْتُلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا

الله چاهي ها ته انهن جا پوءِ وارا پاڻ ۾ نه وڙهن ها جڏهن ته انهن وٽ واضح نشانين اچي چڪيون هيون پر انهن پاڻ ۾ اختلاف ڪيو

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ

پوءِ انهن ۾ ڪو مؤمن رهيو ۽ ڪو ڪافر ٿي ويو ۽ جيڪڏهن الله چاهي ها ته اهي نه وڙهن ها پر الله جيڪو

يَفْعَلُ مَا يَرِيدُ ۚ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ

چاهيندو آهي ڪندو آهي (1)(2)(3) اي ايمان وارا! اسان جي ڏنل رزق مان الله جي واٽ ۾ ان ڏينهن جي اچڻ کان پهريان

يَأْتِي يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۖ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۚ اللَّهُ

خارج ڪري وٺو جنهن ۾ نه ڪا خريد و فروخت هوندي ۽ نه ڪافرن جي لاءِ دوستي ۽ نه شفاعت هوندي ۽ ڪافر ئي ظالم آهن (4)(5) الله اهو آهي جنهن کان

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۖ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ

سواء ڪو معبود ناهي، اهو پاڻ زندهه آهي، ٻين کي ڦاٽڻ رکڻ وارو آهي، ان کي نه جھوٽو ايندو آهي نه ننڊ، جيڪو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجهه

مَا فِي الْأَرْضِ ۚ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۖ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

زمين ۾ سڀ انهيءَ جو آهي، ڪير آهي جيڪو ان وٽ ان جي اجازت کان بغير سفارش ڪري؟ اهو ڄاڻي ٿو جيڪو ڪجهه انهن جي اڳيان آهي (6)

حاشيه ① لفظ ”الرسُل“ رسول جو جمع آهي، ② نبوت جو اصل يعني نبي هئڻ ۾ تعامد نبي سڳورا عَلَیْهِمُ السَّلَام برابر آهن البت انهن جي مرتبن ۾ فرق آهي، ڪجهه نبي ڪجهه کان اعليٰ آهن ۽ اسان جا آقا سَيِّدُ اللَّهِ تَعَالٰی عَلَیْهِمُ دَالِمٌ سَيِّدُ كَانِ اعْلٰی آهن، ③ الله تعاليٰ جيڪو چاهيندو آهي ڪندو آهي ان جي جاگير ۾ ان جي ارادي جي خلاف ڪو به ڪجهه نه ٿو ڪري سگهي، ۽ هي ئي خدا جي شان آهي، اسان کي هي حڪم آهي ته الله تعاليٰ جي حڪم اڳيان پنهنجو ڪٿه جهڪائي ڇڏيون ۽ جيڪو ان فرمايو آهي ان جي مطابق عمل ڪريون، ④ قيامت جي ڏينهن اهوئي مال ڪم ايندو جنهن کي دنيا ۾ نيڪ ڪمن جي لاءِ خرچ ڪيو ويو هوندو، ۽ ائين ئي صرف نيڪ دوست ڪم ايندا، ۽ شفاعت به الله جي اجازت سان ٿيندي، ۽ اها به صرف مسلمانن جي لاءِ هوندي ⑤ ”ظَلَمَ“ جو معنيٰ آهي ڪنهن شيءِ کي غلط جڳهه ۾ استعمال ڪرڻ ڪافرن جو ايمان جي جڳهه ڪفر، اطاعت جي جڳهه نافرمانيءَ ۽ شڪر جي جڳهه ناشڪري کي اختيار ڪرڻ هي انهن جو ظلم آهي، ۽ ڇاڪاڻ ته هتي ظلم جو سڀ کان بدترين درجو مراد آهي، انهيءَ ڪري فرمايو ته ڪافر ئي ظالم آهن، ⑥ هيءَ آيت ”آيَةُ الْكُرْسِيِّ“ جي نالي سان مشهور آهي، ان ۾ ذات باري تعاليٰ جي بابت نهايت اعليٰ مسئلن جو بيان آهي، ۽ ان ۾ جيترو به غور ڪندا ويندو الله تعاليٰ جي عظمت ۽ ان جي باري ۾ عقيدا اوتار تي واضح ٿيندا ويندا.

وَمَا خَلَفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ

۽ جيڪو ڪجهه انهن جي پٺيان آهي ۽ ماڻهو ان جي علم مان ايترو ئي حاصل ڪري سگهن ٿا جيئن اهو چاهي، ان جي ڪرسيءَ

السُّبُوتِ وَالْأَرْضَ ۚ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَا إِكْرَاهَ

آسمان ۽ زمين کي پنهنجي وسعت ۾ سمائي رکيو آهي ۽ انهن جي حفاظت ان کي ٽڪائي نٿي سگهي ۽ اهو ئي بلند شان وارو، عظمت وارو آهي

فِي الدِّينِ ۚ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ

دين ۾ ڪا زبردستي ناهي. بيشڪ هدايت جي واٽ گمراهي کان خوب جدا ٿي وئي آهي پوءِ جيڪو شيطان کي نه مڃي ۽ الله تي ايمان

بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ ۚ لَا انفِصَامَ لَهَا ۚ وَاللَّهُ سَبِيْعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

آهي ان وڏو مضبوط سهارو وٺي ورتو جنهن سھاري کي ڪڏهن ٽٽڻو ناهي ۽ الله ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهي (1) (2) ۽

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا لَا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

الله مسلمانن جو والي آهي انهن کي اونداهين مان نور ڏانهن ڪڍي ٿو ۽ جيڪي ڪافر آهن

أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ لَا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

انهن جا حمايتي شيطان آهن ۽ اهي انهن کي نور کان اونداهين ڏانهن ڪڍن ٿا.

النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ

اهي ئي ماڻهو دوزخ وارا آهن، هي هميشه ان ۾ رهندا (3) ۽ اي محبوب! ڇا تون کي نه ڏٺو هو جنهن ابراهيم سان سندس رب جي باري ۾

اللَّهُ الْمَلِكُ ۚ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَ

هن سبب جهڙو ڪيو ته الله ان کي بادشاهي ڏني آهي. جڏهن ابراهيم فرمايو: منهنجو رب اهو آهي جيڪو زندگي ڏيندو آهي ۽ (4)

حاشيہ 1... ياد رهي ته ڪنهن ڪافر کي زبردستي مسلمان بنائڻ جائز ناهي. پر اسلام کان نڪرڻ سان مسلمانن کي زبردستي منع ڪيو ويندو چوڻ

اسلام آڻڻ کان پوءِ ڪفر اختيار ڪرڻ اسلام جي توهين ۽ ٻين جي لاءِ بغاوت جو رستو هموار ڪرڻ آهي جنهن کي بند ڪرڻ ضروري آهي. 2... هر

سرڪش ۽ گمراه کي ”طاغوت“ چيو ويندو آهي. شيطان، ڪاهن (اڳڪٿيون ڪندڙ)، جادوگر ۽ بت وغيره سڀني جي لاءِ هي لفظ استعمال ڪيو ويندو

آهي، هتي آيت ۾ طاغوت کان بچڻ جو فرمايو ويو آهي چوڻ اسلام تي مضبوطي سان اهوئي قائم رهي سگهي ٿو جيڪو بي دينن جي صحبت،

انهن جي الفت، انهن جي ڪتابن جو مطالعو ڪرڻ، انهن جا وعظ ٻڌڻ کان دور رهي، ۽ جيڪو پنهنجي ايمان جي رسيءَ تي پاڻ تي چريون

هلائيندو ته ان جي رسيءَ جو ڪٽجڻ کان بچڻ مشڪل آهي. 3... ظلمات مان ڪفر ۽ نور مان ايمان مراد آهي، ۽ ڪفر جون چوٽ ڪيئي قسمون

آهن جڏهن ته اسلام هڪ ئي دين آهي، ان لاءِ هتي ”نور“ کي واحد ۽ ظلمات کي جمع ذڪر ڪيو ويو آهي. 4... هن آيت مان عقائد ۾ مناظرو ڪرڻ جو

ثبوت ملي ٿو، ۽ هي نبين سڳورن عليه السلام جي سنت آهي، تنهنڪري مناظرو ڪرڻ برو ناهي البتہ ان ۾ تڪبر ۽ سرڪشي ۽ حق کي قبول نه

ڪرڻ وارو جيڪو پهلو داخل ٿي ويو آهي، اهو برو آهي ۽ انهيءَ صورت جي عالم سڳورا مذمت بيان ڪندا آهن.

أُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ ۚ

موت ڏيندو آهي. ان چيو: مان به زندگي ڏيندو آهيان ۽ موت ڏيندو آهيان. ابراهيم فرمايو: ته الله سج جي اوڀر کان آئيندو آهي پوءِ تون ان جي اولهه کان آڻ.

فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى

ته ان ڪافر جا هوش اڏامي ويا ۽ الله ظالمن کي هدايت ناهي ڏيندو يا (چا تو) ان شخص کي (نه ڏنو) جنهن جو هڪ ڳوٺ تي گذر ٿيو ۽

قَرْبَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرْوِهَا ۚ قَالَ أَتَىٰ يَٰحْيٰ هَٰذَا اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ

اهو ڳوٺ پنهنجي چئن ڀر ڪريل هو پوءِ ان شخص چيو: الله انهن کي ان جي مرڻ کان بعد ڪيئن جباريندو؟ پوءِ الله ان کي سو سال موت

فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ

جي حالت ۾ رکيو پوءِ ان کي زندهه ڪيو: (پوءِ ان شخص کي فرمايائين): تون هتي ڪيترو عرصو رهيو آهين؟ ان عرض ڪيو: مان هڪ ڏينهن يا

بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ

هڪ ڏينهن کان به ڪجهه گهٽ وقت رهيو هوندس. الله فرمايو: نه بلڪ تون هتي سو سال رهيو آهين ۽ پنهنجي کاڌي ۽ پيئي کي ڏس جو اڃا تائين

يَتَسَنَّهٗ ۚ وَانْظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ ۚ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَىٰ الْعِظَامِ

بدبودار ناهي ٿيو ۽ پنهنجي گڏهه کي ڏس (جنهن جون هڏيون به سلامت ناهن رهيون) ۽ هي (سڀ) هن لاءِ (ڪيو ويو آهي) ته جيئن اسان توهان کي ماڻهن

كَيْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۖ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ ۖ قَالَ أَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ

جي لاءِ هڪ نشاني بڻايون ۽ انهن هڏين کي ڏس ته اسان ڪيئن انهن کي اٿاريون (زندهه ڪيون) ٿا پوءِ انهن کي گوشت ڍڪايون ٿا پوءِ جڏهن اهو معاملو ان تي

شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوْ لَمْ

ظاهر ٿي ويو ته ان چئي ڏنو: مان خوب ڄاڻان ٿو ته الله هر شيءِ تي قادر آهي (1) ۽ جڏهن ابراهيم عرض ڪيو: اي منهنجا رب! تون مون کي ڏيکار (2)

حاشيه 1... اڪثر مفسرن جي قول مطابق هن آيت ۾ بيان ڪيل واقعو حضرت عزيز عَلَيْهِ السَّلَامُ جو آهي ۽ ڳوٺ مان بيت المقدس مراد

آهي. 2... هن آيت ۾ مُردن کي زندهه ڪرڻ جي باري ۾ الله تعاليٰ جي عظيم قدرت تي دلالت ڪرڻ وارو هڪ ٻيو واقعو بيان ڪيو

ٿيو وڃي، هن جي تفصيل ڄاڻڻ لاءِ تفسير صراط الجنان جي جلد 1 صفحو 393 جو مطالعو فرمايو.

تَوُومِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِّيَطَّيِّرَنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ

تہ تون مثلن کی کیئن جبارینن؟ اللہ فرمایو: جا توکی یقین ناہی؟ ابراہیم عرض کیو: یقین چو نہ آہی پر اہو (چاہیان تو) تہ منہنجی دل کی قرار اچی وجی،

فَصْرُ هُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا ۖ

اللہ فرمایو: پوء پکین مان کی چار پکی پکڑ پوء انهن کی پاڻ سان مانوس کر پوء انهن سڀني جو هڪ هڪ تڪر هر جبل تي رکي ڇڏ

وَأَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۚ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

پوء انهن کي سڏ تہ اهي تو وٽ ڊوڙنڌي هليا ايندا ۽ ڄاڻي وٺو تہ اللہ غالب حکمت وارو آهي (1) انهن ماڻهن جو مثال جيڪي پنهنجو مال اللہ جي وات

كَشَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُبُلَةٍ مِّائَةٌ حَبَّةٌ ۖ وَاللَّهُ يُضْعِفُ

۾ خرچ ڪندا آهن ان داڻي وانگر آهي جنهن ست سنگ جمایا، هر سنگ ۾ سو داڻا آهن ۽ اللہ ان کان بہ وڌيڪ وڌائي جنهن جي لاء چاهي ۽

لَسَنُ يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ (۳۶۱) الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

اللہ وسعت وارو، علم وارو آهي (2)(3) اهي ماڻهو جيڪي پنهنجو مال اللہ جي وات ۾ خرچ ڪندا آهن پوء پنهنجي خرچ ڪرڻ کان بعد نہ

ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى ۚ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ وَلَا خَوْفٌ

احسان ڄاڻائيندا آهن ۽ نہ تڪليف ڏيندا آهن انهن جو انعام انهن جي رب وٽ آهي ۽ انهن تي نہ ڪو خوف هوندو

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ (۳۶۲) قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا

۽ نہ اهي غمگين ٿيندا (4) ۽ چڱي ڳالھ چوڻ ۽ معاف ڪرڻ ان خيرات کان بهتر آهي جنهن کان بعد ستائڻ

أَذًى ۖ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ۝ (۳۶۳) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَتَكُمْ بِالْمَنِّ

هجي ۽ اللہ بي پرواه، بردبار آهي (5) اي ايمان وارو! احسان ڄاڻائي ۽ تڪليف پهچائي پنهنجا صدقا برباد نہ ڪيو ان شخص وانگر

حاشيہ 1 هن آيت مان معلوم ٿيو تہ اللہ تعاليٰ جي بارگاہ ۾ انبيائن ۽ رسولن عليہم السلام جو شمار وڏو مرتبو آهي، تہ اللہ تعاليٰ انهن جي خواهشن کي پورو فرمائيندو آهي، انهن جي دعائن کي قبول فرمائيندو آهي، ايستائين جو انهن جي دعائن سان مردن کي بہ زندہ فرمائيندو آهي (2) هن آيت ۾ واجب يا نفل جي قيد کانسواءِ خرچ ڪرڻ جو فرمايو ويو آهي ايئن ئي نيڪين جي تمام صورتن ۾ خرچ ڪرڻ خدا جي وات ۾ خرچ ڪرڻ آهي، جيئن ڪنهن عالم يا طالب علم جي مدد ڪرڻ، غريب کي کاڌو کارائڻ، ڪپڙا، دوائون يا راشن وغيره ڏيارڻ آهي (3) ياد رهي تہ نيڪ عمل تہ هڪجهڙا هوندا آهن ليڪن اخلاص، حسن نيت ۽ نسبت وغيره ۾ فرق جي ڪري ڪڏهن ڪڏهن ثواب ۾ وڏو فرق اچي ويندو آهي (4) صدقو ڏيڻ کان پوءِ احسان ڄڻائڻ ۽ جنهن کي صدقو ڏنو وڃي ان کي تڪليف ڏيڻ ناجائز ۽ ممنوع آهي. احسان ڄڻائڻ هي آهي تہ ڏيڻ کان پوءِ ٻين جي سامهون اظهار ڪري تہ مون توسان اهڙو اهڙو سلوڪ ڪيو ايئن ئي ان جو دل ڏکائڻ ۽ تڪليف ڏيڻ هي آهي تہ عار ڏياري تہ تون نادار هئين، مفلس هئين، مجبور هئين، تڪم هئين اسان توکي سنڀاليو يا ڪنهن بي طرح سان ان تي ڏيڻا وجهي (5) جيڪڏهن سواليءَ کي ڪجهه نہ ڏنو وڃي تہ ان سان سهتي انداز سان گفتگو ڪئي وڃي، تہ جيڪا ان کي ناپسنديده نہ لڳي، ۽ جيڪڏهن اهو بار بار سوال ڪري يا زبان درازي ڪري تڏهن بہ درگزر ڪيو وڃي، سواليءَ کي ڪجهه نہ ڏيڻ جي صورت ۾ ان سان چڱي گفتگو ڪرڻ ۽ ان جي زيادتي کي معاف ڪري ڇڏڻ ان صلحي کان بهتر آهي جنهن جي ڏيڻ کان پوءِ ان کي عار ڏياري وڃي يا احسان جٽايو وڃي يا ڪنهن بي طريقي سان ان کي تڪليف پهچائي وڃي.

وَالَّذِي كَاذِبٌ يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

جيڪو پنهنجو مال ماڻهن جي ڏيکاء لاءِ خرچ ڪندو آهي ۽ الله ۽ قيامت تي ايمان ناهي آڻيندو ته ان جو

الْآخِرِ ۱۰ فَشَلُّهُ كَسَلٌ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تَرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ۱۱

مثال اهڙو آهي جيئن هڪ لسو پٿر هجي جنهن تي مٽي آهي پوءِ ان تي سخت بارش پئي جنهن ان کي صاف پٿر ڪري ڇڏيو، اهڙا ماڻهو

لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۱۲ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۱۳

پنهنجي ڪميايل عملن سان ڪنهن به شيءِ تي قدرت نه ماڻيندا ۽ الله ڪافرن کي هدايت ناهي ڏيندو (1) ۱۰

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْبِيهًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ

۽ جيڪي ماڻهو پنهنجو مال الله جي خوشنودي ڇاڻڻ جي لاءِ ۽ پنهنجي دلين کي ثابت قدم رکڻ جي لاءِ خرچ ڪندا آهن انهن جو مثال ان باغ وانگر آهي

كَشَلٍ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضَعْفَيْنِ ۱۴ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا

جيڪو ڪنهن مٿاهين واري زمين تي هجي ان تي سخت بارش پئي ته ان باغ ٻيڙو ميوو آندو پوءِ جيڪڏهن سخت بارش نه پئي ته هڪڙي هڪڙي

وَابِلٌ ۱۵ فَطَلَّ ۱۶ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۱۷ أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ

قوهار تي ڪافي آهي ۽ الله توهان جا ڪم ڏسي رهيو آهي (2) ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

اهڙي طرح پنهنجون آيتون کولي بيان ڪري ٿو ته جيئن توهان غور ۽ فڪر ڪيو ۽ اي ايمان وارو! پنهنجي پاڪ ڪائين

أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَسَّوْا

مان ۽ ان مان جيڪو اسان توهان جي لاءِ زمين مان ڪڍيو آهي (الله جي وات ۾) ڪجهه خرچ ڪيو ۽ خرچ ڪندي خاص ناقص مال (ڏيڻ)

الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغِصُوا فِيهِ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ

جو ارادو نه ڪيو حالانڪ (جيڪڏهن اهو ئي توهان کي ڏنو وڃي ته) توهان ان کي چنڊ ٻوشي ڪندي بغير قبول نه ڪندؤ ۽ ڄاڻ رکو ته الله

اللَّهُ عَنِّي حَيِّدٌ ﴿٣٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ ۚ وَاللَّهُ

بي پرواهه، حمد جي لائق آهي (1) شيطان توهان کي محتاجي جو انديشو ڏياري ٿو ۽ بي حياتي جو حڪم ڏيئي ٿو ۽ الله توهان سان

يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٦٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ

پنهنجي طرفان بخشش ۽ فضل جو واعدو فرمائي ٿو ۽ الله وسعت وارو، علم وارو آهي (2) الله جنهن کي چاهيندو آهي حڪمت ڏيندو آهي

يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو

۽ جنهن کي حڪمت ڏني وڃي ته بيشڪ ان کي تمام گهڻي ڀلائي ملي وئي ۽ عقل وارا ئي نصيحت مڃيندا

الْأَلْبَابِ ﴿٣٦٩﴾ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ۚ وَمَا

آهن ۽ توهان جيڪو خرچ ڪيو يا ڪا باسو الله ان کي ڄاڻي ٿو ۽ ظالمن جو ڪو مددگار ناهي ۽ جيڪڏهن

لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٣٧٠﴾ إِنْ تُبَدُّو الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُوتُوهَا

توهان خيرات ظاهر ڪري ڏيندؤ ته اها ڪهڙي نه چڱي ڳالهه آهي ۽ جيڪڏهن توهان لڪائي فقيرن کي ڏيو

حاشيه 1. ڪيترائي ماڻهو پاڻ ته سٺو استعمال ڪندا آهن پر جڏهن راه خدا ۾ ڏيڻو هوندو آهي ته ناقابل استعمال ۽ گهڻا قسمر جو مال ڏيندا آهن. انهن جي لاءِ هن آيت ۾ عبرت آهي، جيڪڏهن ڪا شي بذات خود سٺي آهي پر انسان کي پاڻ پسند ناهي ته ان کي ڏيڻ ۾ حرج ناهي، حرج ته تڏهن آهي جڏهن ڪا چيز سٺي نه هئڻ ڪري ناپسند هجي. 2. شيطان طرح طرح جا وسوسا ڏياريندو آهي جيڪڏهن تون خرچ ڪندين، صدقو ڏيندين ته تون فقير ۽ نادار ٿي ويندين، تنهنڪري خرچ نه ڪريو، هيءُ شيطان جي وڏي چال آهي جيڪو الله جي وات ۾ خرچ ڪرڻ وقت اهڙي طرح جا وسوسا ڏياريندو آهي حالانڪ جن ماڻهن جي دلين ۾ هي وسوسو وڌو ويندو آهي اهي ئي ماڻهو شادين مرادين ۾ جائز ۽ ناجائز رسمن تي ۽ عام زندگيءَ ۾ به بي انتها خرچ ڪندا رهندا آهن.

الْفَقْرَ آءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ ۖ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

ته اهو توهان جي لاء سڀ کان بهتر آهي ۽ الله توهان کان توهان جون ڪجهه برائيون مٽائي ڇڏيندو ۽ الله توهان جي ڪمن

خَيْرٌ ۙ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا تُنْفِقُوا

کان خبردار آهي (1) ۽ ماڻهن کي هدايت ڏيئي ڇڏڻ اوهان تي لازم ناهي. هائو الله جنهن کي چاهيندو آهي هدايت ڏيئي ڇڏيندو آهي ۽ توهان جيڪا چڱي

مِّنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسْكُمْ ۖ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۖ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ

شيء خرج ڪيو ته اها توهان جي لاء ئي فائدي مند آهي ۽ توهان الله جي رضا چاهڻ جي لاء ئي خرچ ڪيو ۽ جيڪو مال توهان خرچ ڪندؤ اهو

خَيْرٌ يُؤْتِي الْيُكُم وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ۙ لِلْفَقْرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي

توهان کي پورو پورو ڏنو ويندو ۽ توهان تي ڪا زيادتي نه ڪئي ويندي (2) ۽ انهن فقيرن جي لاء جن کي الله جي رستي ۾ روڪيو ويو،

سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ

اهي زمين ۾ هلي ڦري نه ٿا سگهن. نا واقف انهن کي سوال ڪرڻ کان بچڻ جي سبب مالدار سمجهن ٿا. تون انهن کي انهن جي

التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسَيِّئِهِمْ ۙ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا ۖ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ

علامت مان سڃاڻي وٺندين اهي ماڻهن کان منت ڪري سوال نه ٿا ڪن ۽ توهان جيڪا خيرات ڪيو الله ان

فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۙ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَ

کي ڄاڻي ٿو (3) (4) اهي ماڻهو جيڪي رات ۾ ۽ ڏينهن ۾ لڪائي ۽ ظاهر پنهنجا مال خيرات ڪن ٿا

عَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

انهن جي لاء انهن جو اجر انهن جي رب وٽ آهي. انهن تي نه ڪو خوف هوندو ۽ نه اهي

حاشيه 1... اڪثر عملن ۾ اهو ئي قاعدو آهي ته اهي خفيه ۽ اعلانيه ٻنهي طرح سان جائز آهن، پر رباڪاري جي لاء اعلانيه عمل ڪرڻ حرام آهي، ۽ ٻين جي ترغيب جي لاء ڪرڻ جائز آهي، ڪيترائي مشائخ ۽ علماء اعلانيه انڪري ڪندا آهن ته انهن جي مريدن ۽ متعلقين کي ترغيب ملي 2... حضور پر نور صلي الله تعالى عليه و آله و سلم بشير ۽ نذير ۽ داعي يعني دعوت ڏيڻ وارا بڻائي موڪليا ويا آهن. پاڻ صلي الله تعالى عليه و آله و سلم جو فرض دعوت ڏيڻ سان پورو ٿي وڃي ٿو ان کان وڌيڪ حضوري جلدو جهڙو لازم ناهي. 3... هيء آيت اصحاب صفه ۾ بهن الله تعالى عهده جي باري ۾ نازل ٿي انهن جي تعداد چار سؤ جي قريب هئي، اهي هجرت ڪري مديني پاڪ ۾ حاضر ٿيندا هئا. هتي نه انهن جو ڪو گهر نه خاندان ۽ نه قبيلو هو ۽ نه وري انهن شادي ڪئي هئي، اهي هر وقت عبادت ۾ گذاريندا هئا. رات جو قرآن ڪريو سگهڻ ۽ ڏينهن جو جهاد جي ڪم ۾ لڳل هوندا هئا، انهن جو صبح ۽ شام اهو ئي معمول هو. 4... انهن حضراتن جي صف ۾ اهي دين جا عالم ۽ طالب ۽ مبلغ ۽ خادم به داخل آهن جيڪي ديني ڪمن ۾ مشغول هئڻ ڪري انهن کي ڪمائڻ جي لاء واندڪائي نه ملندي هئي، اهي ماڻهو پنهنجي عزت ۽ وقار ۽ مروت جي سبب ڪنهن کان سوال به نه ڪندا هئا، ۽ پنهنجي فقر کي به لڪائيندا آهن جنهن ڪري ماڻهو سمجهندا آهن ته انهن جو گذارو تمام سٺو ٿي رهيو آهي، پر حقيقت ان جي برعڪس هوندي آهي جو تحقيق ڪرڻ سان انهن جي زندگين جو حال مشقت سان ڀرپور هئڻ ۽ ٻين ڪيترن ئي علامتن ۽ قريتن سان معلوم ٿي ويندو.

يَحْزَنُونَ ﴿٢٤٣﴾ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي

غمگين هونداد جيڪي ماڻهو ويڄ کائڻ ٿا اهي قيامت جي ڏينهن نه بيهندا پر ان شخص جي بيهڻ وانگر جنهن کي آسب (جن)

يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ۖ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا ۚ وَ

چوھي چريو ڪري ڇڏيو هجي. هي سزا ان ڪري آهي جو انهن چيو: خريد و فروخت به ته ويڄ ئي وانگر آهي حالانڪ الله خريد و

أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا ۖ فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ

فروخت کي حلال ڪيو ۽ ويڄ کي حرام ڪيو پوءِ جنهن وٽ ان جي رب جي طرف کان نصيحت آئي پوءِ اهو مڙي ويو ته ان جي لاءِ حلال آهي

مَا سَلَفَ ۖ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا

اهو جيڪو پهريان گزري چڪو ۽ ان جو معاملو الله جي حوالي آهي ۽ جيڪي ٻيهر اهڙي حرڪت ڪندا ته اهي دوزخي آهن، اهي ان ۾ گهڻو

خُلِدُوا ۖ ﴿٢٤٥﴾ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ ۖ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ

عرصو رهندا ﴿1﴾ الله ويڄ کي مٽائيندو آهي ۽ صلنن کي وڌائيندو آهي ۽ الله ڪنهن ناشڪري، وڏي گنهگار کي پسند ناهي ڪندو

أَشِيمٍ ﴿٢٤٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا

بيشڪ اهي ماڻهو جن ايمان آندو ۽ انهن ڄڻا ڪر ڪيا ۽ نماز قائم ڪئي ۽ زڪوة ڏني

الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٤٧﴾

انهن جي لاءِ انهن جو اجر سندن رب وٽ آهي ۽ انهن تي نه ڪو خوف هوندو ۽ نه اهي غمگين هونداد

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ

اي ايمان وارو! جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو ته الله کان ڊڄو ۽ جيڪو ويڄ باقي رهجي ويو آهي ان کي ڇڏي ڏيو

حاشيه ﴿1﴾ ويڄ کي حلال سمجهي ڪري کائڻ وارو ڪافر آهي، چوڄو ويڄ قطعي حرام آهي، ڪنهن به حرام قطعي کي حلال ڄاڻڻ وارو ڪافر آهي، ۽ اهڙو شخص هميشه جهنم ۾ رهندو، ۽ جيڪو ويڄ کي حرام سمجهي ڪري کائي ته اهو سخت گناهگار ۽ وڏي عرصي تائين جهنم ۾ رهندو.

مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَإِنْ تُبْتُمْ

پوءِ جيڪڏهن توهان ائين نه ڪندؤ ته الله ۽ الله جي رسول جي طرف کان لڙائي جو يقين ڪري ڇڏيو ۽ جيڪڏهن توهان توبه ڪيو پوءِ توهان جي

فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ ۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٤٩﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ

لاءِ پنهنجو اصل مال وٺڻ جائز آهي. نه توهان ڪنهن کي نقصان پهچايو ۽ نه توهان کي نقصان ٿئي (1)(2) O ۽ جيڪڏهن قرضدار تنگدست هجي

فَقْطَرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۖ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٥٠﴾ وَ

ته ان کي آساني تائين مهلت ڏيو ۽ توهان جو قرض کي صدقو ڪرڻ توهان جي لاءِ سڀ کان بهتر آهي جيڪڏهن توهان ڄاڻو (3) O ۽

اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا

ان ڏينهن کان ڊڄو جنهن ۾ توهان الله جي طرف موٽايا ويندؤ پوءِ هر ساھ کي ان جي ڪمائي ڀرپور ڏني ويندي ۽ انهن تي ظلم نه ٿيندو

يُظْلَمُونَ ﴿٢٥١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

اي ايمان وارو! جڏهن توهان هڪ مقرر مدت تائين ڪنهن قرض جي ڏيئي لپتي ڪيو ته ان کي لکي وٺندا ڪيو

فَاكْتُبُوهُ ۖ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا

۽ توهان جي وچ ۾ ڪنهن لکڻ واري کي انصاف سان (معاهدو) لکڻ گهرجي ۽ لکڻ وارو لکڻ کان انڪار نه ڪري جيئن جو ان کي الله

عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا

سيکاريو آهي ته ان کي لکي ڏيڻ گهرجي ۽ جنهن شخص تي حق لازم اچي ٿو اهو لکرائيندو وڃي ۽ الله سان ڊڄي جيڪو ان جو رب آهي ۽

يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا

ان حق ۾ ڪا ڪمي نه ڪري پوءِ جنهن تي حق اچي ٿو جيڪڏهن اهو بي عقل يا ڪمزور هجي يا (4)

حاشيہ 1. هيءَ ڏاڍي سخت وعيد آهي، ڪنهن جي مجال جو الله تعاليٰ ۽ ان جي رسول صَلَّى اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کان لڙائي جو تصور به ڪري، جيئن ئي هي آيت نازل ٿي جن اصحابن جو ويڃي معاملو هو انهن پنهنجا ويڃي مطالبيا ڇڏي ڏنا ۽ ويڃ وٺڻ کان توبه ڪيائون، پر اڄڪلھ جي نالي وارن مسلمان دانشورن جو حال هي آهي جڙاهي توبه ڪرڻ بدران اڳتي وڌي خود الله تعاليٰ کان اعلان جنگ ڪري رهيا آهن، ۽ ويڃ جي اهميت ۽ ضرورت تي ڪتابن ۽ ڪالمر، مضمون لکي رهيا آهن. 2. هي آيت توڙي جو ويڃ جي حوالي سان آهي پر عام زندگي ۾ به شريعت ۽ عقل جو تقاضو اهو آهي ته نه ظلم ڪيو وڃي نه ظلم برداشت ڪيو وڃي، يعني ظلم کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي، ڇاڪاڻ ته ڪڏهن ڪڏهن ظلم برداشت ڪرڻ ظاهر کي ان ظلم تي دليل ڪرڻ آهي، ها چئي معافي جي صورت بڻجندي هجي اتي ان کي اختيار ڪيو وڃي. 3. معلوم ٿيو ته جيڪڏهن قرضدار تنگ دست يا نادار هجي ته ان کي مهلت ڏني وڃي، قرض جو ڪجهه حصو يا پورو قرض معاف ڪرڻ اجر عظيم جو سبب آهي. 4. جڏهن اوڏر جو ڪو معاملو هجي ته چاهي قرض جو ڏيڻ وٺڻ هجي يا خريد ۽ فروخت، رقم پهريان ڏني هجي ۽ مال بعد ۾ وٺڻو آهي يا مال اوڏر تي ڏنو هجي، يا رقم بعد ۾ وصول ڪرڻي هجي، ائين ئي دڪان يا گهر ڪرائي تي وٺندي ايڊوانس يا ڪرائي جو معاملو هجي، اهڙي طرح جي تمام صورتن ۾ معاهدو لکڻ گهرجي هي حڪم واجب ناهي پر هن تي عمل ڪرڻ ڪيترين ئي تڪليفن کان بچائيندو آهي، جڏهن ته آسان جي دور ۾ ته هن حڪم تي عمل ڪرڻ اهر تي چڪو آهي

يَسْتَطِيعُ أَنْ يُبَيِّنَ لَهُ بِالْعَدْلِ ۖ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ

لکرائي نه سگهندو هجي ته ان جو وارث انصاف سان لکرائي ۽ پنهنجي مردن مان ٻه گواه بڻايو

رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتْنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ

پوءِ جيڪڏهن ٻه مرد نه هجن ته هڪ مرد ٻه عورتون انهن گواهن مان (چونديو) جن کي توهان پسند ڪيو ته جيئن

الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ أَحَدُهُمَا فَتَذَكَّرَ أَحَدُهُمَا الْأُخْرَىٰ ۖ وَلَا يَأْبَ

(جيڪڏهن) انهن مان هڪ عورت وساري ته ٻي ان کي ياد ڏياري، ۽ جڏهن گواهن کي گهرايو وڃي ته اهي اڃن کان انڪار نه ڪن ۽

الشَّهَدَاءِ آءٍ إِذَا مَا دُعُوا ۖ وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ

قرض ننيو هجي يا وڏو ان کي ان جي مدت تائين لکڻ ۾ نه شرمايو. هي الله وٽ وڌيڪ انصاف جي ڳالهه آهي ۽ هن ۾ شاهدي خوب نيڪ رهندي

أَجَلِهِ ۖ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ

۽ هي هن جي ويجهو آهي جو توهان (بعد ۾) شڪ ۾ نه پئو (هر معاهدو لکندا ڪيو) پر هي ته ڪو هٿو هٿ

تَكُونُ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا

سودو ٿئي جنهن جي توهان پاڻ ۾ ڏيتي لپتي ڪيو پوءِ ان جي نه لکڻ ۾ توهان تي ڪو حرج ناهي ۽ جڏهن خريد و فروخت ڪيو

تَكْتُبُوهَا ۖ وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۖ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ

ته گواه بڻائيندا ڪيو ۽ نه ڪنهن لکڻ واري کي ڪو نقصان پهچايو وڃي ۽ نه گواه کي (يا نه لکڻ وارو ڪو نقصان پهچائي ۽ نه گواه)

تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَيَعْلَمِ اللَّهُ كُلَّ شَيْءٍ

۽ جيڪڏهن توهان ايئن ڪندؤ ته هي توهان جي نافرمانِي هوندي ۽ الله کان ڊڄو ۽ الله توهان کي سيکاري ٿو ۽ الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو (1)(2)(3)(4) O

حاشيه 1 جيڪڏهن ڪنهن کي پاڻ لکڻ نٿو اچي جيئن ڪو پار آهي يا انتهائي پوڙهو آهي يا نابينه آهي ته اهو ٻي کان لکرائي وٺي. ۽ جنهن کي لکرائڻ جو چيو وڃي ان کي انڪار نه ڪرڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته هي لکڻ ماڻهن جي مدد ڪرڻ آهي. ۽ لکڻ واري جو ان ۾ ڪو نقصان به ناهي ته پوءِ مفت جو ثواب ڇو ڇڏيون **2** ڏيڻ وٺڻ جو معاهدو لکڻ کان پوءِ ان تي گواه بڻائڻ گهرجن ته جيئن بوقت ضرورت ڪر اچي سگهن. گواه ٻه مسلمان مرد يا هڪ مسلمان مرد ۽ ٻه مسلمان عورتون هئڻ گهرجن **3** قرض جا معاملو لکڻ ۾ سستي نه ڪرڻ گهرجي بلڪ قرض ننيو هجي يا وڏو ان جي مقدار، نوعيت، مدت تائين لکڻ گهرجي ان جو هڪ فائدو اهو آهي ته هي الله تبارڪ و تعاليٰ وٽ وڏي انصاف جي ڳالهه آهي جنهن سان پائهن جاحق محفوظ ٿيندا آهن. ٻيو فائدو اهو آهي ته ان سان گواهي نيڪ ۽ آسان رهندي. ٽيون فائدو هي آهي ته معاملو صاف رهندو ۽ هڪٻئي جي دل ۾ نفرت نه رهندي. **4** عربي اعتبار سان لفظ ”يُضَارُّ“ کي معروف ۽ مجهول ٻنهي معنائن ۾ استعمال ڪري سگهجي ٿو. مجهول جي اعتبار سان ان جو معنيٰ ٿيندو ته ڪاتبن ۽ گواهن کي نقصان نه پهچايو وڃي. معروف پڙهڻ جي صورت ۾ معنيٰ هي ٿيندو ته ڪاتب ۽ گواه ڏين ۽ وٺڻ وارن کي نقصان نه پهچائڻ

عَلَيْكُمْ ۝۲۸۲ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً ۖ فَإِنْ أَصَحَّ

۽ جيڪڏهن توهان سفر ۾ هجو ۽ لکڻ وارو نه ٿي ته (فرض ڏيندڙ جي) قبضي ۾ گروي شيءِ هجي ۽ جيڪڏهن توهان کي هڪ پئي تي

بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِيَ اٰمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ ۖ وَلَا تَكْتُمُوا

پروسو هجي ته اهو (قرضدار) جنهن کي امانتدار سمجهيو ويو هو اهو پنهنجي امانت ادا ڪري ۽ الله کان ڊڄي جيڪو ان جو رب آهي ۽ شاهدي نه

الشَّهَادَةَ ۖ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ اِثْمٌ قَلْبُهُ ۖ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝۲۸۳ لِلّٰهِ مَا فِي

لڪاڻو پوءِ جيڪو شاهدي لکائيندو ته ان جو ڏل گنهگار آهي ۽ الله توهان جي ڪمن کي خوب ڄاڻڻ وارو آهي (1) جيڪو ڪجهه آسمانن ۾

السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۖ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخْفَوْهُ يَحَاسِبْكُمْ بِهِ

آهي ۽ جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي سڀ الله جو ئي آهي ۽ جيڪو ڪجهه توهان جي دل ۾ آهي جيڪڏهن توهان ان کي ظاهر ڪيو يا لڪايو

اللّٰهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاءُ ۖ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۲۸۴

الله توهان کان ان جو حساب وٺندو ته جنهن کي چاهيندو بخشي ڇڏيندو ۽ جنهن کي چاهيندو سزا ڏيندو ۽ الله هر شيءِ تي قادر آهي (2) رسول ان تي ايمان

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ۖ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَ

آندو جيڪو ان جي رب جي طرف کان ان ڏانهن نازل ڪيو ويو ۽ مسلمانن به سڀني الله تي ۽ ان جي ملائڪن ۽ ان جي ڪتابن ۽ ان جي رسولن

مَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۚ لَا نَفَرِقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَ

تي اهو چوندي ايمان آندائون ته اسان ان جي ڪنهن رسول تي ايمان آڻڻ ۾ فرق نه ٿا ڪيون ۽ انهن عرض ڪيو: اي اسان جا رب! اسان ٻڌو ۽

اَطَعْنَا ۚ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ۝۲۸۵ لَا يَكْلَفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۖ

مڃو، (اسان تي) تنهنجي معافي هجي ۽ تنهنجي ئي طرف ڦرڻو آهي ۽ الله ڪنهن ساهه تي ان جي طاقت جي برابر ئي بار وجهي ٿو.

حاشيه 1. آيت نمبر 282 ۽ 283 تي غور ڪيو ۽ سمجهو ته الله تعاليٰ اسان جي خالص دنياوي مالي معاملن ۾ به ڪيترا واضح حڪم ارشاد فرمايا آهن، ان مان معلوم ٿيو ته اسان جو دين ڪامل دين آهي ڇاڪاڻ ته ان ۾ عقيدن ۽ عبادتن سان گڏ معاملن تائين جو به بيان آهي ۽ حقوق العباد نهايت اهم آهن چوڻو الله تعاليٰ نهايت وضاحت سان ان جو بيان فرمايو آهي ايئن ئي شريعت جي احڪامن ۾ بيشمار حڪمتون آهن ۽ ان ۾ تمام گهڻي ڀلائي آهي. 2. انسان جي دل ۾ طرحين طرحين جا خيال ايندا آهن جيئن وسوسو ۽ عزم ۽ ارادو. وسوسي کان دل کي خالي ڪرڻ انسان جي قدرت ۾ ناهي، ان تي ڪا پڪڙ به ناهي. ٻيا هي خيال جن کي انسان پنهنجي دل ۾ جڳهه ڏيندو آهي، ۽ ان کي عمل ۾ آڻڻ جو قصد ۽ ارادو ڪندو آهي، ان تي پڪڙ ٿيندي ۽ انهيءَ جو بيان هن آيت ۾ آهي، ته پنهنجي دل ۾ موجود شيءِ کي توهان ظاهر ڪيو يا لڪايو الله تعاليٰ ان تي توهان جو محاسبو فرمائيندو.

لَهُمَا كَسْبَتْ وَعَلَيْهِمَا كُتِبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

جنهن ساه جيڪو چڱو ڪمايو اهو انهيءَ جي لاءِ آهي ۽ جنهن ساه جيڪو برو ڪمايو ان جو وبال انهيءَ تي آهي. اي اسان جا ربا جيڪڏهن اسان

رَبَّنَا وَلَا تَحِمْلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا

وساريون يا خطا ڪيون ته اسان جي پڪڙ نه فرما، اي اسان جا ربا! ۽ اسان تي وڙني بار نه رک جهڙو تو اسان کان اڳين ماڻهن تي رکيو هو، اي اسان جا

تَحِمْلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ

رب! ۽ اسان تي اهو بار نه وجهه جنهن جي اسان کي طاقت ناهي ۽ اسان کي معاف فرما ۽ اسان کي بخشي ڇڏ ۽ اسان تي مهرباني فرما،

مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۲۸۶﴾

تون اسان جو مالڪ آهين پوءِ ڪافر قوم جي مقابلي ۾ اسان جي مدد فرما (1) O

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۳ سُوْرَةُ الْعَمْرَيْنِ مَكِّيَّةٌ ۸۹ آيتا ۲۰ رڪوعا ۲۰
الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي

الَمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿۱﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ

آلَمْ الله اهو آهي جنهن کان سواءِ ڪو معبود ناهي (اهو) پاڻ زندهه، بين کي قائم رکڻ وارو آهي (2) O ان توهان تي هي سچو ڪتاب لاتو

مُصَدِّقًا لِّبَابِئِنَّ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿۲﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى

جيڪو اڳين ڪتابن جي تصديق ڪري ٿو ۽ ان هن کان پهريان تورات ۽ انجيل نازل فرمايو (3) O ماڻهن کي هدايت ڏيندي ۽ (الله)

لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ﴿۳﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

حق ۽ باطل ۾ فرق لاتو. بيشڪ اهي ماڻهو جن الله جي آيتن جو انڪار ڪيو انهن جي لاءِ سخت عذاب آهي ۽ الله غالب بدلو وٺڻ وارو آهي O

حاشيه 1. هي آيت آخرت جي ثواب ۽ عذاب جي باري ۾ آهي، ليڪن اهڙي طرح جو معاملو دنيا ۾ به پيش ايندو رهندو آهي. هر انسان پنهنجي محنت جو ثمر حاصل ڪندو آهي، محنت واري کي ان جي محنت جو صلو ملندو آهي، جڏهن ته سست ۽ ڪاهل ۽ ڪم چور کي ان جي سستيءَ جو انجام ڏسڻو پوندو آهي. 2. ”حي“ جو معنيٰ آهي اهڙو هميشه رهڻ وارو جنهن جو موت ممڪن نه هجي ”قيوم“ اهو آهي جيڪو قائم بالذات هجي يعني بغير ٻي ڪنهن جي محتاجيءَ ۽ تصرف سان خود قائم هجي. ۽ مخلوق کي قائم رکڻ وارو هجي. 3. معلوم ٿيو ته قرآن پاڪ کان پوءِ نه ڪو ڪتاب اچڻ وارو آهي ۽ نه ڪو نئون نبي تشريف ڪڍي اچڻ وارو آهي، ڇاڪاڻ ته قرآن مجيد اڳوڻن ڪتابن جي تصديق ڪئي آهي، بعد ۾ نه ڪنهن ڪتاب جي اچڻ جو تذڪرو ڪيو ۽ نه وري بشارت ڏني، جڏهن ته قرآن پاڪ کي چوٽه تورات ۽ انجيل کان بعد اچڻو هو ان ڪري انهن ڪتابن ۾ قرآن جي بشارت پهريائين ڏني وئي.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ۝۳ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي

بیشک الله تي ڪا شيء لڪيل ناهي نہ زمين ۾ ۽ نہ ئي آسمان ۾. اهو ئي آهي جيڪو مائرن جي

السَّمَاءِ ۝۵ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

پيئن ۾ جيڪي ڄاهي توهان جي صورت پڻائيندو آهي (1) ۝ ان کان سواءِ ڪو معبود ناهي (اهو) زبردست آهي. حڪمت

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۶ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ

وارو آهي (2) ۝ اهو ئي آهي جنهن توهان تي هي ڪتاب لائو هن جون ڪجهه آيتون صاف معنيٰ رکن ٿيون اهي ڪتاب جون

أَمْ الْكِتَابِ وَالْآخِرُ مَثَلَهُ ۚ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا

اصل آهن ۽ ٻيون اهي آهن جن جي معنيٰ ۾ شبهو آهي تہ اهي ماڻهو جن جي دلين ۾ ٽيڙائي آهي (ماڻهن ۾) فتنو پکيڙڻ جي غرض

تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ۚ

سان ۽ انهن آيتن جو (غلط) معنيٰ تلاش ڪرڻ جي لاءِ انهن متشابه آيتن جي پٺيان پون ٿا حالانڪ ان جو صحيح مطلب الله کي ئي معلوم آهي

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا

۽ مضبوط علم وارا چون ٿا تہ اسين هن تي ايمان آندو هي سڀ اسان جي رب جي طرف کان آهي ۽ عقل وارا ئي نصيحت مڃيندا آهن (3)(4)(5)(6) ۝

أُولَٰئِكَ الْأَلْبَابُ ۝۷ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

اي اسان جا رب تو اسان کي هدايت عطا ڪئي آهي. هن کان بعد اسان جي دلين کي ٽيڙو نہ ڪر ۽ اسان کي پاڻ وٽان رحمت عطا فرما.

رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝۸ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ

بيشڪ تون وڏو عطا فرمائڻ وارو آهين ۝ اي اسان جا رب! بيشڪ تون سڀني ماڻهن کي ان ڏينهن جمع ڪرڻ وارو آهين جنهن ۾ ڪو شڪ ناهي.

حاشيہ 1... آسمان ۽ زمين جي هر چيز، هر وقت، تمار تفصيل سان ڪنهن جي تعليم ۽ خبر کان سواءِ معلوم ٿيڻ الله تعاليٰ جي وصف آهي. هي وصف ڪنهن به ٻانهي ۾ ناهي، چوتہ مخلوق کي جيڪو علم آهي اهو الله تعاليٰ جي پڌاڻن سان آهي، اهو به منتهي (محدود) ۽ قابل فنا آهي (2). ماءُ جي پيٽ ۾ ٻار جي شڪل ٺاهڻ، ان ۾ روح ڦوڪڻ، ان جي تقدير لکڻ هي سڀ ڪجهه فرشتو ڪندو آهي. پر فرشتو چوتہ الله تعاليٰ جي حڪم سان ۽ ان جي اختيار ڏيڻ سان ڪندو آهي، تنهنڪري فرمايائين تہ الله ئي آهي جيڪو مائرن جي پيئن ۾ اوهان جون صورتون پڻائيندو آهي (3). متشابه آهي آيتون آهن جن جي ظاهري معنيٰ يا تہ سمجھ ئي نہ اچي جيئن حروف مقطعات يا انهن جي ظاهري معنيٰ سمجھ ۾ نہ اچي پر اهو مراد ناهي جيئن الله تعاليٰ جي ”يد“ يعني هٿ ۽ ”وجه“ يعني ”منهن“ واريون آيتون. انهن جي ظاهري معنيٰ تہ معلوم آهي پر اهي مراد ناهن. (4) هتي گمراه ۽ بدمذنب ماڻهن جو ذڪر ڪيو ويو آهي، جيڪي پنهنجي نفساني خواهشن جا پابند آهن، ۽ متشابه آيتن جي ظاهري معنيٰ وٽان اُٿل جيڪا صريح گمراهي بلڪ ڪجهه صورتن ۾ ڪفر به هوندي آهي، يا اهڙا ماڻهو متشابه آيتن جون تاويلون به ڪندا آهن. (5) محقق علمن فرمايو آهي تہ حضور پر نور مٿي الله تعاليٰ ڏيکاريو. سندس شان اهڙي ارفع ۽ اعليٰ آهي جو الله تعاليٰ نہ صرف سندس کي متشابه آيتن جو علم عطا فرمايو آهي بلڪ ان جو علم وارين سڳورن رتبه ٿان لٿل کي به ملندو آهي (6). هن مان معلوم ٿيو تہ عقل تمار وڏي فضيلت ۾ خوبي آهي. جو ان جي ذريعي هدايت ۽ نصيحت ملندي آهي. ليڪن ياد رهي تہ جنهن عقل سان هدايت تہ ملي اها بهترين حالت آهي، جيئن طاقت سٺي شيء آهي پر جيڪا طاقت ظلم جي لاءِ هجي اها ڪمزور کان به پٿرين آهي

فِيهِ ۱۰ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْوَعْدَ ۱۱ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ

بيشڪ الله واعدي خلافي ناهي ڪندو (1) ۰ بيشڪ ڪافرن جو مال ۽ انهن جو اولاد الله جي عذاب کان انهن کي

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۱۲ وَأُولَٰئِكَ هُمُ وَقُودُ النَّارِ ۱۳ كَذَابٍ

ڪجهه به بچائي نه سگهندو ۽ اهي ئي دوزخ جو بارڻ آهن. جيئن فرعون جي مڃڻ وارن ۽ انهن کان پهريان ماڻهن جو طريقو هو،

أَلْ فَرَعُونَ ۱۴ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۱۵ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۱۶ فَآخَذَهُمُ اللَّهُ

انهن اسان جي آيتن کي جهٽلايو پوءِ الله انهن جي گناهن تي انهن کي پڪڙيو ۽ الله جو عذاب وڏو سخت آهي (2) ۰

يَذْنُوبُهُمْ ۱۷ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۱۸ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتْرٌ ۱۹ وَاسْتَغْلِبُونَ وَ

انهن ڪافرن کي چئي ڇڏيو ته عنقريب توهان مغلوب ٿي ويندؤ ۽ دوزخ جي طرف هڪليا

تُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۲۰ وَبِئْسَ الْبِهَادُ ۲۱ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ

ويندؤ ۽ اهو نهايت ئي خراب نڪاڻو آهي. بيشڪ توهان جي لاءِ انهن ٻن ٽولن ۾ وڏي نشاني آهي جن پاڻ ۾ جنگ ڪئي ۰

الَّتِيقَاتُ ۲۲ فَمَنْ تَقَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ ۲۳ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأَىٰ

(انهن مان) هڪ ٽولو ته الله جي راه ۾ وڙهي رهيو هو ۽ ٻيو ٽولو ڪافرن جو هو جيڪو کليل اکين سان

الْعَيْنُ ۲۴ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ ۲۵ مَنْ يَشَاءُ ۲۶ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً ۲۷ لِّأُولِي

مسلمانن کي پاڻ کان پيشو ڏسي رهيا هئا ۽ الله پنهنجي مدد سان جنهن جي چاهيندو آهي مدد فرمائيندو آهي. بيشڪ هن ۾ عقلمندن جي لاءِ

الْأَبْصَارِ ۲۸ ذُرِّيَّةً لِّلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ

وڏي عبرت آهي ۰ ماڻهن جي لاءِ انهن جي خواهشن جي محبت کي سينگارڻ وڌو يعني عورتن ۽ پٽن ۽

حاشيہ ۱ ۰ الله تعاليٰ ڪوڙ کان پاڪ آهي. تنهنڪري اهو واعدي جي خلاف ناهي ڪندو. الله تعاليٰ جي طرف ڪوڙ جي نسبت يقيني طور ڪفر آهي ۽ هي چوڻ ته ”الله تعاليٰ ڪوڙ ڳالهائي سگهي ٿو“ هي به ڪفر آهي. **۲** ۰ يعني نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہ وسلم جي دور ۾ ڪافرن جو طريقو اهڙو ئي هو جهڙو فرعون جي مڃڻ وارن ۽ ان کان پهريان وارن ماڻهن جو طريقو هو. انهن به اسان جي آيتن کي نه مڃيو ۽ هنن ڪافرن به اسان جي آيتن کي نه مڃيو، ته جهڙي طرح الله تعاليٰ انهن جي گناهن تي انهن کي پڪڙيو اهڙي طرح هنن جي گناهن تي هنن جي به پڪڙ فرمائيندو.

الْمُقْتَضَرَةُ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۖ

سون چاندي جو جمع ڪيل ڏيرن ۽ نشان لڳايل گهوڙن ۽ چوپاين ۽ فصلن کي (انهن جي لاءِ سينگاريلو ويو) اهو سڀ دنياوي زندگي جو ساز

ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَإِ ۚ قُلْ أَوْبَيْتُكُمْ

و سامان آهي ۽ صرف الله وٽ سٺو نڪتلو آهي (1) ۽ (اي حبيب!) تون فرمائي ڇا مان توهان کي انهن شين کان

بَخِيرٌ مِّنْ ذِكْمٍ ۖ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

بهر شيءِ ٻڌايان؟ (ٻڌو، اها هي آهي ته) پرهيڙگارن جي لاءِ انهن جي رب وٽ جنتون آهن جن جي هيٺان نهرون جاري آهن

خُلِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۚ

انهن ۾ اهي هميشه رهندا ۽ (انهن جي لاءِ) پاڪ زالون ۽ الله جي خوشنودي آهي ۽ الله ٻانهن کي ڏسي رهيو آهي ۽

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّكَ أَمِنَّا غُفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۚ

اهي جيڪي چون ٿا: اي اسان جا رب! اسين ايمان آندو آهي، پوءِ تون اسان جا گناهه معاف فرمائي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچائي.

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَنِتَّةِينَ وَالْمُفْقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ۚ

صبر ڪرڻ وارا ۽ سچا ۽ فرمانبردار ۽ الله جي راه ۾ خرچ ڪرڻ وارا ۽ رات جي آخري حصي ۾ مغفرت طلب ڪرڻ

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَالْمَلِكُ ۖ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۖ لَا إِلَهَ

وارا (آهن) ۽ الله گواهي ڏئي ته ان کان سواءِ ڪو معبود ناهي ۽ فرشتن ۽ عالمن انصاف سان قائم ٿي ڪري، ان کان سواءِ ڪنهن جي عبادت ناهي

إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۚ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ

عزت وارو حڪمت وارو ۽ بيشڪ الله وٽ دين صرف اسلام آهي ۽ جن کي ڪتاب ڏنو ويو انهن پاڻ ۾ اختلاف نه (2)

حاشيہ 1... اسان جي لاءِ هن آيت ۾ اعليٰ درس آهي. اسان مسلمانن جي اڪثريت به انهيءَ دنياوي شين جي محبت ۾ مبتلا آهي، گهر جي ڀاتين ۽ اولاد جي ڪري حرام ڪمائي، مال ۽ دولت کي پنهنجو مقصود اصلي سمجهڻ، انهن جي لاءِ ڏينهن رات ڪوشش ڪرڻ، بينڪ، بيلنس وڌائڻ، پنهنجي اثاثن ۾ اضافو ڪرڻ، بهترين لباس، سئوگهر، ۽ شاندار گاڏي ٿي تقريباً هر ڪنهن جو نصب العين ۽ مقصود ۽ مطلوب آهي؛ هن آيت ڪريمه کي سامهون رکي اسان کي به پنهنجي زندگي تي غور ڪرڻ گهرجي. 2... هر نبي جو دين اسلام ئي هو، تنهنڪري اسلام کان سواءِ ٻيو ڪو دين الله تعاليٰ جي بارگاهه ۾ مقبول ناهي، پر هاڻي اسلام مان مراد اهو دين آهي جيڪو حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہٖ وسلّم ڪڍي آيا، ڇاڪاڻ ته پاڻ صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہٖ وسلّم کي الله تعاليٰ سمورن ماڻهن لاءِ رسول بڻائي موڪليو ۽ پاڻ صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہٖ وسلّم کي آخري نبي بڻايو، ته هاڻي جيڪڏهن ڪو ڪنهن ٻي آساني ڪتاب جي پيروي ڪندو به هجي پر الله تعاليٰ جي آخري نبي حضرت محمد صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہٖ وسلّم ۽ ان جي دين کي نه مڃيندو هجي ته ان جو ڪنهن به آساني ڪتاب کي مڃڻ معتبر ناهي.

الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۖ وَمَنْ يَكْفُرْ

ڪيو پر پاڻ وٽ علم اچڻ کان بعد هڪٻئي جي حسد جي سبب. ۽ جيڪو الله جي آيتن جو انڪار ڪري ته بيشڪ الله

بَايَتَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝۱۹ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ

جلدي حساب وٺڻ وارو آهي. ۽ پوءِ اي حبيب! جيڪڏهن اهي توهان سان جهڳڙو ڪن ته تون فرما: مون ته پنهنجو منهن الله جي بارگاهه ۾ جهڪائي

وَمَنْ اتَّبَعْنِ ۖ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ۖ أَسْلَمْتُمْ ۖ فَإِنْ

رڪيو آهي ۽ منهنجي پيروي ڪرڻ وارن به. ۽ اي حبيب! ڪتاب وارن ۽ اڻ پڙهيلن کي فرما: ته ڇا توهان (به) اسلام قبول ڪيو ٿا؟ پوءِ جيڪڏهن

أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ ۖ وَاللَّهُ بَصِيرٌ

اهي اسلام قبول ڪن پوءِ ته انهن به سٺو رستو حاصل ڪري ورتو ۽ جيڪڏهن اهي منهن ڦيرن ته توهان تي صرف حڪم پهچائڻ لازم آهي ۽ الله

بِالْعِبَادِ ۝۲۰ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِبَايَتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ ۖ لَا

ٻانهن کي ڏسي رهيو آهي. ۽ بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي الله جي آيتن جو انڪار ڪن ٿا ۽ نبين کي ناحق شهيد ڪن ٿا ۽

يَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۖ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝۲۱

انصاف جو حڪم ڪرڻ وارن کي قتل ڪن ٿا انهن کي دردناڪ عذاب جي خوشخبري ڏيڻي چڱي (1) ۽

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَمَالَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ۝۲۲

هي ئي آهي ماڻهو آهن جن جا عمل دنيا ۽ آخرت ۾ برباد ٿي ويا ۽ انهن جو ڪو مددگار ناهي (2) ۽

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكَمَ

ڇا توهان انهن ماڻهن کي نه ڏٺو جن کي ڪتاب جو ڪجهه حصو ڏنو ويو (جو جڏهن انهن کي) الله جي ڪتاب جي طرف گهرايو ويندو آهي ته جيئن

حاشيه 1. هن آيت ۾ بني اسرائيل جا ٽي جرم بيان ڪيا ويا آهن: (1) الله جي آيتن جو انڪار ڪرڻ (2) نبين سڳورن غلبيہ السلام کي شهيد ڪرڻ (3) انصاف جو حڪم ڏيڻ وارن کي قتل ڪرڻ. پڻ هن آيت ۾ نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليہ وآلہ وسلم جي زماني جي يهودين جي مذمت ان جي لاءِ آهي جو اهي پنهنجي ابن ڏاڏن جي بدترين فعلن سان راضي هئا. 2. هن آيت مان معلوم ٿيو ته نبين سڳورن غلبيہ السلام جي بارگاهه ۾ بي ادبي ڪفر آهي، ۽ هي به معلوم ٿيو ته ڪفر سان تمام اعمال برباد ٿي ويندا آهن چوٽي يهودين پنهنجي نبين سڳورن غلبيہ السلام کي شهيد ڪيو هو جيڪا بدترين بي ادبي آهي ۽ ان ڪري انهن جا اعمال برباد ڪيا ويا.

بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمْسَنَا

هو انهن جو فيصلو ڪري ڇڏي ته انهن مان هڪ ٽولو بي زخي ڪندي منهن ڦيري وڻندو آهي. اها جرت انهن کي هن ڪري ٿي جو اهي چون ٿا: هرگز

النَّارِ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۚ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

اسان کي باهه نه ڇهندي پر ڳڻپ جا ڪجهه ڏينهن ۽ انهن کي انهن جي (اهڙين ئي) هٿ ٽوڪين ڳالهين انهن جي دين جي باري ۾ ڌوڪي ۾ وڌو آهي (1)

فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ وَوَقَّيْتُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَ

پوءِ ڪهڙي حالت هوندي جڏهن اسان انهن کي ان ڏينهن جي لاءِ جمع ڪندا سين جنهن ۾ ڪو شڪ ناهي ۽ هر جان کي ان جي پوري ڪمائي ڏني ويندي

هُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ

۽ انهن تي ظلم نه ٿيندو. ايئن عرض ڪيو، اي الله! ملڪ جا مالڪ! تون جنهن کي چاهيندو آهين سلطنت عطا ڪندو آهين ۽ جنهن کان چاهيندو

الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ ۚ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُزِيلُ مَنْ تَشَاءُ ۚ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۚ

آهين ڪسي وڻندو آهين ۽ تون جنهن کي چاهيندو آهين عزت ڏيندو آهين ۽ جنهن کي چاهيندو آهين ذلت ڏيندو آهين، تمام ڀلائي تنهنجي ئي هٿ

إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۚ

۾ آهي بيشڪ تون هر شيء تي قدرت رکڻ وارو آهين (2) تون رات جو ڪجهه حصو ڏينهن ۾ داخل ڪري ڇڏيندو آهين ۽ ڏينهن جو ڪجهه حصو رات ۾

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ۚ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ

داخل ڪري ڇڏيندو آهين ۽ تون مرده مان زندهه ڪريندو آهين ۽ زندهه مان مرده کي ڪڍيندو آهين ۽ جنهن کي چاهيندو آهين بي شمار رزق

حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذُ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَ

عطا ڪندو آهين. مسلمان مسلمانن کي ڇڏي ڪافرن کي پنهنجو دوست نه بڻائن ۽ جيڪو ايئن ڪندو (3)

حاشيہ 1. اسان جي لاءِ هن ۾ عبرت جو درس آهي. حقيقت هي آهي ته ڪنهن به قوم جي تباهي ان صورت ۾ ٿيندي آهي جڏهن اها عمل کان منهن ڦيري صرف آرزوين ۽ اميدن جي زندگي ۾ گهمندي رهندي آهي، جيڪو شخص لکين رپيا ڪمائڻ جي تمنا رکندو آهي پر ان جي لاءِ محنت ڪرڻ لاءِ تيار نه هجي ته اهو هڪ رپيو به ڪمائي نه سگهندو، جيڪا قوم ترقي ڪرڻ جي خواهشمند هجي پر پنهنجون بد عمليون، ڪم چوريون، خيانتون ڇڏڻ تي تيار نه هجي ته اها ڪڏهن به ترقي جي راهن تي قدم نه ٿي رکي سگهي. 2. سلطنت ۽ حڪومت بلڪ ڪائنات جو ذرو ذرو الله تعاليٰ جي ملڪيت ۾ آهي، جنهن کي چاهي عطا فرمائي، ڪيتريون وڏيون سلطنتون ڪٽري ويون جن جي فنا ٿيڻ جو ڪو تصور به نه ڪري سگهندو هو پر الله تعاليٰ جي زبردست قوت ۽ قدرت جو اهڙو ظهور ٿيو جو اڃا انهن جو نالو ۽ نشان به منجي ويو، يونان جو سڪندر اعظم، عراق جو نمرود، ايران جو ڪسري ۽ نوشيروان، ضحاک، فريدون، جمشيد، مصر جو فرعون، منگول نسل جا چنگيز ۽ هلاڪو خان وڏا حڪمران هاڻي صرف قصن ۽ ڪهاڻين ۾ رهجي ويا آهن ۽ باقي آهي ته بس رب العالمين جي بادشاهت باقي آهي. 3. ڪافرن سان دوستي ۽ محبت ممنوع ۽ حرام آهي، انهن کي پنهنجو رازدار بنائڻ، انهن سان قلبي لڳاءُ رکڻ به ناجائز آهي، البت جيڪڏهن جان ۽ مال جو خوف هجي ته اهڙي صورت ۾ صرف ظاهري ورثه جائز آهي. هتي صرف ظاهري ميل جول جي اجازت ڏني وئي آهي. هي ناهي جو ايمان لکائڻ ۽ ڪوڙ ڳالهائڻ کي پنهنجو عقيدو بڻايو وڃي. بلڪ اجازت جي جڳهه به باطل جي سامهون دليري سان مقابلو ڪرڻ ۽ پنهنجي جان جي به پرواهه ڪرڻ تي بهتر ۽ افضل آهي.

مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَةً ۖ وَ

ته ان جو الله سان ڪو تعلق ناهي پر اهو ته توهان کي انهن کان ڪو ڊڄ هجي ۽ الله توهان کي پنهنجي غضب سان

يَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ ۖ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تَخْشَوْنَ صَافِي

ڊيڄاري ٿو ۽ الله جي ئي طرف موٽڻو آهي ۽ تون فرما ۽ ته توهان پنهنجي دل جي ڳالهه لکايو يا ظاهر

صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ۖ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي

ڪيو الله کي سڀ خبر آهي ۽ اهو ڄاڻي ٿو جيڪو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي

الْأَرْضِ ۖ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ

۽ اهو هر شيءِ تي قدرت رکڻ وارو آهي ۽ (ياد ڪريو) جتنهن ڏينهن هر شخص پنهنجا تمام سٺا ۽ خراب عمل پنهنجي سامهون

خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۖ وَ

موجود ڏسندو ته خواهش ڪندو ته ڪاش ان جي وچ ۾ ۽ ان جي عملن جي وچ ۾ ڪو وڏو فاصلو (حائل) ٿي وڃي ۽ الله توهان کي پنهنجي

يَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ ۖ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ

عذاب کان ڊيڄاري ٿو ۽ الله ٻانهن تي وڏو مهربان آهي (1) اي حبيب! تون فرما ته اي انسانو! جيڪڏهن توهان الله سان محبت ڪيو ٿا

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۖ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ

ته منهنجا فرمانبردار بڻجي وڃو الله توهان سان محبت ڪندو ۽ توهان جا گناهه بخشي ڇڏيندو ۽ الله بخشن وارو مهربان آهي (2) تون فرما ۽

أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ

ته الله ۽ رسول جي فرمانبرداري ڪريو پوءِ جيڪڏهن اهي منهن ڦيرن ته الله ڪافرن کي پسند ناهي ڪندو (4) بيشڪ الله

حاشيہ 1. سورة آل عمران جي آيت نمبر 29، 30 هر ماڻهوءَ جي اصلاح جي لاءِ ڪافي آهي، هن آيت ۾ جيترو غور وڌيڪ ڪندؤ اوترو ئي دل ۾ خوف خدا پيدا ٿيندو ۽ گناهن کان نفرت پيدا ٿيندي. 2. هن آيت مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ و تعاليٰ جي محبت جو تڏهن دعويٰ ٿي سڄو ثابت ٿي سگهي ٿو جڏهن ماڻهو حضور پر نور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي اتباع ڪرڻ وارو هجي ۽ حضور پر نور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي اطاعت اختيار ڪري. 3. هن آيت مان معلوم ٿيو ته هر شخص کي حضور پر نور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي پيروي ڪرڻ ضروري آهي. 4. تاجدار رسالت صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي اطاعت ئي الله تبارڪ و تعاليٰ جي محبت جو دليل آهي، ۽ انهيءَ تي ئي نجات جو دارومدار آهي، الله تبارڪ و تعاليٰ جنت جي حصول، پنهنجي خوشنودي ۽ قرب کي حضور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي غير مشروط اطاعت سان گڏ جوڙيو آهي، هاڻي رضا ۽ قرب الاهي صرف رسول الله صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي محبت ۽ اطاعت ۽ فرمانبرداري ۽ غلامي جي صقلي ملندي. ۽ ان کان علاوه هر رستو مردود آهي.

اصْطَفَىٰ اٰدَمَ وَنُوْحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيْمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلٰى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةً

آدم ۽ نوح ۽ ابراهيم جي اولاد ۽ عمران جي اولاد کي سڃي جهان واري تي چوندي ورتو ۽ هي هڪ نسل آهي جيڪا هڪ ٻئي مان آهي ۽ الله

بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۝ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۴﴾ اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّیْ

ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهي ۽ (ياد ڪريو) جڏهن عمران جي زال عرض ڪيو: اي منهنجا رب! مان تنهنجي لاءِ پاس پاسيان ٿي ته منهنجي پيٽ ۾ جيڪو

نَذَرْتُ لَكَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّیْ ۚ اِنَّکَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِیْمُ ﴿۳۵﴾

اولاد آهي اهو خاص تنهنجي لاءِ آزاد (وقف) آهي ته تون مون کان (هي) قبول ڪر بيشڪ تون ئي ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهين ۽ پوءِ جڏهن عمران جي زال چوڪري

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ وَضَعْتُهَا اُنْثٰی ۝ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ۝ وَ

ڪي چئيو ته ان چيو اي منهنجا رب! مون ته چوڪريءَ کي چئيو آهي حالانڪ الله بهتر ڄاڻي ٿو جيڪو ان چئيو ۽ اهو چوڪرو (جنهن جي خواهش هئي)

لَیْسَ الذَّكَرُ کَالْاُنْثٰی ۚ وَاِنِّیْ سَمِیْتُهَا مَرْیَمَ ۚ وَاِنِّیْ اُعِیْدُهَا بِکَ وَذُرِّيَّتَهَا

ان چوڪريءَ جهڙو ناهي (جيڪا ان کي عطا ڪئي وئي) ۽ (ان چيو ته) مون هن چوڪريءَ جو نالو مريم رکيو ۽ مان هن کي ۽ هن جي اولاد کي شيطان

مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ﴿۳۶﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ ۙ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَ

مردود جي شر کان تنهنجي پناه ۾ ڏيان ٿي (1) پوءِ ان جي رب ان کي سٺي طرح قبول ڪيو ۽ ان کي خوب پالي وڌو ڪيائين ۽ زکريا

كَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۙ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ ۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ

ڪي ان جو نگهبان بڻائي ڇڏيو، جڏهن به زکريا ان وٽ ان جي نماز پڙهڻ جي جاءِ تي ويندو هو ته ان وٽ ميوا ڏسندو هو. (زکريا) سوال ڪيو اي مريم!

قَالَ یٰرَبِّیْمُ اِنِّیْ لِهٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۝ اِنَّ اللّٰهَ یَرْزُقُ مَنْ یَّشَآءُ

هي تو وٽ ڪٿان کان ايندو آهي؟ انهن جواب ڏنو: هي الله جي طرف کان آهي، بيشڪ الله جنهن کي چاهيندو آهي بيشمار (2)

حاشيہ 1. حضرت مريم رضى الله تعالى عنها جي امڙ حضرت مريم رضى الله تعالى عنها ۽ ان جي اولاد جي لاءِ شيطان جي شر کان پناه گهري ۽

الله تعاليٰ سندس جي دعا قبول ڪئي، لهنذا آهي مقبول الفاظ آهن، پنهنجي اولاد جي لاءِ هنن الفاظن کان دعا گهرڻ ڪئي، انشاء الله

تعالٰی ڪرم ٿيندو. 2. جڏهن حضرت زکريا غل ٿيڻا ۽ عَلَيْهِ السَّلَامَ عبادت خاني ۾ حضرت مريم رضى الله تعالى عنها وٽ ويندا هئا ته اتي

بي موسم ميواجات ڏسندا هئا، حضرت زکريا غل ٿيڻا ۽ عَلَيْهِ السَّلَامَ انهن ميون جي باري ۾ پڇيائون ته حضرت مريم رضى الله تعالى

عنها ٻڌايو ته هي الله تبارڪ وتعالٰی جي طرف کان آهي، هن مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ وتعالٰی پنهنجن ولين کي ڪرامتن سان

نوازيندو آهي، ۽ انهن جي هٿان خلافِ عادت شيون ظاهر فرمائيندو آهي.

بِغَيْرِ حِسَابٍ ۚ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ

رزق عطا فرمائيندو آهي ۝ اتي ئي زڪريا پنهنجي رب کان دعا گهري، عرض ڪيائين: اي منهنجا رب! مونکي پنهنجي بارگاہ مان پاڪ

ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ۝ فَنَادَتْهُ الْمَلِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي

اولاد عطا فرماء، بيشڪ تون ئي دعا پڌڻ وراو آهين (1) ۝ پوءِ ملائڪن ان کي پڪاري چيو جڏهن ته هو پنهنجي نماز جي جاء تي

الْبُحْرَابِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَبْشِّرُكَ بِغُلَامٍ مُّصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَ

بيهي نماز پڙهي رهيا هئا ته بيشڪ الله توهان کي يحيي جي خوشخبري ڏئي ٿو جيڪو الله جي طرف جي هڪ ڪلمي جي تصديق ڪندو ۽

حَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِينَ ۝ قَالَ رَبِّ اَنۡيۡ يَكُوۡنُ لِيۡ غُلَامٌ وَّ قَدْ بَلَغَنِي

اهو سردار هوندو ۽ هميشه عورتن کان بچڻ وارو صالحن مان هڪ نبي هوندو ۝ عرض ڪيائين: اي منهنجا رب مون وٽ پٽ ڪيئن

الْكِبَرُ وَ اَمَرَاتِي عَاقِرٌ ۚ قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۝ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ

پيدا ٿيندو حالانڪ مون وٽ پوڙهائپ پهچي چڪي آهي ۽ منهنجي زال به سُٺي آهي؟ الله فرمايو: الله ائين ئي جيڪو چاهيندو آهي ڪندو آهي ۝

لِيۡ اٰيَةً ۚ قَالَ اَيُّنَّكَ اَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمَزًا وَّ اذْكُرْ رَبَّكَ

عرض ڪيائين اي منهنجا رب! منهنجي لاءِ ڪا نشاني مقرر فرماء، الله فرمايو: تنهنجي نشاني هي آهي ته اوهان ٽن ڏينهن تائين

كَثِيْرًا وَّ سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ۝ وَاذْكُلْتَ الْمَلِكَةَ يُرِيْمُ اِنَّ اللَّهَ

ماڻهن سان صرف اشارن ۾ ڳالھ بول ڪري سگهندو ۽ پنهنجي رب کي ڪثرت سان ياد ڪريو ۽ صبح ۽ شام ان جي تسبيح ڪندا رهو (2) ۝

اَصْطَفٰكُ وَ طَهَّرٰكُ وَاَصْطَفٰكِ عَلٰۤى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ۝ يُرِيْمُ اَقْنَتِيۡ لِرَبِّكِ

۽ (ياد ڪريو) جڏهن فرشتن چيو ۝ اي مريم، بيشڪ الله توکي چوندي ورتو آهي ۽ توکي خوب پاڪ ڪيو آهي ۽ توکي سڄي جهان

حاشيہ 1... جنهن جڳهه تي رحمتِ الاهي جو نزول ٿي رهيو هجي اتي دعا گهرڻ گهرجي، جهڙي طرح جنهن مقام تي حضرت مريم رضين الله تعالى عنها کي غيب مان بي موسم رزق ملندو هو اتي حضرت زڪريا عليه السلام دعا گهري هئي، ان ڪري بيت الله ۽ رسول ڪريم صلي الله تعالى عليه وآله وسلم جي روضي اقدس ۽ مزاراتِ اولياء تي دعا گهرڻ ۾ گهڻو فائدو آهي، هي رحمتِ الاهي جي بارش وسڻ جون جڳهيون آهن. 2... حضرت زڪريا عليه السلام گهر واري جو حمل ٿيڻ جي صورت ۾ علامت ظاهر ٿيڻ جو عرض ڪيو، ته جيئن ان وقت اڃان وڌيڪ شڪر ۽ عبادت ۾ مشغول ٿي وڃي، هن مان معلوم ٿيو ته صالح فرزند ملڻ تي رب جو شڪر ادا ڪرڻ گهرجي، عقيقو، صدقو، خيرات، نفل سڀ انهيءَ نعمت جو شڪر ادا ڪرڻ آهي، چو ته اسان جا آقا صلي الله تعالى عليه وآله وسلم رحمتِ العالمين ۽ ڪائنات جي سڀ کان عظيم ترين نعمت آهن، تنهنڪري ان نعمت جو شڪر اسان ميلاد جي صورت ۾ هميشه ادا ڪندا رهندا آهيون

جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ إِنِّي أَخْلَقْتُ لَكُمْ مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ

جي رب جي طرف کان توهان وٽ هڪ نشاني آندي آهي، اها اها ته مان توهان جي لاءِ مٽيءَ مان پکيءَ جهڙي هڪ شڪل ٺاهيندو آهيان پوءِ ان ۾ ڦوڪ هڻندس

فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ

ته اها الله جي حڪم سان ڪندو پکي بڻجي ويندي ۽ مان پيدائشي اٿنن کي ۽ ڪوڙھ جي مريضن کي شفا ڏيندو آهيان ۽ مان الله جي حڪم سان مٿل

اللَّهِ ۚ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَكْلُمُونَ وَمَا تَدْخُرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً

جباريندو آهيان ۽ توهان کي غيب جي خبر ڏيندو آهيان جيڪو توهان کائيندا آهيو ۽ جيڪو پنهنجي گهرن ۾ جمع ڪندا آهيو، بيشڪ انهن

لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ۚ وَمَصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا حِلَّ

ڳالھين ۾ توهان جي لاءِ وڏي نشاني آهي جيڪڏهن توهان ايمان رکو ٿا (21) (2) ۽ موڪل پهرين جيڪو تورات ڪتاب آهي ان جي تصديق ڪرڻ وارو ٻڌجي

لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ

آيو آهيان ۽ هن لاءِ جو توهان جي لاءِ ڪجهه اهي شيون حلال ڪيان جيڪي توهان تي حرام ڪيون ويون هيون ۽ مان توهان وٽ توهان جي رب جي طرف کان

أَطِيعُونَ ۙ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ ۖ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۝۵۱

نشاني کڻي آيو آهيان پوءِ الله کان ڄڻو ۽ منهنجي اطاعت ڪيو (3) ۽ بيشڪ الله منهنجو ۽ توهان جو سڀني جو رب آهي پوءِ انهيءَ جي عبادت ڪيو. اهو ئي سٺو رستو آهي (4) ۽

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ

پوءِ جڏهن عيسيٰ انهن (بني اسرائيل) کان ڪفر ڏٺو ته فرمايائين: الله جي طرف ٿي ڪري ڪير منهنجو مددگار ٿئي ٿو؟ مخلص ساٿين

الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ۖ آمَنَّا بِاللَّهِ ۚ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ۝۵۲ رَبَّنَا

چير: ”اسان الله جي دين جا مددگار آهيون. اسان الله تي ايمان آندو آهي ۽ اوهان هن تي گواه ٿي وڃو ته اسان يقيناً مسلمان آهيون (5) ۽ اي اسان جا رب!

حاشيہ 1... شفا ڏيڻ، مشڪلون دور ڪرڻ وغيره جا لفظ الله تعاليٰ کان علاوه ڪنهن ٻي جي لاءِ استعمال ڪرڻ شرڪ ناهي، تنهنڪري هي چوڻ جائز آهي رسول الله صلي الله عليه وسلم ٽن ڏينهن وٽان مشڪل ڪشا ۽ دافع البلا آهن، يا الله تعاليٰ جا پيارا ٻانها اولاد عطا فرمائيندا آهن. ڇاڪاڻ ته حضرت عيسيٰ عليه السلام فرمايائو ته مان مردن کي زندو ڪندو آهيان، ۽ لاعلاج بيمارن کي چاڪ ڪندو آهيان، مان غيب جون خبرون ڏيندو آهيان، حالانڪ هي سڀني ڪم رب تعاليٰ جا آهن. **2**... حضرت عيسيٰ عليه السلام گهرن ۾ رکيل شين کي به ڄاڻندا هئا. هن مان معلوم ٿيو ته خدا تعاليٰ جا محبوب غيب جون خبرون ڄاڻندا آهن. ۽ هي به معلوم ٿيو ته خدا تعاليٰ جي محبوبن جي لاءِ غيب جيڪو توحيد جي منافي ناهي، بلڪ الله تعاليٰ جي عطا جو انڪار ڪرڻ توحيد جي منافي آهي. **3**... هن آيت مان معلوم ٿيو ته نبي سڳورا عليه السلام الله تبارڪ و تعاليٰ جي اجازت سان حلال ۽ حرام قرار ڏيڻ جو اختيار رکن ٿا، چوڻو پائن ڪريم صلي الله عليه وسلم فرمايو ته مان توهان جي لاءِ ڪجهه اڳوڻيون حرام شيون حلال ڪيان ٿو. **4**... حضرت عيسيٰ عليه السلام جو هي فرمان ته مون کي پنهنجي عبادت يعني ٻانهن هجڻ جو اقرار ۽ ربوبيت يعني رب هجڻ جو انڪار آهي هن ۾ عيسائين جو رد آهي. هن مان معلوم ٿيو ته نبين ۽ ولين جا معجزا ۽ ڪرامتون جيڪي شرڪ ناهي، هن مان هي لازم ٿئي ٿو اچي ته اسان انهن کي رب مڃي ورتو. هن مان مسلمانن کي مشرڪ چوڻ وارن کي عبرت پڪوڙ ڳهرجي. **5**... هن مان معلوم ٿيو ته مصيبت جي وقت الله تعاليٰ جي ٻانهن کان مدد گهرڻ نبين سڳورا عليه السلام جي سنت آهي.

أَمَّا بَا أَنْزَلْتُ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَكْرُؤًا مَكَرَ

اسان هن ڪتاب تي ايمان آندو سين جيڪو تو نازل فرمايو ۽ اسان رسول جي پيروي ڪئي پوءِ اسان کي گواهي ڏيڻ وارن مان لکي ڇڏو ۽ ڪافرن

اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْكَافِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعْقِبِي إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ

منهنجي منصوبو بڻايو ۽ الله خفيه تدبير فرمائي ۽ الله سڀ کان بهتر مخفي تدبير فرمائڻ وارو آهي (1) O ياد ڪيو جڏهن الله فرمايو: اي عيسيٰ! مان توکي پوري

إِلَى وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ

عمر تائين پهچائيندس ۽ توکي پنهنجي طرف ڪشي وٺندس ۽ توکي ڪافرن کان چوڻڪارو عطا ڪندس ۽ تنهنجي پيروي

كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ

ڪرڻ وارن کي قيامت تائين تنهنجي منڪرن تي غلبو ڏيندس پوءِ توهان سڀ منهنجي طرف موٽي ايندو پوءِ جن ڳالهين ۾ توهان جهڳڙو ڪندا هيا

تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَآعَذِبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَ

انهن ڳالهين جو مان توهان جي وچ ۾ فيصلو ڪندس (2) O پوءِ جيڪي ماڻهو ڪافر آهن ته مان انهن کي دنيا ۽ آخرت ۾ سخت عذاب ڏيندس ۽

الْآخِرَةِ وَمَالَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

انهن جو ڪو مددگار نه هوندو ۽ جن ايمان آندو ۽ سٺا ڪم ڪيائون ته الله انهن کي انهن جو پورو

فَيُوفِّيهِمْ أَجْرَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ

پورو اجر عطا فرمائيندو ۽ الله ظالمن کي پسند ناهي ڪندو اهو جيڪو اسان توهان جي سامهون پڙهون ٿا ڪجهه نشانين آهن ۽

الْآيَاتِ وَالَّذِي كَرَّمَ الْحَكِيمُ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ

حڪمت واري نصيحت آهي O بيشڪ عيسيٰ جو مثال الله جي ويجهو آدم جيان آهي جنهن کي الله مٽي مان بڻايو پوءِ ان کي فرمايو:

حاشيه 1. اردو زبان ۾ لفظ ”مڪر“ فريب جي معنيٰ ۾ ۽ سنڌي زبان ۾ ”ڌوڪي“ جي معنيٰ ۾ استعمال ٿيندو آهي، تنهنڪري ڪڏهن به شان الاهي ۾ هي لفظ نه چيو ويندو، ۽ هاڻي عربي معنيٰ ۾ به ڌوڪي جي معنيٰ ۾ معروف آهي، ان ڪري عربي ۾ به جواز جي ڪنهن واضع قريني ڪانسواءِ شان الاهي ۾ هي لفظ نه ڳالهائيو وڃي، آيت ۾ جتي به هي لفظ استعمال ٿيو آهي اتي خفيه تدبير جي معنيٰ ۾ آهي. 2. آيت جا هي لفظ حضرت عيسيٰ عليه السلام جي وفات تي وڃن جو دليل ناهن، چوڻ لفظ ”تق“ جو معنيٰ آهي ”پورو ڏيڻ، پورو وٺڻ“ نند طاري ٿيڻ، موت ڏيڻ ۽ دوران استعمال جتي جهڙي ريت قرينو هجي، اتي اها ئي معنيٰ مراد هوندي آهي، هتي ”إِنِّي مُتَوَفِّيكَ“ جو معنيٰ هي آهي ته مان توهان کي پوري پوري عمر ڏيندس، يا روح ۽ جسم ٻنهي سان گڏ وٺندس. 3. حضرت عيسيٰ عليه السلام جي مڃڻ وارن مان مراد ”سندس کي صحيح طور تي مڃڻ وارا“ ۽ صحيح طور تي مڃڻ وارا يقينن مسلمان آهن ڇاڪاڻ ته يهودي ته هونئن ئي حضرت عيسيٰ عليه السلام جا دشمن آهن ۽ عيسائي سندن کي خدا مڃيندا آهن، ته پوءِ هي ”مڃڻ“ ته بدترين قسر جو نه ”مڃڻ“ آهي، ڇاڪاڻ ته حضرت عيسيٰ عليه السلام فرمائي رهيا آهن ته الله کان سواءِ ڪو معبود نه مڃو ۽ هي چئي رهيا آهن ته نه اسان ته اوهان کي به معبود مڃينداسين.

مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ

”٥٩“ تي وڃ“ ته اهو يڪدم ٿي ويو (1) اي ٻڌڻ وارا! حق تنهنجي رب جي طرف کان آهي پوءِ تون شڪ ڪرڻ وارن مان نه ٿينجان (2) ۵

الْمُتَرَيِّنَ ﴿٦٠﴾ فَسَنُحَاجُّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا

پوءِ اي حبيب! اوهان وٽ علم اچڻ کان بعد جيڪي تو سان عيبي جي باري ۾ جهڳڙو ڪن پوءِ تون انهن کي فرما: اچو اسان پنهنجي

نَدْعُ أَبْنَاءَ نَاوَأَبْنَاءَ كُمْ وَنِسَاءَ نَاوَأَبْنَاءَ كُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ

پڻن کي ۽ توهان جي پڻن کي ۽ پنهنجين عورتن کي توهان جي عورتن کي ۽ پنهنجين جانين کي ۽ توهان جي جانين کي (مقابلي ۾) گهرايون ٿا

نَبْتَهِلُ فَنَجْعَلُ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَذَا هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ج

پوءِ مباحلو ڪيون ٿا ۽ ڪوڙن تي الله جي لعنت وجهون ٿا (3) بيشڪ اهو ئي سچو بيان آهي ۽ الله کان سواءِ ڪو معبود ناهي ۽ بيشڪ

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ ۖ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ

الله ئي غالب آهي ۽ حڪمت وارو آهي ۵ پوءِ جيڪڏهن اهي منهن ڦيرن ته الله فساد ڪرڻ وارن کي ڄاڻي ٿو ۵

اللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا

اي حبيب! تون فرما: اي ڪتاب وارو! اهڙي ڪلمي جي طرف اچو جيڪو اسان جي ۽ توهان جي وچ ۾ برابر آهي اهو هي ته اسين الله

وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا

کان سواءِ ڪنهن جي به عبادت نه ڪيون ۽ ڪنهن کي ان جو شريڪ نه ٺاهيون ۽ اسان مان ڪو هڪ الله کان سواءِ ڪنهن ٻئي کي رب نه ٺاهي

أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ

پوءِ (ب) جيڪڏهن اهي منهن ڦيرن ته اي مسلمانو! توهان چئي ڇڏيو: توهان گواهه رهجو ته اسان سڄا مسلمان آهيون (4) ۵ اي ڪتاب

حاشيہ 1... حضرت آدم عليه السلام نطفي کان سواءِ بڻيا اهڙي طرح حضرت عيسيٰ عليه السلام بغير نطفي جي بڻيا، ته جڏهن حضرت آدم عليه السلام الله تعاليٰ جا پٽ نه ٿيا ته پوءِ حضرت عيسيٰ عليه السلام خدا تعاليٰ جا پٽ ڪيئن ٿا ٿي سگهن؟ هن مان هي به معلوم ٿيو ته حضرت عيسيٰ عليه السلام بغير پيءُ جي ڄاوا. 2... هتي خطاب نبي ڪريم صلي الله تعالى عليه وآله وسلم سان ناهي بلڪ هن آيت کي ٻڌڻ واري هر مخاطب سان آهي، يا هتي به بظاهر خطاب نبي ڪريم صلي الله تعالى عليه وآله وسلم سان آهي، پر مراد پاڻ ڪريم صلي الله تعالى عليه وآله وسلم جي امت آهي ڇاڪاڻ ته پاڻ صلي الله تعالى عليه وآله وسلم ان ۾ شڪ نٿا ڪري سگهن. 3... مباحلي جو عسومي طور مفهوم هي آهي ته تون باطل تي هجين ته الله تعاليٰ پاڻ ۾ هيئن دعا ڪن ته جيڪڏهن تون حق تي ۽ مان باطل تي هجان ته الله تعاليٰ مون کي هلاڪ ڪري، ۽ جيڪڏهن مان حق تي ۽ تون باطل تي هجين ته الله تعاليٰ توکي هلاڪ ڪري، پوءِ اها ئي ڳالهه ٻيو فريق به چئي، ياد رکو مباحلو دين جي يقيني مسئلن ۾ هئڻ گهرجي، نه وري غير يقيني مسئلن ۾ تنهنڪري اسلام جي حقايق جي لاءِ ته مباحلو ٿي سگهي ٿو باقي حنفي شافعي اختلافي مسئلن ۾ نٿو ٿي سگهي. 4... هن آيت ۾ اختلاف ختم ڪرڻ جو بهترين ۽ عمدو طريقو بيان ڪيو ويو آهي، ته جيڪي مشترڪ ۽ متفق شيون آهن انهن کي طئي ڪيو وڃي ته جيئن اختلافي امور ممتاز ٿي وڃن، ۽ انهن جي تعداد گهٽ ٿي وڃي، ۽ بحث صرف انهيءَ امور تي منحصر رهي، نه ته ٿيندو ائين آهي ته جڏهن بحث ڪيو ويندو آهي ته ڪڏهن اختلافي موضوع زير بحث هوندو آهي، ۽ ڪڏهن اتفاقي موضوع تي بحث شروع ٿي ويندو آهي.

الْكِتَابِ لِمَ تَحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ

وارو! توهان ابراهيم جي باري ۾ چو ٿا جهڙو ڪيو؟ حالانڪ توريت ۽ انجيل ته لتو ئي ان کان پوءِ آهي. ته ڇا

بَعْدَهُ ۱۵ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۱۶ هَآنَتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ

توهان کي عقل ناهي (1) ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰

تَحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۱۷ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۱۸ مَا كَانَ

هن ۾ چوڻا جهڙو ڪيو جنهن جو توهان کي علم ئي ناهي؟ ۽ الله ڄاڻي ٿو توهان نه ٿا ڄاڻو ابراهيم نه

إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا ۱۹ وَمَا كَانَ مِنَ

يهودي هئا نه عيسائي بلڪه اهي هر باطل کان الڳ رهڻ وارا مسلمان هئا ۽ مشرڪن مان نه هئا ۱۹

الْمُشْرِكِينَ ۲۰ إِنَّ أَوَّلِي النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَ

بيشڪ سڀني ماڻهن کان وڌيڪ ابراهيم جا حقدار اهي آهن جيڪي انهن جي پيروي ڪرڻ وارا آهن ۽

الَّذِينَ آمَنُوا ۲۱ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ۲۲ وَدَّتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

هي نبي ۽ ايمان وارا ۽ الله ايمان وارن جو مددگار آهي (2) ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

لَوْ يُضِلُّوكُمْ ۲۳ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۲۴ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

اهي صرف پاڻ کي گمراه ڪري رهيا آهن ۽ انهن کي شعور ناهي (3) ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ۲۵ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ

الله جي آيتن سان چوڻا ڪفر ڪيو حالانڪ توهان پاڻ گواه آهيو اي ڪتابيوا! حق کي باطل سان چوڻا ملايو

حاشيہ 1. معلوم ٿيو ته بزرگن کان ماڻهن جو الزام دور ڪرڻ رب تعاليٰ جي سنت آهي. انهن جي عظمت جي حمايت ڪرڻ محبوب شيء آهي. ايئن ئي هن آيت مان علم تاريخ جي اهميت به واضح ٿي رهي آهي، هتي تاريخ تي ئي حقيقت جو دارومدار آهي، اڄڪله هوشن به علم تاريخ جي وڏي ضرورت آهي، ڇاڪاڻ ته اسان جي دور جا ڪيترائي ماڻهو تاريخ ۾ گهٽ وڌائي ڪري ماڻهن کي گمراه ڪري رهيا آهن، البت پنهنجي طور تي هر هڪ کي تاريخ نه پڙهڻ گهرجي چوڻ موجوده تاريخ ۾ ڪيتريون ئي گمراه ڪندڙ ڳالهيون شامل ٿي ويون آهن، بي علم ماڻهو پڙهندو ته مارجي ويندو ڪنهن مستند سني عالم جي رهنمائي ۾ تاريخ پڙهڻ گهرجي. 2. هن آيت مان ٽي مسئلا معلوم ٿيا (1) نبيء سان قرب ان جي اطاعت سان حاصل ٿيندو آهي. نه وري بغير ايمان جي محض انهن جي اولاد هئڻ سان (2) مسلمان ئي سچا ابراهيمي آهن ان ڪري سڀ ابراهيمي سستون اسلام ۾ موجود آهن جهڙوڪ حج، قرباني، طهر، ڏاڙهي وغيره (3) بزرگن جي نسبت الله تعاليٰ جي اعليٰ نعمت آهي، جيئن هتي آيت ۾ حقانيت جي علامت حضرت ابراهيم عليه السلام کان صحيح نسبت ۽ تعلق کي بيان فرمايو آهي. 3. ياد رهي ته ڪافرن جا ٽولا مسلمانن کي پنهنجي دين ۾ داخل ڪرڻ جي لاءِ ڪوششون ڪندا رهندا آهن، تنهنڪري وقت به وقت ڪفر ۽ ارتداد جون تحريڪون هلنديون رهنديون آهن ۽ هاڻي ته فلن، ڊرامن، مزاحيه پروگرامن خصوصن کانن ته تباهي مچائي ڇڏي آهي. الله تعاليٰ اسان جي ايمان جي حفاظت فرمائي.

الْحَقُّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ وَقَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ

۽ حق ڇو لکايو ٿا حالانڪ توهان ڄاڻو ٿا ● ۽ ڪتاب وارن جي هڪ ٽولي چيو: جيڪو ايمان وارن تي نازل ٿيو آهي صبح جو

أَهْلَ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ

ان تي ايمان آڻيو ۽ شام جو انڪار ڪيو. ٿي سگهي ٿو (ته اهڙي طرح مسلمان به اسلام کان) ڦري وڃن (1) ۽ (وڌيڪ پاڻ ۾ چيائون ته)

النَّهَارِ وَكَفَرُوا الْآخِرَةَ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا

صرف انهيءَ جو يقين ڪيو جيڪو توهان جي دين جي پيروي ڪرڻ وارو هجي اي حبيب! تون فرما ته هدايت ته صرف الله جي

لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلُوبٌ إِنْ هَدَىٰ هَدَىٰ اللَّهُ ۖ أَنْ يُؤْتِيَ أَحَدٌ مِّثْلَ

ٺٺي هدايت آهي. (۽ اهي فٽني باز پاڻ ۾ چون ٿا ته ان جو به يقين نه ڪيو) جو ڪنهن ٻئي کي به اهڙو ملي سگهي ٿو جيڪو توهان کي ڏٺو ويو يا

مَا أَوْتَيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۖ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ ج

ڪو توهان جي رب وٽ توهان جي مٿان غالب اچي سگهي ٿو. اي حبيب! تون فرما ته فضل ته يقيناً الله جي ئي هٿ ۾ آهي

يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ

اهو جنهن کي چاهيندو عطا فرمائيندو آهي ء الله وسعت وارو، علر وارو آهي (2)(3) ۝ اهو پنهنجي رحمت سان گڏ جنهن کي چاهيندو

يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤٣﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ

آهي خاص فرمائي ڇڏيندو آهي ۽ الله وڏي فضل وارو آهي (4) ۽ ڪتاب وارن ۾ ڪو نه اهو آهي جو

تَأْمَنُ بِقِنطَارٍ يُودِعُ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنُ بِدِينَارٍ

جيڪڏهن توهان ان وٽ هڪ ڏير به امانت رکندؤ ته اهو توهان کي (پورو پورو) ادا ڪندو ۽ انهن ئي مان ڪو اهو آهي جيڪڏهن

حاشيہ 1 ھن ڳالھ کان باخبر رھڻ گھرجي تہ ڪافرن پاران سازشين جو سلسلو ھميشہ جاري رھندو، اڄ بہ اھڙيون سازشون پڪڙيون وينديون آھن تہ ڪوڙين فلمن، ڪوڙين رپوٽن، ڪوڙين تصويرون جي ذريعي ماڻھن کي اسلام کان متنفر ڪيو ويندو آھي، ھن وقت ڪافر ميديا کي ھن ئي مقصد لاءِ بطور خاص استعمال ڪري رھيا آھن. **2** لفظ ”يٰن“ جو لفظي ترجمو ھٿ آھي، ۽ ھتي ان مان مراد قبضو ۽ ڦرلٽ آھي. **3** ھن آيت مان معلوم ٿيو تہ نبوت عملن سان ناھي ملندي، ھي تہ فقط اللہ تبارڪ وتعالٰيٰ جو فضل آھي. **4** اللہ تعاليٰ نبوت ۽ رسالت سان جنھن کي چاھي خاص فرمائيندو آھي، ۽ نبوت جنھن کي بہ ملندي آھي اللہ جي فضل کان ئي ملندي آھي، ان ۾ ذاتي محنت جي دخل اندازي ناھي، ھاڻائي اللہ تعاليٰ چاڪاڻ تہ نبوت جو دروازو بند ڪري ڇڏيو تہ ھاڻي ڪنھن کي بہ نبوت نہ ملندي

لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ

توهان ان وٽ هڪ ڊينار به امانت رکندؤ ته جيستائين توهان ان جي مٿي تي بيٺا نه رهندؤ اهو توهان کي ادا نه ڪندؤ. (ان جي)

عَلَيْنَا فِي الْأَمِينِ سَبِيلٌ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ

اها بد ڊيپاتي هن سبب کان آهي جو اهي چون ٿا ته اڻ پڙهيلن جي معاملن ۾ اسان کان ڪا پڇا ڳاڇا نه ٿيندي ۽ اهي الله تي چاڻي وائي

يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٦﴾

ڪوڙ هڻڻ ٿا (1) ۽ ڇو نه. جيڪو پنهنجو واعدو پوري ڪري ۽ پرهيزگاري اختيار ڪري ته بيشڪ الله پرهيزگارن سان محبت فرمائيندو آهي ۽

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمًّا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ

بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي الله جي واعدن ۽ پنهنجي قسمن جي بدران ٿورڙي قيمت وٺندا آهن،

لَهُمْ فِي الْأُخْرَةِ وَلَا يَكْلَمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا

انهن ماڻهن جي لاءِ آخرت ۾ ڪجهه حصو ناهي ۽ الله قيامت جي ڏينهن نه ٿي انهن سان ڪلام فرمائيندو ۽ نه

يُزَكِّيهِمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥٧﴾ وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُمْ

انهن جي طرف نظر فرمائيندو ۽ نه انهن کي پاڪ ڪندو ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (2) ۽ يقيناً انهن ڪتاب وارن مان

بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ

ڪجهه اهي آهن جيڪي زبان کي مروڙي ڪري ڪتاب پڙهن ٿا ته جيئن توهان سمجهو ته اهو به ڪتاب جو حصو آهي حالانڪ اهو ڪتاب

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ

جو حصو ناهي ۽ اهي ماڻهو چون ٿا: اهو الله جي طرف کان آهي حالانڪ اهو هرگز الله جي طرف کان ناهي ۽ اهي ماڻهو چاڻي وائي (3)

حاشيہ 1: هن مان معلوم ٿيو ته ڌوڪي ۽ ظلم جي ذريعي ڪنهن جو مال ڊپائڻ حرام آهي، توڙي جو اهو ڪنهن بي مذبح جو هجي. 2. رسول الله ﷺ ٽن ڀاڱن ۾ هجرت ڪري رات حضرت علي رضی اللہ تعالیٰ عنہ کي انهن ماڻهن جي امانتن جي ذميداري ڏني ويا هئا جيڪي حضور پرنور ﷺ الله تعالیٰ عليه وآله وسلم کي قتل ڪرڻ جو ارادو ڪري رهيا هئا اي ڪاش! اسان جا مسلمان ڀائر به غور فرمائڻ ته اهي تاجدار رسالت ﷺ الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جي سنت تي عمل پيرا آهن يا غيرن جي طريقي تي؟ هن وقت ۾ عوامي طور تي مسلمان نيڪ نامر آهن. 3. يهودين کان الله تبارڪ و تعاليٰ عهد ورتو هو ته هو نبي، آخر زمان ﷺ الله تعالیٰ عليه وآله وسلم تي ايمان آڻيندا، پر انهن جي عالمن ۽ سردارن پنهنجي مفاد جي خاطر تورات ۾ حضور ﷺ الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جي فضائل وارين آيتن کي بدلائي ڇڏيو، ۽ ماڻهن کان لکائي رکيو ۽ پنهنجين تحريفن (آيتن جي تبديلي) تي ڪوڙيون قسمون ڪيائون ته هي الله جي طرف کان آهي. دنياوي مال جي خاطر عهد الاهي کان ڦرڻ ۽ قسمون توڙڻ تي هن آيت ۾ شديد وعيد بيان ڪئي وئي آهي. 4. اڄڪل به اهڙا ماڻهو ڏسندا آهيون جيڪي توحيد جون آيتون پڙهي نئين عهديه السلام ۽ ولين رضی اللہ تعالیٰ عنہ جي شان جو انڪار ڪندا آهن، ۽ هي تاثر ڏيڻ چاهيندا آهن ته هي شان انبياء جو انڪار ڪرڻ به قرآن ۾ آهي. حالانڪ هي صريح ڪوڙ آهي، آيتن ٽي ڪيترن ئي ماڻهن کي وياڃ، پردي، اسلامي سزائن ۽ ٻين ڪيترين شين جي باري ۾ ڪلام ڪندي پتو آهي اهي به قرآن پڙهندا آهن ۽ درميان ۾ اسلامي احڪامن ۾ رد و بدل ڪندي پنهنجي ڳالهه اهڙي انداز ۾ پيش ڪندا آهن جو پتو وارو اهو ئي سمجهندو آهي ته شايد هي به قرآن ۾ آهي حالانڪ هي به واضح طور ڌوڪو ۽ فريب هوندو آهي.

يَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

اللَّهُ تي ڪوڙ هڻن ٿا ۽ ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو حق حاصل ناهي جو الله ان کي ڪتاب ۽ حڪمت ۽ نبوت

ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا

عطا ڪري پوءِ اهو ماڻهن کي چوي ته الله کي ڇڏي منهنجي عبادت ڪرڻ وارا بڻجي وڃو بلڪه اهو هي

رَبِّنِيْنَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٤٩﴾ وَ

چوندو ته الله وارا ٿي وڃو ڇو ته توهان ڪتاب جي تعليم ڏيندا آهيو ۽ هن لاءِ جو توهان پاڻ به هن کي پڙهندا آهيو (1) ۽

لَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا ۖ أَيَأْمُرُكُمْ

نه توهان کي اهو حڪم ڏيندو جو فرشتن ۽ نبين کي رب بڻايو، ڇا اهو توهان کي توهان جي مسلمان ٿيڻ کان بعد ڪفر جو

بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ

حڪم ڏيندو؟ ۽ ياد ڪيو جڏهن الله نبين کان واعدو ورتو ته مان توهان کي ڪتاب ۽ حڪمت عطا ڪندس

لَمَّا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا

پوءِ توهان وٽ اهو عظمت وارو رسول تشریف کڻي ايندو جيڪو توهان جي ڪتابن جي تصديق ڪرڻ وارو هوندو پوءِ توهان ضرور

مَعَكُمْ لْتُؤْمِنُوا بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ۖ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ

ضرور ان تي ايمان آڻڻجو ۽ ضرور ضرور ان جي مدد ڪجو. (الله) فرمايو: (اي نبيا!) ڇا توهان (هن حڪم جو) اقرار ڪري ورتو ۽ هن (اقرار) تي منهنجو پاري

إِصْرِي ۖ قَالُوا أَأَقْرَرْنَا ۖ قَالَ فَاشْهَدُوا ۚ وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥١﴾

ذموڪڻي ورتو؟ سڀني عرض ڪيو، ”اسان اقرار ڪري ورتو“ (الله) فرمايو ته (هاڻي) هڪ ٻئي تي (ب) گواه بڻجي وڃو ۽ مان پاڻ (ب) توهان سان گڏ گواهن مان آهيان (2) ۽

حاشيہ 1. رباني جي معنيٰ آهي نهايت ديندار، عالم باعمل ۽ فقيه. هن مان ثابت ٿيو ته علم ۽ تعليم جو نتيجو هي هئڻ گهرجي ته ماڻهو الله وارو ٿي وڃي، جنهن کي علم مان اهو فائدو نه ملي ته ان جو علم ضايع ۽ بيڪار آهي. 2. هن آيت ۾ نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جا عظيم فضائل بيان ٿيل آهن، علماء ڪرام هن آيت جي تفسير ۾ پوريون پوريون ڪتابون تصنيف ڪيون آهن، ۽ ان مان عظمت مصطفيٰ جا بي شمار نڪتا حاصل ڪيا آهن. ان جي معلومات حاصل ڪرڻ جي لاءِ صراط الجنان جي جلد 1، صفحي نمبر 507 جو مطالعو فرمايو.

فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرِ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ

پوءِ جيڪو به هن اقرار کان بعد ڦري ويندو ته اهي ئي ماڻهو نافرمان هوندا ۽ ڇا ماڻهو الله جي دين کان علاوه ڪو ٻيو دين ڄاڻن ٿا حالانڪ

وَلَا أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ

آسمانن ۽ زمينن ۾ جيڪو ڪجهه به آهي اهي سڀ خوشي سان يا مجبوري سان انهيءَ جي بارگاہ ۾ ڪنڌ جهڪايل آهن ۽ سڀني کي انهيءَ جي

يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ

ئِي طرف موٽايو ويندو ۽ توهان ايئن چئو ته اسان الله تي ۽ جيڪو اسان تي نازل ڪيو ويو آهي ان تي ۽ جيڪو

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَ

ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جي اولاد تي نازل ڪيو ويو آهي ان تي ايمان آڻيون ٿا ۽ جيڪو موسيٰ ۽

عِيسَىٰ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ ۚ وَنَحْنُ

عيسيٰ کي انهن جي رب جي طرف کان ڏٺو ويو (ان تي به ايمان آڻيون ٿا. ۽) اسان ايمان آڻين ٿا انهن مان ڪنهن جي وچ ۾ فرق نٿا ڪيون ۽ اسان انهيءَ جي بارگاہ ۾

لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ۚ

ڪنڌ جهڪايل آهيون (1) ۽ جيڪو اسلام جي علاوه ڪو ٻيو دين چاهيندو ته اهو ان کان هرگز قبول نه ڪيو ويندو ۽

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا

اهو آخرت ۾ نقصان ڪٿڻ وارن مان هوندو (2) ۽ الله اهڙي قوم کي ڪيئن هدايت ڏيندو جن ايمان کان پوءِ ڪفر اختيار ڪري ورتو

بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ

۽ اهي هن ڳالهه جي گواهي ڏئي چڪا هئا ته (اهو) رسول سچو آهي ۽ انهن ماڻهن وٽ روشن نشانين (3)

حاشيہ 1... ياد رهي ته اسان کي سڀني نبين سڳورن عَلَيْه السَّلَامُ کي ۽ ڪتابن کي مڃڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي، البت اسان جو عمل صرف قرآن پاڪ تي هوندو، ۽ اسان تفصيلي ڪمن ۾ اطاعت ۾ اتباع حضور پر نور صَلَّي اللهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَسَلَّم جي ڪنداسين. **2**... الله تبارڪ وتعالیٰ واضح طور تي قرآن پاڪ ۾ ڪيئي جڳهين تي فرمايو آهي ته الله جي نزديڪ پسندیده دين صرف اسلام آهي، ۽ اسلام کان علاوه ڪوبه دين الله جي بارگاہ ۾ هن زماني ۾ معتبر ناهي، اسلام کان علاوه جيڪڏهن ڪو ڪنهن دين جي اخلاقي ڳالهين تي جيئرو چاهي عمل ڪري پر جيستائين مڪمل طور تي اسلام جي عقيدن کي اختيار نه ڪندو ان جو ڪو به عمل مقبول ناهي، ۽ هاڻي اسلام مان مراد اهو دين آهي جيڪو حضور ڪريم صَلَّي اللهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَسَلَّم کڻي آيا. **3**... مراد هي آهي ته الله تبارڪ وتعالیٰ اهڙي قوم کي ڪيئن ايمان جي توفيق ڏي جيڪا ڄاڻي وائي منکر ٿي وئي هجي يعني اهڙن کي هدايت ناهي ملندي. هن مان معلوم ٿيو ته ڄاڻي وائي حق جو انڪار ڪرڻ وڏي نحوست آهي. اهڙي ريت هي به معلوم ٿيو ته حسد نهايت خبيث بيماري آهي جو ان جي ڪري ماڻهو ڄاڻي وائي انڪار ڪري ڇڏيندو آهي ۽ هي حسد ڪڏهن ڪڏهن ڪفر تائين پهچائي ڇڏيندو آهي.

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۸۷﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ وَّهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ

به اچي چڪي هيون ۽ الله ظالمن کي هدايت ناهي ڏيندو ۽ هي آهي ئي ماڻهو آهن جن جو بدلو هي آهي ته

لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۸۸﴾ خُلِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ

انهن تي الله جي ۽ فرشتن جي ۽ انسانن سڀني جي لعنت آهي ۽ هميشه ان ۾ رهندا، نه انهن کان عذاب گهٽيو ۽

الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿۸۹﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَ

نه انهن کي مهلت ڏني ويندي ۽ سواءِ انهن ماڻهن جي جن کفر کان پوءِ توبه ڪري ورتي ۽

أَصْلَحُوا ۚ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۹۰﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ

پنهنجي اصلاح ڪري ورتي ته بيشڪ الله بخشش وارو مهربان آهي (1) ۽ بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي ايمان آڻڻ کان بعد

إِيْمَانِهِمْ ثُمَّ آذَوْا كُفْرًا ۚ إِنَّ تَقَبَّلَ تَوْبَتَهُمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿۹۱﴾

ڪافر ٿي ويا پوءِ ڪفر ۾ اڃان وڌي ويا ته انهن جي توبه هرگز قبول نه ڪئي ويندي ۽ اهي ئي ماڻهو گمراه آهن (2) ۽

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَأَمَاتُوا هُمْ كُفْرًا ۚ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةٌ

بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي ڪافر ٿيا ۽ ڪافر ٿي مري ويا انهن مان ڪو جيڪڏهن پنهنجي جان ڇڏائڻ جي بدلي ۾ پوري

الْأَرْضُ ذَهَبًا وَلَوْ أُفْتَدِيَ بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَالَهُمْ

زمين جي برابر سون به ڏيئي ته هرگز ان کان قبول نه ڪيو ويندو. انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي ۽ انهن جو ڪو

مَنْ تَصَرَّيْنِ ۹۱

مددگار نه هوندو ۽

حاشيہ 1۔ ياد رهي ته توبه هر گناه کان مقبول آهي ايستائين جو ارتداد کان به توبه الله غڙجڻ جي بارگاہ ۾ مقبول آهي. (2) آيت ۾ فرمايو ويو آهي ته ”جيڪو ڪفر ڪري ۽ ان ۾ وڌندو وڃي ته ان جي توبه ڪڏهن به قبول نه ٿيندي ان جي يا ته هي معنيٰ آهي ته ان جي معافي ناهي چاڪا ته هي توبه ئي نٿا ڪن يا ان جي هيءَ معنيٰ آهي ته انهن جي توبه مقبول ناهي چاڪا ته هيءَ توبه دل کان ناهي بلڪ منافقانه هوندي، دل ۾ ڪفر پريو پيو آهي ۽ زبان سان توبه ڪري رهيو آهي، اهڙي توبه هرگز قبول ناهي. البت اڃيڪا توبه دل سان ڪئي وڃي اها ضرور مقبول آهي.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ

توهان هر گز پلائي کي حاصل نه کري سگهندؤ جيستائين خدا جي راهه ۾ پنهنجي پياري شيءِ خرچ نه ڪيو ۽ توهان جيڪو ڪجهه خرچ ڪيو تڏا الله

عَلَيْكُمْ ۙ (۹۲) كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَءِيلُ عَلَى

ان کي چاڻهي ٿو (1) سڀ کاڌا بني اسرائيل جي لاءِ حلال هئا سواءِ انهن کاڌن جي جيڪي يعقوب تورات جي نازل ٿيڻ کان

نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ ۚ قُلْ فَاتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ

اڳ ۾ پنهنجي مٿان حرام ڪيا هئا تون فرما: تورات آڻيو ۽ ان کي پڙهو جيڪڏهن توهان سچا

صَادِقِينَ ۙ (۹۳) فَمَنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ

آهيو (2) پوءِ ان کان بعد به جيڪو الله تي ڪوڙ هڻي ته اهي ئي ماڻهو ظالم آهن (3)

الظَّالِمُونَ ۙ (۹۴) قُلْ صَدَقَ اللَّهُ ۖ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ

اي محبوب! تون فرما: الله سچ فرمايو آهي تنهنڪري توهان ابراهيم جي دين تي هلو جيڪي هر باطل کان جدا هئا ۽ اهي مشرڪن مان نه هئا (4)

الْمُشْرِكِينَ ۙ (۹۵) إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى

بيشڪ سڀ کان پهريون گهر جيڪو ماڻهن جي عبادت جي لاءِ بڻايو ويو اهو آهي جيڪو مڪي ۾ آهي برڪت وارو آهي ۽ سڄي جهان وارن

لِّلْعَالَمِينَ ۙ (۹۶) فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۚ وَلِلَّهِ

جي لاءِ هدايت آهي. ان ۾ پٿريون نشانين آهن. ابراهيم جي بيٺڻ جي جاءِ آهي ۽ جيڪو ان گهر ۾ داخل ٿيو امن وارو ٿي ويو الله

عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ

جي لاءِ ماڻهن تي هن گهر جو حج ڪرڻ فرض آهي جيڪو ان تائين پهچڻ جي طاقت رکي ٿو ۽ جيڪو انڪار ڪري ته الله سڄي (5)

حاشيه (1) هن آيت ۾ پلائي مان مراد تقويٰ ۽ فرمانبرداري آهي جڏهن ته خرچ ڪرڻ ۾ واجبي ۽ نفلي سمورا صلحا شامل آهن (2) هن مان معلوم ٿيو

ته حضور سيد المرسلين صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جو علم شريف الله تبارڪ وتعالٰي جي خاص عطا سان مليل آهي ڇو جو پاڻ صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم تورات ۽

انجيل کان خبردار آهن (3) هن آيت مان هيءُ به معلوم ٿيو ته علم هجڻ جي باوجود گناه ڪرڻ وڌيڪ سخت گناه آهي، ائين ئي حلال کي پنهنجي طرفان

بنا ڪنهن دليل جي حرام ڇوڻ الله تعاليٰ تي افتراءِ (ڪوڙ هڻڻ) آهي (4) هن آيت ۾ دين ابراهيمي جي پيروي جو حڪم ڏنو ويو آهي. هن مان مراد هي آهي ته

دين محمدي جي پيروي ڪريو ڇو جو دين محمدي جي پيروي دين ابراهيمي جي پيروي آهي، دين محمدي ۾ ملت ابراهيمي سمائيل آهي (5) مقام

ابراهيم اهو پٿر آهي جنهن تي بيبي حضرت ابراهيم عليه السلام ڪعبي جي تعمير ڪئي هئي، هن مان معلوم ٿيو ته پيغمبر عليه السلام جا قدر لهجي

ويجڻ سبب الله تبارڪ وتعالٰي ان پٿر کي متبرڪ، شاعر الله ۽ آيت الله يعني الله عزوجل جي نشاني بڻائي ڇڏيو.

عَنِ الْعَالَمِينَ ۙ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ شَهِيدٌ

جهان کان بي پرواه آهي. تون فرما: اي ڪتاب وارو! توهان الله جي آيتن جو انڪار ڇو ڪندا آهيو حالانڪ الله توهان جي

عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ۙ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن أَمَنَ

عملن تي گواه آهي؟ (1) تون فرما: اي ڪتاب وارو! توهان ايمان آڻڻ وارن کي الله جي رستي کان ڇو ٿا روڪيو؟

تَبْعُوهَا عَوجًا وَانْتُمْ شُهَدَاءُ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۙ يَا أَيُّهَا

توهان ان ۾ به ٽيڙوپن ڇاهيو ٿا حالانڪ توهان پاڻ ان تي گواه آهيو ۽ الله توهان جي عملن کان بي خبر ناهي. اي ايمان وارو!

الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ

جيڪڏهن توهان ڪتاب وارن مان ڪنهن ٽولي جي اطاعت ڪيو ته اهي توهان کي توهان جي ايمان آڻڻ کان پوءِ ڪفر جي

إِيمَانِكُمْ كُفْرِينَ ۙ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ

حالت ۾ موتاڻي ڇڏيندا؟ (2) ۽ (ايمان وارو! هاڻي) توهان ڇو ڪفر ڪندؤ حالانڪ توهان جي آڏو الله جون آيتون پڙهيو وڃن ٿيون ۽

فِيكُمْ رَسُولُهُ ۚ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۙ

توهان ۾ ان جو رسول تشريف فرما آهي ۽ جنهن الله جو سهارو مضبوطي سان پڪڙي ورتو ته ان کي يقيناً سڌو رستو ڏيکاريو ويو (3) ۽

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَتَّىٰ تَقْتَرُوا وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ

اي ايمان وارو! الله کان ڊڄو جيئن ان کان ڊڄڻ جو حق آهي ۽ ضرور توهان کي موت صرف اسلام جي حالت ۾ اچي.

مُسْلِمُونَ ۙ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ

۽ توهان سڀ ملي ڪري الله جي رستي کي مضبوطي سان پڪڙي وٺو ۽ هڪ ٻئي ۾ بکيڙو نه وجهو ۽ الله جو احسان پنهنجي مٿان ياد ڪريو (4)

حاشيہ 1... هتي الله تبارڪ و تعاليٰ جي آيتن مان مراد تورات جون اهي آيتون آهن جن ۾ رسول الله (ﷺ) جي وصفن جو بيان آهي ۽ اهي عقلي دليل مراد آهن

جيڪي حضور (ﷺ) جي صداقت تي دلالت ڪن ٿا. 2... مرشاس بن قيس يهودي، انصاريين جي ٻن قبيلن اوس ۽ خزرج جي هڪٻئي سان محبت ڏسي انهن کي هڪٻئي سان ويڙهائڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ نبي ڪريم (ﷺ) جي ذريعي انهن قبيلن ۾ صلح ڪرائي ڇڏيائون. ان موقعي تي هي آيت نازل ٿي. هن مان معلوم ٿيو ته فتني فساد پريا ڪرڻ مسلمانن کي پاڻ ۾ ويڙهائڻ يهودين جو ڪم آهي ۽ هڪٻئي ۾ محبت پيدا ڪرڻ ۽ صلح ڪرائڻ سراپاءِ رحمت شفيع امت (ﷺ) جي سنت آهي.

3... هتي ابتداءً اصحابن سڳورن بچڻ لاءِ الله تعاليٰ ڪلام سان خطاب آهي ته اي جماعت صحابو! (يحيى الله تعاليٰ ڪلام) اوهان ڪافرن وانگر پاڻ ۾ ڪين ٿا وڙهي سگهو. جڏهن ته اوهان حضور (ﷺ) جي لاءِ محبت ڪري رهيا آهيو. ۽ ان جي زبان مبارڪ مان قرآن پڌو ٿا. هن آيت ۾ عام مسلمانن جي لاءِ به هن اعتبار سان نصيحت آهي ته اسان وٽ قرآن موجود آهي ۽ حضور اقدس (ﷺ) جي تعليمات موجود آهن ته پوءِ پاڻ ۾ نفسياتي لڙائي ڪهڙي طرح ٿي سگهي ٿي؟ 4... ڪجهه ماڻهو هن آيت جو سهارو وٺي

اهل سنت و جماعت سميت سڀني کي غلط قرار ڏيندا آهن جيڪو سراسر غلط آهي، ڇو جو اسان کي حڪم هي آهي ته جهڙي طريقي تي مسلمان هلندا آهن پيا، ۽ جيڪو طريقو اصحابن سڳورن بچڻ لاءِ الله تعاليٰ ڪلام سان خطاب ڪيو. ان وٽي ڪري جاري ۽ ساري آهي ۽ سنت مان ثابت آهي ان طريقي کان نه هٽو. اهل سنت و جماعت ته رسول اڪرم (ﷺ) جي لاءِ محبت ڪري رهيا آهن ۽ ان جي اصحابن سڳورن بچڻ لاءِ الله تعاليٰ ڪلام سان خطاب ڪيو. هتي جماعت جي طريقي تي هلندي پئي اچي ته پوءِ سمجهايو ته انهن ماڻهن کي ويندو جيڪي اصل طريقي کان هٽن ٿا ۽ وري اصل طريقي تي هلڻ وارن کي چيو ويندو ته توهان پنهنجو طرز عمل ڇڏي ڏيو.

اللَّهُ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاصْبَحْتُمْ بِنِعْمَةِ

جڏهن توهان هڪ ٻئي جا دشمن هيو پوءِ ان توهان جي دلين ۾ ميلاپ پيدا ڪيو پوءِ ان جي فضل سان توهان پاڻ ۾ پاڻ

إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۖ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ

بطبعي ويڙ ۽ توهان تہ باهه جي ڪڏ جي ڪناري تي هيو پوءِ هن توهان کي ان کان بچائي ورتو. الله توهان کان ايئن ئي پنهنجون آيتون بيان

اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝۱۰۳ وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى

فرمائيندو آهي ته جيئن توهان هدايت مائيو. ۽ توهان مان هڪ ٽولو اهڙو هجن گهرجي جيڪي ڀلائي جي طرف

الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

سڏين ۽ سٺي ڳالهه جو حڪم ڏين ۽ خراب ڳالهه کان منع ڪن ۽ اهي ئي ماڻهو ڪاميابي ماڻن

الْمُفْلِحُونَ ۝۱۰۴ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ

وارا آهن. ۽ انهن ماڻهن وانگر نه تجو جيڪي پاڻ ۾ جدا جدا ٿي ويا ۽ انهن پاڻ وٽ روشن نشانيون اچن کان بعد (ب)

الْبَيِّنَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝۱۰۵ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

پاڻ ۾ اختلاف ڪيو ۽ انهن جي لاءِ وڏو عذاب آهي (1) جنهن ڏينهن ڪيترائي منهن روشن هوندا ۽ ڪيترائي منهن ڪارا هوندا ته اهي ماڻهو جن

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا

جا منهن ڪارا هوندا (انهن کي چيو ويندو ته) ڇا توهان ايمان آڻڻ کان پوءِ ڪافر ٿي ويا هيو؟ پوءِ هاڻي پنهنجي ڪفر

الْعَذَابِ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝۱۰۶ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَمِنْ

جي بدلي ۾ عذاب جو مزو چڪو. ۽ اهي ماڻهو جن جا منهن اڇا هوندا اهي الله جي رحمت ۾ هوندا اهي

حاشيه 1. هن آيت ۾ مسلمانن کي پاڻ ۾ ڀائپڃاري ۽ اتفاق ۽ اجتماع جو حڪم ڏنو ويو آهي اختلاف ۽ ان جا سبب پيدا ڪرڻ جي ممانعت فرمائي وئي آهي. حديثن سڳورين ۾ به ان جون ڪافي تائڪيدون آيون آهن ۽ مسلمانن جي جماعت کان جدائي اختيار ڪرڻ جي سختي سان ممانعت فرمائي وئي آهي.

رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوَهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ

هميش ان ۾ رهندا. هي الله جون آيتون آهن جيڪي اسان حق سان توهان جي سامهون پڙهندا آهيون

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَىٰ

۽ الله جهان وارن تي ظلم ناهي گهرندو. ۽ الله جو ئي آهي جيڪو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي، ۽ سڀ ڪم الله جي ئي

اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۚ ﴿١٠٩﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ

طرف موٽايا وڃن ٿا. (اي مسلمانو!) توهان ڀلي امت آهيو جيڪا ماڻهن (جي هدايت) جي لاءِ ظاهر ڪئي وئي، توهان ڀلائي جو حڪم ڏيندا آهيو

بِالْعُرْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ النَّكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۚ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ

۽ برائي کان منع ڪندا آهيو ۽ الله تي ايمان رکندا آهيو ۽ جيڪڏهن ڪتاب وارا (به) ايمان آڻن ها ته انهن جي لاءِ ڀلو هو،

لَكَانَ خَيْرًا لَّهٖم ۚ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَكَثَرُهُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَن يُصْرُوْكُمْ اِلَّا

انهن مان ڪجهه مسلمان آهن ۽ انهن جا گهڻا نافرمان آهن (1) ۽ هي توهان کي ستائڻ کان سواءِ ڪو نقصان نه پهچائي سگهندا

اٰذًى ۚ وَاِنْ يُقَاتِلُوْكُمْ يَوَلُّوْكُمْ اِلَّا دُبَارًا ۚ ثُمَّ لَا يَصْرُوْنَ ﴿١١١﴾ ضَرَبَتْ

۽ جيڪڏهن توهان سان وڙهندا ته توهان جي آڏو کان پٺي ڏيئي ويندا پوءِ انهن جي مدد نه ڪئي ويندي. اهي جتي به ڏٺا وڃن

عَلَيْهِمُ الذَّلٰلَةُ اَيِّنْ مَا تُقِفُوْا اِلَّا بِحَبْلِ مِّنْ اللّٰهِ وَحَبْلِ ثَلٰثِ وَبَآءُو

انهن تي ڏلت ملست ڪئي وئي سواءِ هن جي جو انهن کي الله جي طرف کان سهارو ملي وڃي يا ماڻهن جي طرف کان

بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الْمُسْكَنَةَ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ

سهارو ملي وڃي. اهي الله جي غضب جا مستحق آهن ۽ انهن تي محتاجي سلط ڪئي وئي. هي هن ڪري آهي جو (2)

حاشيه 1. هن آيت ۾ اسان جي آقا ﷺ الله تعاليٰ عليہ وآلہٖ وسلّم جي امت کي سمورين امتن کان افضل فرمايو ويو آهي ۽ ڪجهه آيتن ۾ بني اسرائيل کي به عالمن يعني تمام جهانن کان افضل فرمايو ويو آهي، پر ان جو افضل هجڻ انهن جي زماني جي وقت تي هو، جڏهن ته حضور سيد المرسلين ﷺ الله تعاليٰ عليہ وآلہٖ وسلّم جي امت جو افضل هجڻ دائمي آهي. 2. يهودين تي ڏلت ۽ محتاجي لازم ڪئي وئي آهي البت ٻن صورت ۾ اهي هن کان بچي سگهن ٿا، پهرين صورت هي ته انهن کي الله تبارڪ وتعالٰي جي طرفان هيئن سهارو ملي وڃي جو يهودي مسلمان ٿي وڃن ۽ ٻي صورت هيءَ ته ماڻهن سان عهد ڪن، اسلامي حڪومت جا ذمي بشجي وڃن، يا ڪافر حڪومت کان مدد گهرن، ۽ تعاون حاصل ڪن ته دنياوي عزت حاصل ڪري سگهن ٿا، ۽ اهڙي صورت ۾ انهن جي سلطنت به بشجي سگهي ٿي. موجوده دور ۾ يهودي سلطنت جيڪا وجود ۾ آهي اها انهيءَ قرآني صداقت جو دليل آهي جو ٻين ڪافرحڪومتن جي تعاون سان ئي قائم ٿي آهي.

بَايَتِ اللّٰهَ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوا

اهي الله جي آيتن سان ڪفر ڪندا هئا ۽ نبين کي ناحق شهيد ڪندا هئا ۽ هي ان ڪري جو اهي نافرمان ۽

يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوا سَوَاءً ۚ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَابِلَةٌ يَتَتَلَوْنَ اٰيَاتِ اللّٰهِ

سرڪش هئا. اهي سڀ هڪجهڙا ناهن، ڪتاب وارن مان ڪجهه اهي ماڻهو به آهن جيڪي حق تي قائم آهن، اهي رات جي گهڙين ۾

اِنَّا الْاَيْلُ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يَوْمَئِذٍ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُونَ

الله جي آيتن جي تلاوت ڪندا آهن ۽ سجدو ڪندا آهن (1) ۽ اهي الله تي ۽ آخرت جي ڏينهن تي ايمان رکندا آهن ۽

بِالْعُرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ

پلائي جو حڪم ڏيندا آهن ۽ برائي کان منع ڪندا آهن ۽ نيڪ ڪمن ۾ جلدي ڪندا آهن ۽ اهي ماڻهو (الله جي) خاص ٻانهن مان آهن.

مِنَ الصّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۚ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ

۽ اهي ماڻهو جيڪي نيڪ ڪم ڪندا آهن هرگز ان نيڪيءَ تي انهن جي ناقدري نه ڪئي ويندي ۽ الله ڊڄڻ وارن

بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ

کي ڄاڻي ٿو. اهي ماڻهو جيڪي ڪافر ٿيا انهن جا مال ۽ سندن اولاد انهن کي الله جي عذاب کان

مِّنَ اللّٰهِ شَيْئًا ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا

ڪجهه به بچائي نه سگهندو ۽ اهي ئي ماڻهو جهنمي آهن، اهي هميشه جهنم ۾ رهندا. هن دنياوي زندگي ۾ جيڪو خرچ

يُفْقَرُونَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيْحٍ فَيُهَاصِرُّ اَصَابَتُ حَرِّ ثَوَمٍ

ڪن ٿا ان جو مثال ان هوا وانگر آهي جنهن ۾ سخت ٿڌ هجي، اها هوا ڪنهن اهڙي قوم جي پوک کي وڃي پهتي جن پنهنجي جانن تي (2)

حاشيہ 1 هن آيت سڳوري مان معلوم ٿيو ته تهجد جي نماز وڏي اعليٰ عبادت آهي، هتي رات جو اتي عبادت ڪرڻ وارن جي خاص

طور تعريف ڪئي وئي آهي، ۽ رات جي نماز مان عشاء جي نماز ۽ تهجد پئي مراد ٿي سگهن ٿيون 2 هن آيت ۾ ڪافر جي خرچ ۽

ريڪاري سان خرچ ڪرڻ واري جو مثال بيان ڪيو ويو آهي ته ان جي خرچ کي ان جو ڪفر يا ريڪاري اهڙي طرح تباه ڪري

ڇڏيندي آهي جهڙي طرح ٿڌي هوا فصل کي تباه ڪري ڇڏيندي آهي ۽ انهن کان اهو معاملو ڪو ظلم ۽ زيادتي ناهي بلڪ اهو انهن

جي ڪفر يا نفاق ۽ ريڪاري جو انجام آهي ته پوءِ اهو پاڻ پنهنجن جانين تي ظلم آهي

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكْتُمْ ۖ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٤﴾

ظلم ڪيو هجي پوءِ اها هون ان پوک کي هلاڪ ڪري ڇڏي ۽ الله انهن تي ظلم ناهي ڪيو بلڪ اهي پاڻ پنهنجي جانن تي ظلم ڪن ٿا.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِلِهَادِكُمْ دُونَكُمْ وَلَا يَأْتِيَنَّكُمْ خَبَالًا ۖ وَدُّوَا مَا

اي ايمان وارو! غيرن کي رازدار نه بڻايو، اهي توهان جي برائي ۾ گهٽتائي نه ڪندا. اهي ته چاهن ٿا ته توهان تڪليف ۾ پئجي وڃو بيشڪ (انهن جو)

عَنْتُمْ ۚ قَدْ بَدَدَتِ الْبُغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ وَمَا تَخْفَىٰ صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ

بغض ته انهن جي منهن مان ظاهر ٿي چڪو آهي ۽ جيڪو انهن جي دلين ۾ لڪيل آهي اهو ان کان به وڌيڪ آهي. بيشڪ اسان توهان جي لاءِ ڪولي ڪري

بَيْنَا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٥﴾ هَآنَتْكُمْ أَوْلَاءُ تَحِبُّونَهُمْ وَلَا

آيتون بيان ڪري ڇڏيون جيڪڏهن توهان عقل رکو ٿا (1) خبردار: هي توهان ئي آهيو جو انهن کي چاهيو ٿا ۽ اهي توهان کي پسند نه ٿا ڪن حالانڪ

يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ ۚ وَإِذَا الْقَوْمُ قَالَُوا آمَنَّا ۚ وَإِذَا خَلَوْا

توهان تمام ڪتابن تي ايمان رکو ٿا ۽ جڏهن اهي توهان سان ملندا آهن ته چوندا آهن اسان ايمان آڻي چڪا آهيون ۽ جڏهن اڪيلائي ۾ هوندا آهن

عَصُوا عَلَيْكُمْ إِلَّا نَامِلًا مِنَ الْغَيْظِ ۚ قُلْ مُؤْتُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

ته ڪاوڙ جي سبب توهان تي آڱريون جهيندا آهن. اي حبيب! تون فرما: پنهنجي ڪاوڙ ۾ مري وڃو. بيشڪ الله دلين جون ڳالهيون خوب ڄاڻي

بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٦﴾ إِنْ تَسْسِكُمْ حَسَنَةٌ تَسُوهُمْ ۚ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ

ٿو. جيڪڏهن توهان کي ڪا پيلائي پهچي ته انهن کي برو لڳندو آهي ۽ جيڪڏهن توهان کي ڪا برائي پهچي ته خوش ٿيندا آهن ۽ جيڪڏهن

يَفْرَحُوا بِهَا ۚ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا

توهان صبر ڪيو ۽ پرهيزگاري اختيار ڪيو ته انهن جو مڪر ۽ فريب توهان جو ڪجهه نه بگاڙي سگهندو. بيشڪ الله انهن جي تمام ڪمن کي گهيري (2)

حاشيہ 1. قرآن پاڪ جي جامعيت ۽ حقانيت کي جيڪڏهن سمجهڻو هجي ته هنن آيتن کي سامهون رکي تمام دنيا جي مسلمانن ۽ ڪافر ملڪن جي حالات جو جائزو وٺو. ڇا الله تبارڪ و تعاليٰ جيڪو ڪجهه فرمايو آهي اهو يقيني طور حق ۽ سچ ناهي؟ يقيناً سچ آهي. تاريخ عالم، تاريخ اسلام ۽ اڄ جي دور جا سمورا حالات قرآن ڪريم جي هنن آيتن جي صداقت تي دلالت ڪري رهيا آهن پر افسوس جو اڃان به اسان جون اکيون خواب غفلت ۾ آهن، اسان جا مسلمان اڃان به انهن کي پنهنجو مشڪل ڪش حاجت روان مڃي رهيا آهن جن کي پنهنجو رازدار بڻائڻ کان به الله تعاليٰ اسان کي منع فرمائي رهيو آهي. 2. ڪافرن جي عمومي حالت هي آهي جو جيڪڏهن مسلمانن کي ڪا پيلائي پهچندي آهي ته انهن کي برو لڳندو آهي، جيڪڏهن مسلمانن کي ڪا تڪليف پهچندي آهي ته اهي ان تي خوش ٿيندا آهن تنهنڪري مسلمانن کي ڪافرن سان محبت ۽ دوستي نه رکڻ گهرجي، انهن جي مقابلي ۾ مسلمان جيڪڏهن صبر ۽ تقويٰ کي پنهنجو شعار بڻائين ته ڪافرن جي ڪا به چال مسلمانن تي نه هلي سگهندي.

يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۝۱۲۰ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ

رکيو آهي. ۽ ياد ڪريو اي محبوب! جڏهن صبح جي وقت توهان پنهنجي گهر مبارڪ مان نڪري ڪري مسلمانن کي لڙائي جي مورچن تي مقرر ڪري رهيا هئا ۽

لِلْقِتَالِ ۝ وَاللَّهُ سَبِيْعٌ عَلِيمٌ ۝۱۲۱ إِذْ هَبْتَ طًا يَفْتَنُ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلُوا وَاللَّهُ

الله بلڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهي. جڏهن توهان مان ٻن ٽولن ارادو ڪيو ته بزدلي ڏيکارڻ ۽ الله انهن کي سنڀالڻ وارو هو ۽ الله

وَلِيَّهُمَا ۝ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝۱۲۲ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ ۝

تي ئي مسلمانن کي ڀروسو ڪرڻ گهرجي (1) ۽ بيشڪ الله بدر ۾ توهان جي مدد ڪئي جڏهن توهان بلڪل بي سروسامان هئا

أَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ ۝۱۲۳ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ

پوءِ الله کان ڊڄندا رهو ته جيئن توهان شڪر گزار بڻجي وڃو. ياد ڪيو اي حبيب! جڏهن توهان مسلمانن کي فرمائي رهيا هئا ڇا

يَكْفِيكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ۝۱۲۴ بَلَىٰ ۝ إِنْ

توهان کي اهو ڪافي ناهي ته توهان جو رب ٽي هزار ملائڪ لاهي توهان جي مدد ڪري (2) ۽ هاڻو ڇو نه، جيڪڏهن توهان

تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمْدِدُكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ

صبر ڪيو ۽ پريهيزگاري اختيار ڪيو ۽ ڪافر انهيءَ وقت توهان تي حملو ڪن ته توهان جو رب پنج هزار نشان وارن

آلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ۝۱۲۵ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ

ملائڪن سان توهان جي مدد ڪندو (3) ۽ الله هن امداد کي صرف توهان جي خوشي جي لاءِ ڪيو ۽ هن لاءِ جو هن سان توهان جي دلين کي

قُلُوبُكُمْ بِهِ ۝ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝۱۲۶ لِيَقْطَعَ طَرَفًا

چين ملي ۽ مدد صرف الله جي طرف کان ٿيندي آهي جيڪو زبردست آهي حڪمت وارو آهي (4) ان ڪري جو اهو ڪافرن جو

حاشيہ 1 اهي ٻئي قبيلن انصارن منجهان هئا هڪ قبيلو بني سلر جنهن جو تعلق خزرج سان هو هڪ قبيلو بني حارث جنهن جو تعلق ان کان هو. اهي ٻئي لشڪر جا بازو هئا جڏهن عبد الله بن ابي بن سلول منافق ڀڳو ته هنن قبيلن به واپسي جو ارادو ڪيو پر الله تبارڪ و تعاليٰ ڪرم فرمايو ۽ انهن کي ان کان محفوظ رکيو ۽ ٻئي قبيلن حضور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم سان گڏ ثابت قدم رهيا. هتي ان نعمت ۽ احسان جو ذڪر فرمايو ويو آهي. 2. هن آيت مبارڪ مان واضح ٿيو ته نبين، ولين ۽ فرشتن جو ٻين جي مدد ڪرڻ الله تعاليٰ جي ئي طرفان مدد آهي چوڻو جنگ بدر ۾ مسلمانن جي مدد جي لاءِ فرشتا لڏا هئا. جنگ ٻروڙ هئي. انهن مسلمانن جي مدد ڪئي پر انهن جي مدد کي الله تبارڪ و تعاليٰ فرمائي رهيو آهي ته جنگ بدر ۾ الله تبارڪ و تعاليٰ توهان جي مدد فرمائي. هن مان معلوم ٿيو ته الله تعاليٰ جا پيارا پانها جڏهن الله تعاليٰ جي اجازت سان مدد فرمائيندا آهن ته اها الله تبارڪ و تعاليٰ جي ئي مدد هوندي آهي. 3. جنگ بدر ۾ شريڪ ٿيڻ وارا سمورا مهاجر ۽ انصاري صابر ۽ متقي آهن چوڻ ته الله تبارڪ و تعاليٰ پنهنجي مدد لاهڻ جي لاءِ صبر ۽ تقويٰ جي شرط رکي هئي انڪري ته فرشتا بعد ۾ نازل ٿيا. جنهن مان معلوم ٿيو ته شرط پاڻي وٺي هئي، يعني صحابين سڳورن ۽ ٻين الله تعاليٰ سان صبر ۽ تقويٰ جو مظاهرو ڪيو هو. تنهنڪري صحابين سڳورن رضي الله تعاليٰ عندهم جي تقويٰ ۽ صبر تي قرآن گواها آهي. 4. هن مان معلوم ٿيو ته صحابين سڳورن ۽ ٻين الله تعاليٰ سان صبر ۽ تقويٰ جو مظاهرو ڪيو هو. تنهنڪري انهن جي خوشي جي خاطر انهن جي مدد ڪئي وئي

مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتُمُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَاطِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ

هڪ حصو ڪٿي ڇڏي يا انهن کي ذليل ۽ رسوا ڪري ڇڏي پوءِ اهي نامراد ٿي موٽي وڃن. اي حبيب! اوهان جو هن معاملي سان ڪو تعلق

الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي

ناهي. الله چاهي ته انهن کي توبه جي توفيق ڏئي ڇڏي ۽ چاهي ته انهن کي عذاب ۾ مبتلا ڪري ڇڏي ته اهي ظالم آهن (1) ۽ الله جو ئي آهي

السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ

جيڪو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي. جنهن کي چاهي بخشي ۽ جنهن کي چاهي عذاب ڪري ۽ الله

عَفُوٌّ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً ۖ

بخشن وارو مهربان آهي. اي ايمان وارو! پيشو چئو ٿو وياج نه ڪاڻو ۽ الله کان ڊڄو هن اميد

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَ

تي ته توهان کي ڪاميابي ملي وڃي (2) ۽ ان باه کان بچو جيڪا ڪافرن جي لاءِ تيار ڪئي وئي آهي. ۽

أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن

الله ۽ رسول جي فرمانبرداري ڪندا رهو ته جيئن توهان تي رحم ڪيو وڃي. ۽ پنهنجي رب جي بخشش ۾ ان جي جنت

رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ

جي طرف ڊوڙو جنهن جي وسعت آسمانن ۽ زمين جي برابر آهي. اها پرهيزگارن جي لاءِ تيار ڪئي وئي آهي. اهي جيڪي خوشحالي

يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكُظَيِّبِ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۚ

۽ تنگدستي ۾ الله جي راه ۾ خرچ ڪن ٿا ۽ غصو پيئڻ وارا ۽ درگزر ڪرڻ وارا آهن ۽ الله نيڪ

حاشيه 1 نبي ڪريم ﷺ جن ستر قاري صحابن سڳورن رَهِقَ اللهُ تَعَالَىٰ عَنْهُمْ ڪي ديني تعليم ڏيڻ لاءِ هڪ علائقي جي

طرف موڪليو، پر ڪافرن ڌوڪي سان انهن کي شهيد ڪري ڇڏيو، نبي ڪريم ﷺ جن انهن ڪافرن جي خلاف دعا

ڪرڻ جو ارادو ڪيو ته الله تبارڪ و تعاليٰ سندس ڪي ان دعا کان روڪيندي فرمايو ته اوهان انهن جو معاملو الله تي ڇڏي ڏيو، اهو

چاهي ته انهن کي توبه جي توفيق ڏي ۽ چاهي ته انهن کي عذاب ڏي. هي الله تبارڪ و تعاليٰ جي طرفان پنهنجي حبيب ڪريم ﷺ الله

تَعَالَىٰ عَنْهُمْ ۽ الله ﷻ جي تربيت جو هڪ مثال آهي. 2. هن آيت ۾ وياج ڪاٺڻ کان منع ڪيو ويو آهي، ۽ ان کي حرام قرار ڏنو ويو آهي.

جاهليت واري دور ۾ وياج جي هڪ صورت اها به رائج هئي ته جڏهن وياج جي ادائينگي جي مدت ايندي هئي، جيڪڏهن ان وقت

قرضدار قرض ادا نه ڪري سگهندو هو ته قرض خواه وياج جي مقدار ۾ پيشواضافو ڪري ڇڏيندو هو ۽ اهو عمل مسلسل ڪيو ويندو

رهيو. ان کي پيشو چئو ٿو ويو آهي. اڄڪل به اهو طريقو جاري ۽ ساري آهي.

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا

ماڻهن سان محبت فرمائيندو آهي. ۽ اهي ماڻهو جو جڏهن ڪنهن بي حياتي کي ڪري وٺن يا پنهنجي جانن تي ظلم ڪري

أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ ذُنُوبَ إِلَّا

وٺن ته الله کي ياد ڪري پنهنجي گناهن جي معافي گهرن ۽ الله کان سواءِ ڪير گناهن کي معاف ڪري سگهي ٿو ۽ اهي ماڻهو

اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ وَهُمْ مَغْفِرَةٌ

جائتي وائي پنهنجن برن عملن تي اصرار نه ڪن. هي اهي ماڻهو آهن جن جو بدلو انهن جي رب جي طرف کان بخشش آهي

مَنْ رَأَاهُمْ وَجَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ

۽ اهي جنتون آهن جن جي هيٺيان نهرون جاري آهن. (هي ماڻهو) هميشه انهن (جنتن) ۾ رهندا ۽ نيڪ عمل ڪرڻ وارن جو ڪيترو ته

الْعَمِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا

سنو بدلو آهي. توهان کان پهريان ڪيترائي طريقا گذري چڪا آهن ته زمين ۾ گهمي ڦري ڏسو ڪوڙو

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ

جوڻ وارن جو ڪهڙو انجام ٿيو؟ (1) هي ماڻهن جي لاءِ هڪ بيان ۽ رهنمائي آهي ۽ پرهيزگارن جي لاءِ

لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهْنُؤُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ

نصيحت آهي. ۽ توهان همت نه هاريو ۽ غم نه ڪريو، جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو ته توهان ئي

مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِنْ يَسْأَلْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ۖ وَتِلْكَ

غالب ايندڙ (2) جيڪڏهن توهان کي ڪا تڪليف پھتي آهي ته اهي ماڻهو به اهڙي ئي تڪليف ڏسي چڪا آهن ۽ هي

حاشيه 1- هتي فرمايو ويو آهي ته اي مسلمانو! ڪافرن کي شروع ۾ مهلت ڏيڻ ۽ پوءِ انهن جي پڪڙ ڪرڻ جي حوالي سان پهريان به ڪيئي طريقا گذري چڪا آهن. جڏهن ماڻهو مهلت ملڻ جي باوجود ايمان نٿا آڻين ته پوءِ مختلف عذابن جي ذريعي انهن کي هلاڪ ۽ برباد ڪيو ويندو آهي، پوءِ اي مسلمانو! انهن اجڙي ويل ڳوٺن جي طرف ايندي ويندي انهن کي ڏسي عبرت حاصل ڪيو، ۽ پنهنجي عملن جي اصلاح ڪيو. 2- غزوہ احد ۾ نقصان کڻڻ کان پوءِ مسلمان ڏاڍا غمگين هئا ۽ ان جي ڪري ڪجهه مسلمانن جا دل سستي جي طرف مائل ٿي ويا هئا. انهن جي اصلاح جي لاءِ فرمايو ويو ته پنهنجي پاڻ سان پيش آيل معاملن جي ڪري سستي ۽ غم نه ڪريو. جيڪڏهن توهان سچي ايمان وارا ۽ الله تعاليٰ تي ڪامل پروسو رکڻ وارا آهيو ته آخرڪار توهان ئي ڪاميابي ماڻيندؤ.

الْأَيَّامِ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ

ڏينهن آهن جيڪي اسان ماڻهن جي وچ ۾ ڦيريندا رهندا آهيون ۽ هي ان ڪري ڏيندو آهي جو الله ايمان وارن جي سڃاڻپ ڪرائي ۽ توهان مان

شُهِدَ آءٌ ۖ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۱۳۰﴾ وَلِيَمَحَّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ

ڪجهه ماڻهن کي شهادت جو رتبو عطا ڪري ۽ الله ظالمن کي پسند ناهي ڪندو. ۽ هن لاءِ جو الله مسلمانن کي ڇمڪائي ڇڏي ۽

يَسْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿۱۳۱﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ

ڪافرن کي مٽائي ڇڏي. ڇا توهان هن خيال ۾ آهيو ته توهان جنت ۾ داخل ٿي ويندؤ حالانڪ اڃان الله توهان جي مجاهدن جو امتحان ناهي ورتو ۽

جَاهِدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿۱۳۲﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَسْتَوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ

نه (ئي) صبر وارن جي آزمائش ڪئي اٿس (1) ۽ توهان موت سان ملڻ کان اڳ ۾ ته ان جي تمنا ڪندا هئا. هاڻي توهان ان

تَلَقَّوهُ ۖ فَقَدَرَأَ يُسْئِلُكُمْ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۚ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ

کي اکين جي سامهون ڏسي ورتو (2) ۽ محمد هڪ رسول ئي آهن، انهن کان پهريان به ڪيترائي رسول گذري چڪا آهن

خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ أَفَأَيْنِ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ ۖ وَمَنْ

پوءِ ڇا جيڪڏهن اهي وصال فرمائي وڃن يا انهن کي شهيد ڪيو وڃي ته توهان پوئين پير ڦري ويندؤ ۽ جيڪو پوئين پير ڦرندي اهو الله جو

يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿۱۳۳﴾ وَمَا

ڪجهه نه بگاڙيندو ۽ عنقریب الله شڪر ادا ڪرڻ وارن کي صلو عطا فرمائيندو. ۽ ڪو به ساهه الله جي حڪم کان بغير

كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ كَتَبَ أَمْرًا جَلًّا ۖ وَمَنْ يَرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا

نتو مري سگهي سڀني جو وقت لکيل آهي ۽ جيڪو شخص دنيا جو انعام چاهي ٿو اسان ان کي دنيا جو ڪجهه انعام ڏيئي ڇڏيندا سين (3)

حاشيہ 1: هن آيت ۾ انهن مسلمانن کي تنبيهه ڪئي وئي آهي ته جيڪي جنگ اُحد جي ڏينهن ڪافرن جي مقابلي کان پڇي ويا هئا پڻ هن آيت کي سامهون رکي ڪري اسان کي پنهنجن عملن ۽ پنهنجين حالتن تي به غور ڪرڻ گهرجي ته جيڪڏهن اسان کي الله تعاليٰ جي وات ۾ پنهنجو مال يا وقت ڏيڻو پيو ته اسان ان ۾ ڪيترو پورو لهون؟ افسوس اسان جي حالت ڪجهه چڱي ناهي. فضول ڪمن ۾ خرچ ڪرڻ لاءِ پيسا به آهن ۽ وقت به پر الله تعاليٰ جي راه ۾ خرچ ڪرڻ وقت نه پيسو باقي رهندو آهي نه وري وقت. جنگ بدر جي شهيدن جو انعام الاهي ڏسي ڪري انهن مسلمانن کي حسرت ٿي جيڪي جنگ بدر ۾ شريڪ نه ٿي سگهيا، ۽ انهن دوران جهاد شهادت جو رتبو ماڻن جي تمنا ڪئي ۽ انهن تي ماڻهن نبي ڪريم ﷺ الله تعاليٰ غلام ڏانهن وٺندڙ سان ميني کان ٻاهر اُحد وڃڻ جي لاءِ اصرار ڪيو هو. پر بعد ۾ ميدان اُحد مان پڇي ويا. پوءِ انهن جي باري ۾ هي آيت نازل ٿي: ۽ جن ته انهن کي سمجهايو ويو ته پهريان شهادت جي تمنا ڪندا هئا جڏهن موقعو مليو ميدان جنگ ۾ پهتا ته پئي ڦيرجي پڇڻ لڳا. ته هي ڇا آهي؟ هن آيت ۾ جهاد جي ترغيب ڏني وئي آهي ۽ مسلمانن کي دشمنن جي مقابلي ۾ دلير بڻايو پيو وڃي ته ڪو شخص حڪم الاهي کان سواءِ مري نٿو سگهي. چاهي اهو ڪيتري ئي هلاڪت ۾ وجهڻ واري لڙائي ۾ شريڪ ٿئي، ۽ چاهي ڪيتري ئي تباهي مچائيندڙ ميدان ۾ جنگ وڙهي. ان جي برعڪس جڏهن موت جو وقت ايندو آهي ته ڪلمه تدبير ناهي بچائي سگهندي چاهي اهو هزار پهريدار ۽ محافظ مقرر ڪري وڌن وڌن قلعن ۾ وڃي لڪي چاڪاڻ ته هر هڪ جي موت جو وقت مقرر لکيل آهي. اهو وقت اڳيان پويان نٿو ٿي سگهي.

نُوتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُوتِهِ مِنْهَا وَسَنْجَزِي

۽ جيڪو آخرت جو انعام چاهي ٿو اسان ان کي آخرت جو انعام عطا فرمائيندا سين ۽ عن قريب اسان شڪر ادا ڪرڻ وارن کي صلوٰ

الشَّكْرَيْنَ ۝ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قُتِلَ مَعَهُ رَاسِيُونَ كَثِيرٌ ۚ فَمَا وَهَنُوا

عطا ڪندا سين . ۽ ڪيترن ئي نبين جهاڊ ڪيو، انهن سان گڏ ڪيترائي الله وارا هئا ته انهن الله جي راه ۾ پهچڻ

لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۖ وَاللَّهُ يُحِبُّ

وارين تڪليفن جي سبب نه ٿي همت هاري ۽ نه ئي ڪمزوري ڏيکاري ۽ نه (بين کان) ڊڄي ويا ۽ الله صبر ڪرڻ وارن سان محبت

الصَّابِرِينَ ۝ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

فرمائيندو آهي (1) ۽ اهي پنهنجي هن دعا کان سواءِ ڪجهه به نه چوندا هئا ته اي اسان جا رب! اسان جي گناهن کي ۽ اسان جي

إِسْرَافِنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبَّتْ أَقْدَامُنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝

معاملي ۾ جيڪي اسان کان زياديون ٿيون انهن کي بخشي ڇڏ ۽ اسان کي ثابت قدم رک ۽ ڪافر قوم جي مقابلي ۾ اسان جي مدد فرما.

فَاتَّهَمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ ۖ وَاللَّهُ يُحِبُّ

پوءِ الله انهن کي دنيا جو انعام (به) عطا فرمايو ۽ آخرت جو سٺو ثواب به ۽ الله نيڪي ڪرڻ وارن سان محبت

الْمُحْسِنِينَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا

ڪندو آهي. اي ايمان وارا! جيڪڏهن توهان ڪافرن جي چوڻ تي هليا ته اهي توهان کي پوئين پيري ڦيري

يُرَدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَسِرِينَ ۝ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ

ڇڏيندا پوءِ توهان نقصان کڻي ڪري موٽندؤ (2) ۽ بلڪ الله ئي توهان جو مددگار آهي ۽ اهو ئي سڀ کان

حاشيہ 1...هن آيت ۾ بيان ٿيو ته ڪيترن ئي نبين سڳورن عليه السلام جهاڊ ڪيو ۽ انهن سان گڏ رباني ماڻهو هئا، پنهني شين جي تفصيل هيءُ آهي ته جهاڊ حضرت ابراهيم

عليه السلام کان شروع ٿيو. ان کان پهريان ڪنهن به نبی جهاڊ نه ڪيو هو. البت! بعد ۾ گهڻن ئي نبين جي شريعت ۾ جهاڊ هو، جهڙوڪ حضرت موسيٰ عليه السلام، حضرت

داؤد عليه السلام، حضرت يوشع عليه السلام وغيره ۽ رباني ماڻهن مان مراد علماء، مشائخ ۽ پرهيزگار ماڻهو آهن جيڪي الله تعاليٰ کي راضي ڪرڻ جي ڪوشش ۾ لڳل رهيا

2...هتي مسلمانن کي نهايت واضح لفظن ۾ سمجهايو ويو آهي ته جيڪڏهن توهان ڪافرن جي چوڻ تي يا انهن جي پويان هليو چاهي اهي يهودي هجن يا عيسائي يا منافق

يا مشرڪ، انهن مان جنهن جي به چوڻ تي هلندؤ ته اهي توهان کي ڪفر، بي ديني، بدعقلي، ۽ الله تعاليٰ جي نافرمانيءَ جي طرف ٽي وٺي ويندا، ۽ ان جو نتيجو هي

نڪرندو جو توهان آخرت سان گڏوگڏ دنيا به تباھ ڪري ويهندؤ ڪيتري واضح ۽ کليل لفظن ۾ فرمائي ڇڏيو ته ڪافرن کان هدايت وٺي هلندؤ ته اهي توهان جي دنيا ۽ آخرت

تباھ ڪري ڇڏيندا ۽ اڄ تائين سڄي دنيا جو مشاهدو به هي ئي آهي، پر حيرت آهي جو اسان پوءِ به پنهنجو نظام هلائڻ ۾، پنهنجي ڪردار ۾، پنهنجي ليڪچر ۾،

پنهنجي گهريلو معاملن ۾، پنهنجي ڪاروبار ۾، هر جڳهه ڪافرن جي چوڻ تي ۽ انهن جي طريقي تي هلي رهيا آهيون جنهن کان اسان جو رب ڪريز اسان کي بار بار منع فرمائي رهيو آهي.

خَيْرُ النَّاصِرِينَ ۝ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا

بهترين مددگار آهي. عن قريب اسان کافرن جي دلين ۾ رعب وجهندا سون ڇو ته انهن الله جو شريڪ هڪ اهڙي شيء کي

بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَهُمْ النَّارُ ۖ وَبِئْسَ مَثْوًى لِلظَّالِمِينَ ۝

ناهيو جنهن جو الله ڪو دليل ناهي لائو ۽ انهن جو نڪاڻو باهه آهي ۽ اهو ظالمن جو ڪهڙو نه برو نڪاڻو آهي (1) ۝

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّوهُم بِأُذُنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَ

۽ بيشڪ الله توهان کي پنهنجو واعدو سچو ڪري ڏيکاريو جڏهن توهان ان جي حڪم سان کائڻ کي قتل ڪري رهيا هئا ايستائين جو جڏهن

تَنَارَ عَتَمٌ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلَكُمْ مَّا تَحِبُّونَ ۖ مِّنْكُمْ مَّنْ

توهان بزدلي ڏيکاري ۽ حڪم ۾ هڪ ٻئي ۾ اختلاف ڪيو ۽ توهان ان کان پوءِ نافرماني ڪئي جڏهن الله توهان کي اها ڪاميابي ڏيکاري چڪو

يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۖ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَ

هو جيڪا توهان کي پسند هئي. توهان مان ڪو دنيا جو طلبگار آهي ۽ توهان مان ڪو آخرت جو طلبگار آهي. پوءِ ان توهان جو منهن انهن کان ڦيري

لَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۖ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلَوْنَ

ڇڏيو ته جيئن توهان کي آزمائي ۽ بيشڪ ان توهان کي معاف فرمائي ڇڏيو آهي ۽ الله مسلمانن تي وڏو فضل فرمائڻ وارو آهي (2) ۝ جڏهن توهان منهن مٿي ڪري

عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَبَىٰ غَیْبًا بَعِثَ لِكُلِّ لَحْزَنَةٍ أَعْلَىٰ

هلندا پئي ويا ۽ ڪنهن کي به پوئتي مڙي نٿي ڏنو ۽ توهان جي پٺيان رهجي وڃڻ واري بي جماعت ۾ اسان جا رسول توهان کي سڏي رهيا هئا پوءِ الله توهان کي غم جي بدلي غم

مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۖ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم

ڏنو ۽ معافي ان ڪري ٻڌائي ڇڏي ته جيئن جيڪو توهان جي هٿن مان نڪري ويو نه ٿي ان تي غم ڪيو ۽ نه ئي ان تڪليف تي جيڪا توهان کي پهتي آهي ۽ الله توهان جي عملن کان باخبر آهي (3) ۝

حاشيہ 1. هن آيت ۾ غيب جي خبر آهي. جڏهن ابو سفيان وغيره جنگ اُحد کان واپس تيوتيارستي ۾ خيال ڪيائون ته ڇو واپس موٽي آيسون، سڀني مسلمانن کي چون ڏيکارڻ لڳا ته اهو

بهترين موقعو هو. جڏهن واپس ٿيڻ تي راضي ٿيا ته قدرتي طور تي انهن سمورن جي دلين ۾ مسلمانن جو دٻيو پيا ڀريو ويو جو اهي مڪي هليا ويا ۽ هي خبر پوري ٿي. 2. غزوہ اُحد ۾ جن

ماڻهن خطا ڪئي الله تعاليٰ انهن ماڻهن کي معاف فرمائي ڇڏيو. اهڙي طرح جي واقعن کي سامهون رکندي صحابين جي شان ۾ گستاخي ڪرڻ وارو بدبخت آهي. 3. هن

آيت مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ و تعاليٰ کي حضور ﷺ جي رضا ۽ خوشي ڪيتري قدر عزيز آهي جو صحابين سڳورن (جنهن لفظ تعاليٰ ڪتب جي سبب پاڻ ﷺ لفظ تعاليٰ

تعالىٰ وٽ ڏنگ ڪي به صدمو پهتو ته الله تعاليٰ انهن کي به صدمي ۾ مبتلا ڪيو ۽ پوءِ صحابين سڳورن (جنهن لفظ تعاليٰ ڪتب جي جائزاري ۽ اخلاص جي به ڪيتري قدر فرمائي،

چوڻو انهن جي خطا بري نيت سان نه هئي بلڪ اجتهادي طور تي خطا هئي تنهنڪري الله تعاليٰ انهن جي دلجوئي جي لاءِ معافيءَ جو اعلان فرمايو. 4. منڪوره واقعي

۾ ڪافي نصيحت جو درس آهي جيئن (1) آزمائش جي وقت ئي سڄي ۽ ڪوڙي جي سڃاڻپ ٿيندي آهي (2) مسلمان صابر جڏهن ته منافق بي صبر هوندو آهي. (3) مسلمان

کي سڀ کان وڌيڪ فڪر دين جي هوندي آهي. جڏهن ته منافق کي پنهنجي جان جي فڪر هوندي آهي (4) مؤمن هر حالت ۾ الله تعاليٰ تي ڀروسو ڪندو آهي، ۽ ان کان

حسن ظن رکندو آهي جڏهن ته منافق معمولي تڪليف تي الله تعاليٰ جي باري ۾ بدگمانين جو شڪار ٿي ويندو آهي. (5) رب تعاليٰ جي واعدي تي يقين رکڻ ڪامل ايمان

جي نشاني آهي. (6) موت کان ڇڏڻ مسڪن ناهي، جنهن جو موت جتي لکيل هوندو اُتي موت ضرور ايندو (7) منافقن کان علاوه غزوہ اُحد ۾ شريڪ سڀني الله تعاليٰ جا پيارا هئا.

حَلِيمٌ ۝ يَٰ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا

وَدَّو حَلَم وارو آهي. اي ايمان وارو! انهن ڪافرن وانگر نه ٿجو جن پنهنجن ڀائرن جي باري ۾ چيو جڏهن اهي سفر ۾ يا

لِأَخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَّوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا

جهاد ۾ ويا ته جيڪڏهن اهي اسان وٽ هجن ها ته نه مرن ها ۽ نه ئي قتل ڪيا وڃن ها. (انهن وانگر اهو نه چئو) ته جيئن

مَاتُوا وَمَا قَاتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۖ وَاللَّهُ يَحِي وَ

الله انهن جي دلين ۾ هن ڳالهه جو افسوس وجهي ۽ الله ئي زندهه رکندو ۽ ماريڻو آهي ۽

يُمِيتُ ۖ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّم

الله توهان جي تمام عملن کي خوب ڏسي رهيو آهي. ۽ بيشڪ جيڪڏهن توهان الله جي راه ۾ شهيد ڪيا وڃو يا مري وڃو ته

لَنَغْفِرَ ۚ وَمِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٌ مِّمَّا يَجْعَلُونَ ۝ وَلَئِنْ مُتُّم أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى

الله جي بخشش ۽ رحمت هن دنيا کان بهتر آهي جيڪي اهي جمع ڪري رهيا آهن. ۽ جيڪڏهن توهان مري وڃو يا ماري وڃو (هر حالت ۾) توهان کي

اللَّهُ تُحْشَرُونَ ۝ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ

الله جي بارگاهه ۾ جمع ڪيو ويندو. پوءِ اي حبيب! الله جي ڪيتري وڏي مهرباني آهي جو توهان انهن جي لاءِ نرم دل آهيو ۽ جيڪڏهن توهان سخت

لَا نَفْضُ وَا مِنْ حَوْلِكَ ۚ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۚ

مزاج، سخت دل هجو ها ته اهي ماڻهو ضرور توهان وٽان پڇي وڃن ها پوءِ توهان انهن کي معاف فرمائيندا رهو ۽ انهن جي مغفرت جي دعا ڪندا رهو ۽ ڪمن ۾

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ۝ إِنَّ يَنْصُرُكُمْ

انهن کان مشورو وٺندا رهو پوءِ جڏهن ڪنهن ڳالهه جو پڪو ارادو ڪري وٺو ته الله تي ڀروسو ڪيو بيشڪ الله توڪل ڪرڻ وارن سان محبت فرمائيندو آهي (1) ۽ (2)

حاشيه 1. نرمي ۽ شفقت اعليٰ انساني اخلاق آهن، سخت دل ۽ بزمزاج کان ماڻهو دور هوندا آهن جڏهن ته ڪريم ۽ شفيق ماڻهو جي

قريب هوندا آهن رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم الله تعاليٰ جي رحمت سان سراپا رحمت ۽ شفقت ۽ مجسم اخلاق هئا. هتي بيان

ٿيل يعني ڳالهيون غزوه بدر ۽ حنين سان واضح ٿي وڃن ٿيون. غزوه بدر ۾ ڪافرن جو لشڪري تعداد، هٿيار ۽ جنگي سامان جي

اعتبار سان مسلمانن کان وڌيڪ هئا؛ پر مسلمانن جو پورو ڀروسو الله تعاليٰ جي ذات تي هو جنهن جو نتيجو مسلمانن جي فتح ۽

ڪاميابي ۽ ڪامراني جي صورت ۾ ظاهر ٿيو ۽ فرشتن جي صورت ۾ مدد الاهي نازل ٿي جڏهن ته غزوه حنين ۾ ڪجهه مسلمانن جي

پنهنجي عددي ڪثرت سبب فخر جي نتيجي ۾ مسلمانن کي سخت نقصان ڪٽڻو پيو. 2. نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جو

خيانت ڪرڻ ممڪن ناهي ڇاڪاڻ ته هي نبوت جي شان جي خلاف آهي، ايئن ئي سڀ نبي سڳورا عليه السلام ڪنهن کان معصوم

هوندا آهن تنهنڪري انهن کان ايئن ممڪن ناهي.

اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۚ وَإِنْ يَخْذُ لَكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَىٰ

جيڪڏهن الله توهان جي مدد ڪري ته ڪو به توهان تي غالب نٿو اچي سگهي ۽ جيڪڏهن اهو توهان کي ڇڏي ڏيئي ته پوءِ ان کان بعد ڪير توهان

اللَّهُ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ

جي مدد ڪري سگهي ٿو؟ ۽ مسلمانن کي الله تي ئي ڀروسو ڪرڻ گهرجي. ۽ ڪنهن به نبي جو خيانت ڪرڻ ممڪن ئي ناهي ۽ جيڪو خيانت ڪري ته اهو قيامت جي

بِأَغْلٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تَتَوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أ

ڏينهن ان شيءِ کي ڪئي ايندو جنهن ۾ ان خيانت ڪئي هوندي پوءِ هر شخص کي ان جي عملن جو پورو پورو بدلو ڏنو ويندو ۽ انهن تي ظلم نه ڪيو ويندو (1) O

فَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَا لَهُ جَهَنَّمَ ۚ وَ

ڇا اهو شخص جيڪو الله جي رضامندي تي هليو اهو ان شخص وانگر آهي جيڪو الله جي غضب جو مستحق ٿيو ۽ ان جو نڪاڻو جهنم هجي؟ ۽ اهو ڪهڙو

بِئْسَ الْبَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَتٌ عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ

نه خراب نڪاڻو آهي (2) O ماڻهن جا الله جي بارگاهه ۾ مختلف درجات آهن ۽ الله انهن جي سڀني عملن کي ڏسي رهيو آهي. بيشڪ الله ايمان

مَنْ اللَّهِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ

وارن تي وڏو احسان فرمايو جڏهن انهن ۾ هڪ رسول موڪليائين جيڪو انهن ئي مان آهي. اهو انهن جي سامهون الله

آيَتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي

جي آيتن جي تلاوت فرمائيندو آهي ۽ انهن کي پاڪ ڪندو آهي ۽ انهن کي ڪتاب ۽ حڪمت جي تعليم ڏيندو آهي جيتوڻيڪ اهي يقيناً ان کان

ضَلَلٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمْ آصَابِكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا لَقُلْتُمْ أَنَّىٰ

اڳ ۾ ڪليل گمراهي، ۾ هئا (3) O ڇا جڏهن توهان کي ڪا اهڙي تڪليف پهتي جنهن کان ٻيئي تڪليف توهان پهچائي چڪا هئا پوءِ توهان چوڻ لڳا ته

حاشيه 1 الله تبارڪ وتعالٰي جي رضا جو طالب ۽ الله تبارڪ وتعالٰي جي ناراضگي جو مستحق ٻئي برابر نٿا ٿي سگهن ڪٿي اهو جيڪو الله تعاليٰ

کان سچي محبت ڪرڻ وارو ۽ ان جي اطاعت ڪرڻ وارو، ۽ ان جي خوشنودي جي لاءِ سڀ ڪجهه قربان ڪرڻ وارو جيئن صحابہ ڪرام رهن الله تعاليٰ

عنده ۽ انهن کان بعد جا صالحين ۽ ڪٿي الله تعاليٰ جي نافرماني ڪرڻ وارو، ان جي احڪامن کان منهن موڙڻ وارو، ان جي ناراضگي جي پرواه نه

ڪرڻ وارو ۽ پنهنجي خواهش کي رب جي رضا تي ترجيح ڏيڻ وارو جيئن ڪافر ۽ منافق ۽ انهن جي پيروي ڪرڻ وارا ماڻهو، هي ٻئي برابر

ڪيئن ٿا ٿي سگهن؟ (2) عربي ۾ منت عظيم نعمت کي چوندا آهن ۽ مراد هي ته الله تبارڪ وتعالٰي عظيم احسان فرمايو جو انهن کي پنهنجو سڀ

کان عظيم رسول عطا فرمايو. اهڙو عظيم رسول عطا فرمايو جيڪي دنيا ۽ آخرت جي هر نعمت ۽ خير جو ذريعو آهن جنهن انداز بندگي ۽ آداب

زندگي سيکاري الله تبارڪ وتعالٰي جي معرفت عطا فرمائي قرآن جهڙي نعمت سان نواز يائين.

هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ

اها ڪٿان کان اچي وئي؟ اي حبيب! تون فرما، ته اي انسانو! اها توهان جي پنهنجي ئي طرفان آئي آهي. بيشڪ الله هر شيء تي قادر آهي. ۽ بن ٽولن

يَوْمَ التَّقَىٰ الْجُوعِ فَيَا ذُنَّ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ

جي مقابلي جي ڏينهن توهان کي جيڪا تڪليف پهتي ته اها الله جي حڪم سان هئي ۽ ان ڪري (پهتي) جو الله ايمان وارن جي سڃاڻپ ڪرائي ڇڏي. ۽ ان ڪري

نَافَقُوا ۖ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْادْفَعُوا ۖ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ

(پهتي) جو الله منافقن جي سڃاڻپ ڪرائي ڇڏي ۽ (جڏهن) انهن کي چيو ويو ته اچو الله جي راه ۾ جهاد ڪيو يا دشمنن کان دفاع ڪيو ته چوڻ لڳا جيڪڏهن اسان سٺي

قِتَالًا لَا تَتَّبِعُنَا ۖ هُمْ لِلْكَافِرِينَ مَيِّدٌ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ

طريقي سان وڙهڻ چاهون ها (يا چوڻ لڳا ته جيڪڏهن اسان هن لوائي کي صحيح سمجهون ها، ته ضرور توهان جو ساٿ ڏيون ها. اهي ماڻهو ان ڏينهن ظاهري ايمان جي مقابلي

بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ۚ الَّذِينَ قَالُوا

ڪليل ڪفر جي وڌيڪ ويجهو هئا. پنهنجي وات سان اهي ڳالهيون چون ٿا جيڪي انهن جي دلين ۾ نه آهن ۽ الله بهتر ڄاڻي ٿو جيڪي ڳالهيون اهي لکائي رهيا آهن

لِأَخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُوا مَا قُتِلُوا ۖ قُلْ قَادِرٌ عَلٰٓى أَنْفُسِكُمْ

اهي جن پنهنجي ڀائرن جي باري ۾ چيو ۽ پاڻ ويٺا رهيا ته جيڪڏهن اهي اسان جي ڳالهه مڃن ها ته نه ماري وڃن ها. اي حبيب! تون فرما: جيڪڏهن توهان

الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۚ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

سڃا آهيو ته پنهنجي موت کي پري ڪري ڏيکاريو (1) ۽ جيڪي الله جي راه ۾ شهيد ڪيا ويا هرگز انهن کي مثل خيال نه ڪجو

أَمْوَاتًا ۖ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ۚ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ

بلڪ اهي پنهنجي رب وٽ زندهه آهن، انهن کي رزق ڏنو ويندو آهي (2) (اهي) ان تي خوش آهن جيڪو الله انهن کي پنهنجي فضل سان ڏنو آهي ۽

حاشيه 1. منافقن جنگ اُحد ۾ شهيد ٿيڻ وارن جي باري ۾ چيو ته جيڪڏهن اهي ماڻهو اسان جي ڳالهه مڃن ها ته اسان وانگر گهر ۾ ويٺا هجن ها ۽ ائين ماري نه وڃن ها انهن جي جواب ۾ فرمايو ويو جيڪڏهن توهان سڃا آهيو ته پاڻ کان موت ته تاري ڪري ڏيکاريو. يقيناً موت بهرحال اچي ئي رهندو چاهي ماڻهو گهر ۾ لڪيو ويٺو هجي، ته پوءِ هي چوڻ سراسر غلط آهي ته جيڪڏهن ماڻهو اسان جي ڳالهه مڃي ڪري جهاد ۾ نه وڃن ها ته ايئن ماري نه وڃن ها. 2. هتي متعدد آيتن ۾ شهيدن جا فضائل بيان ڪيا ويا آهن، جهڙي طرح انهن کي مردو گمان ڪرڻ منع آهي چوڻ اهي حيات آهن، الله تعاليٰ جي قرب ۾ آهن، انهن کي رزق ملندو آهي، اهي ڏاڍا خوش باش آهن، اهي الله تعاليٰ جي فضل ۽ ڪرم، انعام ۽ احسان، اعزاز ۽ اڪرام ۽ موت کان پوءِ اعليٰ زندگي ڏني وڃڻ تي خوش آهن ۽ اهي ان ڳالهه تي به خوشي ملهائي رهيا آهن جو انهن کان پوءِ دنيا ۾ رهجي وڃڻ وارا سندن جا مسلمان ڀائر دنيا ۾ ايمان ۽ تقويٰ تي قائم آهن ۽ شهادت کان پوءِ اهي هنن ڪرم نوازين کي حاصل ڪندا ۽ قيامت جي ڏينهن انهن کي امن ۽ سڪون سان اٿاريو ويندو.

فَضْلِهِ ۚ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ ۚ أَلَا خَوْفٌ

پنهنجي پٺيان (رهجي وڃڻ وارن) پنهنجن پاترن تي به خوش آهن جيڪي اڃان انهن سان ناهن مليا جو انهن تي نه ڪو خوف آهي

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۚ يُسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلِهِ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ

۽ نه اهي غمگين ٿيندا. اهي الله جي نعمت ۽ فضل تي خوشيون ملهائي رهيا آهن ۽ هن ڳالهه تي جو الله ايمان وارن جو

لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ ۱۴۱) الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ

اجر ضايع ناهي فرمائيندو. اهي ماڻهو جيڪي الله ۽ رسول جي گهرائڻ تي زخمي هئڻ جي باوجود

مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ۚ ۱۴۲)

(فوراً) حاضر ٿي ويا انهن نڪ پانهن ۽ پرهيزگارن جي لاءِ وڏو ثواب آهي (1) ○

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ

هي آهي ماڻهو آهن جن کي ماڻهن چيو ته ماڻهن توهان لاءِ (هڪ لشڪر) جمع ڪيو آهي تنهنڪري انهن کان ڊڄو ته انهن جي ايمان ۾ وڌيڪ

إِيمَانًا ۚ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ۚ ۱۴۳) فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَ

اضافو ٿي ويو ۽ چوڻ لڳا: اسان کي الله ڪافي آهي ۽ ڪهڙو نه سٺو ڪارساز آهي. پوءِ اهي الله جي احسان ۽ فضل سان

فَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ ۚ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ۚ ۱۴۴)

واپس موٽيا، انهن کي ڪا تڪليف نه پهتي ۽ انهن الله جي رضا جي پيروي ڪئي ۽ الله وڏي فضل وارو آهي

إِنَّمَاذُ لَكُمْ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ ۚ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ

بيشڪ اهو ته شيطان ئي آهي جيڪو پنهنجي دوستن کان ڊيڄاريندو آهي ته توهان انهن کان نه ڊڄو ۽ مون کان ڊڄو جيڪڏهن توهان ايمان (2)

حاشيہ 1 جنگ احد کان فارغ ٿيڻ کان پوءِ واپسي دوران ابو سفيان کي مسلمانن جي مڪمل خاتمي ڪرڻ کان سواءِ واپس اچڻ تي افسوس ٿيو ۽ وري واپس موٽڻ جو

ارادو ڪيو ته نبي پاڪ صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم ابو سفيان جي تعاقب جي لاءِ روانو ٿي جو اعلان فرمايو 70 صحابين سڳورن بچين الله تعاليٰ هڪم جي جماعت رسول الله صلي الله

تعالٰيٰ عليه وآله وسلم جي اعلان تي حاضر ٿي حالانڪ اهي زخمن سان اڳ ۾ ئي چور چور هئا، هن واقعي جي متعلق هي آيت ڪريمه نازل ٿي. هن آيت ۾ صحابين سڳورن بچين

الله تعاليٰ هڪم جي همت ۽ عظمت جو بيان به آهي جيڪي زخمن سان چور چور هئڻ جي باوجود سرڪار فوجيهان صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي حڪم تي فوراً حاضر ٿيا. 2) هن

آيت سڳوري مان خبر پئي ته مسلمانن کي ڪافرن کان ڊيڄارڻ: مسلمانن جي حوصلن کي پست ڪرڻ: انهن جي سامهون ڪافرن جي طاقت وڌائي

ستائي پيش ڪرڻ ته جيئن مسلمان همت هاري ويهن ۽ ڪافرن سان مقابلي جو نالو ئي نه وٺن هي سڀ حركتون ڪافرن ۽ منافقن جون آهن. اهڙن

ماڻهن جي اسان جي دور ۾ گهٽتائي ناهي جن کي مسلمانن کي ته حوصلو ۽ همت ڏيڻ جي توفيق ناهي پر اهي ڪافرن جي طاقت کي وڌائي ستائي

پيش ڪندا آهن ته جيئن مسلمان انهن کان مقابلي جو نالو وٺڻ کان به گهٽتائي وڃن. اخبار وغيره جو مطالعو ڪرڻ وارن کان هي ڳالهه لڪيل ناهي.

مُؤْمِنِينَ ۱۴۵) وَلَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا

وارا آهيو. ۽ اي حبيب! توهان انهن جو ڪجهه غم نه ڪيو جيڪي ڪفر ۾ ڊوڙندا پيا وڃن اهي الله جو ڪجهه نه

الله شَيْئًا يَرِيدُ اللَّهُ إِلَّا يَجْعَلْ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ

بگڙي سگهندا. الله اهو چاهي ٿو ته انهن جو آخرت ۾ ڪو حصو نه رکي ۽ انهن جي لاءِ وڏو

عَظِيمٌ ۱۴۶) إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا وَاللَّهُ شَيْئًا وَلَهُمْ

عذاب آهي. بيشڪ اهي ماڻهو جن ايمان جي بدران ڪفر اختيار ڪيو اهي هرگز الله جو ڪجهه نه بگڙي سگهندا ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۴۷) وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّنَا نَمْلِكُ لَهُمْ حَيْرٌ لَّا نَفْسِهِمْ ط

عذاب آهي. ۽ ڪافر هرگز اهو گمان نه رکن جو اسان جيڪا انهن کي مهلت ڏيئي رهيا آهيون اها انهن جي لاءِ بهتر آهي. اسان ته صرف هن لاءِ انهن کي

إِنَّمَا نَمْلِكُ لَهُمْ لَيْزًا دَادًا وَإِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۱۴۸) مَا كَانَ لِلَّهِ لِيَذَرَ

مهلت ڏئي رهيا آهيون جو انهن جا گناهه اڃان وڌي وڃن ۽ انهن جي لاءِ ڏلت جو عذاب آهي. الله جو اهو شان ناهي جو

الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ط وَمَا كَانَ

مسلمانن کي ان حالت تي ڇڏي جنهن تي (هاڻي) توهان آهيو جيستائين اهو ناپاڪ کي پاڪ کان جدا نه ڪري ۽ (اي عام انسانو!) الله توهان

اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُّسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ فَأَمُّوا

کي غيب تي مطلع ٿيو ڪري البت الله پنهنجن رسولن کي چونڊي وٺندو آهي جن کي پسند فرمائيندو آهي پوءِ توهان الله ۽ ان جي

بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۱۴۹) وَلَا يَحْسَبَنَّ

رسولن تي ايمان آڻيو ۽ جيڪڏهن توهان ايمان آڻيو ۽ پرهيزگار بڻجو ته توهان جي لاءِ تمام وڏو اجر آهي (1) ۽ جيڪي ماڻهو هن شيءِ ۾

حاشيہ 1 هن آيت مان ۽ هن کان علاوه متعدد آيتن ۽ ڪثير حديثن سڳورين مان ثابت ٿيو آهي ته الله تعاليٰ پنهنجي رسولن کي غيب جو علم عطا فرمايو آهي.

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ أَلَيْسَ لَهُمْ بَلٌّ هُوَ شَرُّ لَهُمْ ۖ

بخل ڪندا آهن جيڪا الله انهن کي پنهنجي فضل سان ڏني آهي اهي هرگز ان کي پنهنجي لاءِ سئو نه سمجهن بلڪ اهو بخل انهن جي لاءِ خراب آهي .

سَيَطَّوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۖ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَ

عنقريب قيامت جي ڏينهن انهن جي گچيءَ ۾ انهيءَ مال جو طوق بڻائي وڌو ويندو جنهن ۾ انهن بخل ڪيو هو ۽ الله ئي آسمانن ۽ زمين جو وارث آهي ۽

الْأَرْضِ ۖ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝۱۸۰ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ

الله توهان جي تمام ڪمن کان خبردار آهي (1) ۝ بيشڪ الله انهن جو قول ٻڌي ورتو جن چيو ته الله محتاج

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ ۖ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ

آهي ۽ اسان مالدار آهيون . هاڻي اسان انهن جي چيل ڳالهه ۽ انهن جو انبياء کي ناحق شهيد ڪرڻ لکي رکندا سين : ۽ چوندا سين :

بَعِيرٍ حَقٍّ ۖ وَنَقُولُ دُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝۱۸۱ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَ

ساڙڻ واري عذاب جو مزدو چڪو . اهو انهن عملن جو بدلو آهي جيڪي توهان جي هٿن اڳتي موڪليو ۽

أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝۱۸۲ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عٰهَدَ إِلَيْنَا

الله ٻانهن تي ظلم ناهي ڪندو . اهي ماڻهو جيڪي چون ٿا (تہ) الله اسان کان واعدو ورتو هو جو اسان ڪنهن رسول جي ايستائين تصديق نه ڪيون

أَلَا نُوْمِنُ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ۖ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ

جيستائين اهو اهڙي قرباني پيش نه ڪري جنهن کي باهه کائي وڃي . اي حبيب تون فرما (تہ) بيشڪ مون کان پهريان ڪيترائي

رُسُلٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالْزَمٰنِ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ

رسول توهان وٽ واضح نشانين ۽ اهي ئي (معجزات) کڻي آيا جيڪي توهان چيا هئا پوءِ جيڪڏهن توهان سچا آهيو ته توهان انهن کي چو (3)

حاشيہ 1 . هن آيت ۾ الله تعاليٰ جي واٽ ۾ شرعاً واجبي صورت ۾ مال خرچ ڪرڻ ۾ بخل ڪرڻ وارن جي باري ۾ شديد وعيد جو بيان ڪيو ويو آهي . بخل جي مطلق تعريف هي آهي ته جتي شرعاً يا عرف ۽ عادت جي اعتبار سان خرچ ڪرڻ واجب هجي اتي خرچ نه ڪرڻ بخل آهي . زڪوة ۽ صدقي فطر وغيره ۾ شرعاً خرچ ڪرڻ واجب آهي ۽ دوست احباب ويجهن رشيدان تي خرچ ڪرڻ عرف ۽ عادت جي اعتبار سان واجب آهي . ڪثير مفسرن جي نزديڪ هتي آيت ۾ بخل مان زڪوة نه ڏيڻ مراد آهي ڇاڪاڻ ته عرفي بخل تي هيءَ وعيد ناهي . هتي آيت ۾ الله تعاليٰ جي گستاخي ۽ نبين سڳورن عَلَيْهِ السَّلَامَ کي قتل ڪرڻ جو گڏيل بيان ڪري عذاب جي هڪ ئي وعيد بيان ڪئي وئي آهي ، هن مان معلوم ٿيو ته هي ٻئي جرم وڏا عظيم ترين آهن ۽ قناعت ۾ برابر آهن ۽ شان انبياء عَلَيْهِ السَّلَامَ ۾ گستاخي ڪرڻ وارو شان الاهي ۾ گستاخي ڪرڻ واري جي طرح جهنم جو مستحق آهي ڇاڪاڻ ته انبياء ڪرام عَلَيْهِ السَّلَامَ جي گستاخي الله تعاليٰ جي گستاخي آهي . مفسرن هن آيت جي جيڪا تفسير بيان فرمائي آهي ان مان هڪ وڏي فائدي واري ڳالهه سامهون اچي ٿي ته جيڪڏهن ڪا شيءِ معقول دليل سان ثابت ٿي وڃي ته ان کي مڃڻ لازم آهي . دليل کان ثابت ٿيڻ کانپوءِ بي وجاهت مخصوص دليل جو مطالبو ڪرڻ يهودين جو ڪم آهي ۽ ان ۾ به اهڙن ماڻهن جو ڪو مقصد ناهي هوندو بلڪ مفت جي بحث ڪرتي هوندي آهي . جيئن مسلمانن ۾ رائج ڪيترائي معمولات اهڙا آهن جيڪي معقول شرعي دليل کان ثابت آهن پر ڪجهه ماڻهن جو هروڀرو اصرار هوندو آهي ته ائين نه ، نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي دور مان ثابت ڪريو ، ان کي بخاري مان ثابت ڪريو . هي طرز عمل سراسر جاهلن جو آهي . اهڙن ماڻهن کي سمجهائڻ بي فائدو هوندو آهي .

صِدْقَيْنَ ۝ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ

شھيد ڪيو؟ پوءِ اي حبيب اڃيڪڏهن اهي توهان کي ڪوڙو سمجهن ٿا ته توهان کان پهريان رسولن کي به ڪوڙو سمجهيو ويو جيڪي صاف نشانين ۽

وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ۝ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ

صحيفا ۽ روشن ڪتاب ڪئي آيا هئا. هر ساهه موت جو مزو چڪڻ وارو آهي ۽ قيامت جي ڏينهن توهان کي

أَجُورَ كُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۖ وَ

توهان جا اجر پورا پورا ڏنا ويندا پوءِ جنهن کي باهه کان بچايو ويو ۽ جنت ۾ داخل ڪيو ويو ته اهو ڪامياب ٿي ويو ۽

مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ ۝ لَتُبْكُلَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ۖ وَ

دنيا جي زندگي ته صرف ڌوڪي جو سامان آهي (1) ۽ بيشڪ توهان جي مالن ۽ توهان جي جانن جي باري ۾ توهان کي ضرور آزمائيو ويندو ۽

لَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى

توهان ضرور انهن ماڻهن سان جن کي توهان کان پهريان ڪتاب ڏنو ويو ۽ مشرڪن کان گهڻي تڪليف ڏيڻ واريون ڳالهيون ٻڌندؤ ۽

كَثِيرًا ۖ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ

جيڪڏهن توهان صبر ڪندا رهو ۽ پرهيزگار ٿيو ته اهو وڏي همت جي ڪمن مان آهي. ۽ ياد ڪريو جڏهن الله انهن

مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ۖ فَبَذَلُوهُ وَأَرَاءَ

ماڻهن کان عهد ورتو جن کي ڪتاب ڏنو ويو ته توهان ضرور هن ڪتاب کي ماڻهن سان بيان ڪجو ۽ هن کي لڪائجو نه پوءِ انهن هن عهد کي

ظَهَرُوا بِهِمْ وَاسْتَرْوَاهِ شِمًا قَلِيلًا ۖ فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ۝ لَا تَحْسَبَنَّ

پنهنجي پنيءَ جي پٺيان اڇلائي ڇڏيو ۽ ان جي بدران ٿورڙي قيمت ورتائون پوءِ اها ڪيتري بيڪار خريداري آهي (2) ۽ هرگز گمان نه ڪيو

حاشيہ 1. هن آيت مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ و تعاليٰ هر ساهواري شيء تي موت مقرر فرمائي ڇڏيو آهي ان کان نه ڪنهن کي چوڪارو ملندو ۽ نه

وري ڪو ان کان بچي ڪيڏي وڃي سگهندو. موت روح کان جدا ٿيڻ جو نالو آهي ۽ هيءَ جدائي ڪڏهن ڪڏهن تڪليف ۽ اڻپتڪار هوندي آهي.

تنهنڪري عقلمندي جو تقاضو اهو ئي آهي ته موت کي ڪثرت سان ياد ڪيو وڃي ۽ دنيا ۾ رهي ڪري موت جي وقت جي ۽ مرڻ کان بعد جي

تياري ڪئي وڃي. 2. الله تبارڪ و تعاليٰ تورات و انجيل جي عالمن تي واجب ڪيو هو ته هنن پنهنجي ڪتابن ۾ سرور ڪائنات صَلَّي اللهُ

تَعَالَىٰ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ جي نبوت تي دلالت ڪرڻ وارا جيڪي دليل آهن اهي ماڻهن کي خوب چڱي طرح سمجهائين ۽ انهن کي ڪنهن به

حيلي سان نه لڪائين. پر انهن رشوتون وٺي پاڻ ڪريم صَلَّي اللهُ تَعَالَىٰ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ جن جي وصفن کي لڪائي ڇڏيو جيڪي تورات ۽

انجيل ۾ موجود هئا.

الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُجِبُونَ أَنَّ يُحَسَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا

انهن ماڻهن جو جيڪي پنهنجي عملن تي خوش ٿيندا آهن ۽ پسند ڪندا آهن ته انهن جي اهڙن ڪمن تي تعريف ڪئي وڃي جيڪي

تَحَسَبَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۸۸﴾ وَ لِلّٰهِ مُلْكُ

انهن ڪيا ٿي ناهن، انهن کي هرگز عذاب کان پري نه سمجهو ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (1) ۽ الله جي ٿي لاءِ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۸۹﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَ

آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي آهي ۽ الله هر شيء تي قادر آهي. بيشڪ آسمانن ۽ زمين جي پيدائش ۽

الْأَرْضِ وَ اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَا يَتَّي لَّأُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿۱۹۰﴾ الَّذِينَ

رات ۽ ڏينهن جي باهر تبديلي ۾ عقلمندن جي لاءِ نشانيون آهي (2) جيڪي بيبي ۽ ويبي ۽ پاسن

يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَ

پر ليٽندي الله کي ياد ڪندا آهن ۽ آسمانن ۽ زمين جي پيدائش ۾ غور ڪندا آهن. اي اسان جا رب! تو اهو سڀ بيڪار

الْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا ۖ سُبْحَنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾ رَبَّنَا

ناهي ٺاهيو تون پاڪ آهين تون اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاء (3) ۽ اي اسان جا رب!

إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿۱۹۲﴾ رَبَّنَا

بيشڪ تون جنهن کي دوزخ ۾ داخل ڪندي ان کي تو ضرور رسوا ڪيو ۽ ظالمن جو ڪو مددگار ناهي. اي اسان جا رب! بيشڪ اسان هڪ

إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ۖ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا

ندا ڏيڻ واري کي ايمان جي ندا (هيئن) ڏيندي ٻڌو ته پنهنجي رب تي ايمان آڻيو ته اسان ايمان آندو پوءِ اي اسان جا رب! تون اسان جا گناهه بخشي ڇڏ (4)

حاشيہ 1 هن آيت ۾ ناجائز خودپسندي ڪرڻ وارن ۽ ڪوڙي عزت، تعريف، شهرت جي حصول جي لاءِ غير شرعي تساهه مبتلا ماڻهن جي لاءِ وعيد آهي. جڏهن ڪنهن انسان جي دل ۾ هي آرزو پيدا ٿيڻ لڳي ته ماڻهو ان جا شيدائي ٿين، ان جي تعريف ڪن ۽ ان جي عزت ڪن، ڀلي ملڪ ۽ قوم جي ڪابه خدمت نه ڪئي هجي پوءِ به قوم جو معيار سڏيو وڃي، محسن قوم قرار ڏنو وڃي ۽ بهترين لقبن سان تعارف ڪرايو وڃي، اهڙي ماڻهوءَ کي گهرجي ته پنهنجي دل تي غور ڪري ته ڪٿي هو حب جاد جو شڪار نه ٿي ويو آهي، جيڪڏهن ايئن آهي ته پوءِ هن ڀلائي آيت مان سبق پرائي فوراً ان کان چوٽڪاري جي ڪوشش ڪري. **2** هن مان معلوم ٿيو ته علم جغرافيه ۽ سائنس جو علم پرائڻ به ثواب جو ڪم آهي جڏهن ته ان ۾ سٺي نيت هجي جهڙي طرح اسلام ۽ مسلمانن جي خدمت يا الله تعاليٰ جي عظمت جو علم حاصل ڪرڻ جي لاءِ هجي پر هيءُ شرط به آهي ته اسلامي عقيدن جي خلاف نه هجي. **3** جهڙي طرح ڪنهن جي عظمت، قدرت، حڪمت ۽ علم معرفت حاصل ڪرڻ جو اهر ذريعو ان جي بنايل شيءِ هوندي آهي اهڙي طرح الله تعاليٰ جي عظمت، قدرت، حڪمت، وحدانيت ان جي علم جي سڃاڻپ ڪرڻ جو وڏو ذريعو ان جي پيدا ڪيل هي ڪائنات آهي، هن ڪائنات ۾ موجود سڀ شيون پنهنجي خالق جي وحدانيت تي دلالت ڪرڻ واريون ۽ ان جي جلال ۽ ڪبرياتي کي ظاهر ڪرڻ واريون آهن. **4** هن منادي مان مراد سيد المرسلين جناب رسالت محمد مصطفيٰ (ص) الله تعاليٰ عليه آله و سلم آهن جنهن جي شان ۾ ”دَاعِيَ إِلَى اللَّهِ بِآذَانِهِ“ وارد ٿيو آهي يا هن مان قرآن ڪريم مراد آهي.

ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ۝ رَابِعًا وَابْتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ

۽ اسان کان اسان جون پرايون مٽائي ڇڏ ۽ اسان کي نيڪ ماڻهن جي ٽولي ۾ موت عطا فرما. اي اسان جا رب! ۽ اسان کي اهو سڀ عطا فرما جنهن جو تو

رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۝ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْبِعَادَ ۝ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ

پنهنجي رسولن جي ذريعي اسان سان واعدو فرمايو آهي ۽ اسان کي قيامت جي ڏينهن خوار نه ڪجان. بيشڪ تون واعدي خلافي ناهين ڪندو.

رَبَّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ

پوءِ انهن جي رب انهن جي دعا قبول فرمائي ته مان توهان مان عمل ڪرڻ وارن جا عمل ضايع نه ڪندس اهو مرد هجي يا عورت، توهان پاڻ ۾

بَعْضُ قَالِيزِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرٍ جُؤَامِنٍ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَتَلُوا

هڪ ٽي آهيو، پوءِ جن هجرت ڪئي ۽ پنهنجي گهرن مان ڪليا ويا ۽ منهنجي راه ۾ انهن کي ستايو ويو ۽ انهن جهاد ڪيو ۽ قتل ڪيا ويا پوءِ

قَتَلُوا إِلَّا كَفَرْنَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَادُ خَلَنَّهُمْ جَنَّتِ تَجْرِي مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۝ ج

مان ضرور انهن جا سڀ گناه انهن کان مٽائي ڇڏيندس ۽ ضرور انهن کي اهڙن باغن ۾ داخل ڪندس جن جي هيٺان نهرون وهن ٿيون

ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ۝ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ۝ لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ

(هڪ) الله جي بارگاه مان اجر آهي ۽ الله وٽ ئي سٺو ثواب آهي. اي مخاطب! ڪافرن جو شهر

الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ۝ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ۝ ثُمَّ مَا لَهُمْ جَهَنَّمَ ۝ وَيَسَّ

۾ هلڻ ڦرڻ هرگز توکي ڏوڪو نه ڏئي (1) ۽ (هڪ) ته زندگي گذارڻ جو) ٿورو سامان آهي پوءِ انهن جو نڪاڻو جهنم ٿيندو ۽ اهو ڪهڙو نه برو

الْبِهَادِ ۝ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّتٌ تَجْرِي مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

نڪاڻو آهي. پر اهي ماڻهو جيڪي پنهنجي رب کان ڊڄن ٿا انهن جي لاءِ جنتون آهن جن جي هيٺان نهرون وهي رهيون آهن.

حاشيہ 1... مسلمانن جي هڪ جماعت چيو ته الله تعاليٰ جا دشمن ڪافر ۽ مشرڪ ته عيش ۽ آرام ۾ آهن ۽ اسان تنگي ۾ مبتلا آهيون. ان تي هي آيت نازل ٿي ۽ انهن کي ٻڌايو ويو ته ڪافرن جو هي عيش ۽ آرام دنياوي زندگي جو ٿورو سامان آهي جڏهن ته انهن جو انجام سڀ کان برو آهي. ان کي هيئن سمجهو ته ڪنهن شخص کي چيو وڃي ته توهان 10 منٽ آس ۾ بيهي رهو، بعد ۾ ان کي هميشه جي لاءِ ايئر ڪنڊيشن بنگلو ڏنو وڃي ۽ ٻي شخص کي 10 منٽ چانو واري وڻ ۾ ويهاري هميشه جي لاءِ ٽينڊر ميدان ۾ رکيو وڃي ته ٻڌايو ٻنهي مان فائدي ۾ ڪير رهيو؟ يقيناً پهريون مسلمان جي حالت پهرين شخص کان به بهتر آهي، جڏهن ته ڪافر جي حالت ٻي شخص کان به بلتر آهي.

خُلِدَيْنَ فِيهَا نَزَلَ لَكُمْ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ لَا يَرِثُونَ ۖ وَإِنَّ مِنْ

هميش انهن ۾ رهندا (هي) الله جي طرف کان مهمان نوازي جو سامان آهي ۽ جيڪو الله وٽ آهي اهو نيڪو ڪارن جي لاءِ بهترين شيءِ آهي.

أَهْلِ الْكِتَابِ لَكُمْ يَوْمَئِذٍ مِّنْ بِّاللهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَشَعَيْنَ

۽ بيشڪ ڪجهه ڪتاب وارا اهڙا آهن جيڪي الله تي ۽ جيڪو توهان جي طرف نازل ڪيو ويو ان تي ۽ جيڪو انهن جي طرف نازل ڪيو ويو ان تي هن حال ۾

بِالله لَا يَشْتَرُونَ بِأَيْتِ اللهِ شَيْئًا قَلِيلًا ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ إِنَّ

ايمان آڻڻ جا جو انهن جا دل الله جي حضور جهڪيل آهن اهي الله جي آيتن جي بدلي ذليل قيمت ناهن وٺندا. اهي ئي آهي ماڻهو آهن جن جو ثواب انهن جي رب وٽ آهي

الله سَرِيعُ الْحِسَابِ ۖ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا ۚ وَ

۽ الله جلدي حساب ڪرڻ وارو آهي. اي ايمان وارو! صبر ڪيو ۽ صبر ۾ دشمنن کان اڳيان هجو ۽ اسلامي سرحد جي نگهباني ڪيو ۽

اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۚ

الله کان ڊڄندا رهو هن اميد تي ته توهان ڪامياب ٿيو (1)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آياتها ۱۷۲ ۽ رڪوعاها ۲۴

۴ سُورَةُ النِّسَاءِ مَلَكِيَّةٌ ۹۲

الله جي نالي سان شروع ڪيو ته نهايت مهربان رحمت وارو آهي

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا

اي انسانو! پنهنجي رب کان ڊڄو جنهن توهان کي هڪ ساهه مان پيدا ڪيو ۽ انهيءَ مان ان جو جوڙو پيدا ڪيائين ۽ انهن ٻن مان

رُجُجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ

ڪيئي مرد ۽ عورتون پڪيڙيائين ۽ الله کان ڊڄو جنهن جي نالي تي هڪ ٻئي کان سوال ڪندا آهيو ۽ رشتن (کي توڙڻ کان بچو.)

حاشيہ 1 صبر جو معنيٰ آهي نفس کي ان شيءِ کان روڪڻ جيڪا شريعت ۽ عقل جي تقاضن جي مطابق نه هجي. ۽ مصابره جو هڪ معنيٰ آهي ته ٻين کي تڪليف پهچائڻ تي صبر ڪرڻ ۽ آفتن تي صبر ڪرڻ صبر جي تحت ان جون سموريون قسمون داخل آهن جهڙي طرح بنيادي عقيدن جو علم حاصل ڪرڻ جي مشقت تي صبر ڪرڻ، واجبات ۽ مستحبات جي ادائينگي ۽ ممنوع شين کان بچڻ جي مشقت تي صبر ڪرڻ پڻ مصابره ۾ گهر وارن، پاڙي وارن ۽ مٿ ماڻهن جي بد اخلاقي برداش ڪرڻ ۽ بروسلوڪ ڪرڻ وارن سان بدلو نه وٺڻ به داخل آهي. اهڙي طرح نيڪي جو حڪم ڏيڻ ۽ برائي کان منع ڪرڻ ۽ ڪافرن کان جهلاد ڪرڻ به ”مصابره“ ۾ داخل آهي. 2. هن آيت مبارڪ ۾ سڀني بني آدم کي خطاب آهي ۽ سڀني کي تقويٰ جو حڪم ڏنو ويو آهي. وڌيڪ هي شيون بيان ٿيون آهن: الله تعاليٰ سڀني انسانن کي هڪ جان يعني حضرت آدم عليه السلام مان پيدا ڪيو. پوءِ ان جي وجود مان ان جا جوڙا يعني حضرت حوا کي پيدا ڪيو. انهن ٻنهي حضراتن مان زمين ۾ لڳاتار نسل در نسل ڪثرت سان مردن ۽ عورتن جو سلسلو جاري رهيو. انهيءَ ڪري نسل انساني جي پکڙجڻ سان گڏوگڏ هڪٻئي کان ظلم ۽ حق تلفي جو سلسلو به شروع ٿيو. تنهنڪري خوف خدا جو حڪم ڏنو ويو ته جيئن ظلم کان بچڻ ۽ چوٽ ظلم جي هڪ صورت ۽ بدترين صورت مٿن ماڻهن سان قطع تعلقي آهي. تنهنڪري ان کان بچڻ جو حڪم ڏنو ويو.

وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝۱ وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا

بيشڪ الله توهان تي نگهبان آهي. ۽ يتيمن کي انهن جو مال ڏيو ۽ پاڪ مال جي بدلي ڪندو مال نه وٺو ۽

تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۚ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ

انهن جي مالن کي پنهنجي مالن ۾ ملائي ڪري نه کائو بيشڪ اهو وڏو گناهه آهي (1) ۝

حُوبًا كَبِيرًا ۝۲ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَقْسُطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ

۽ جيڪڏهن توهان کي شڪ ٿئي ته يتيم ڇوڪرين ۾ انصاف نه ڪري سگهندؤ پوءِ انهن عورتن سان نڪاح ڪيو جيڪي توهان کي پسند آهن،

مِّنَ النِّسَاءِ مَشَىٰ وَثَلْتُمْ وَرُبِعَ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا

ٻه به ۽ ٽي ٽي ۽ چار چار پوءِ جيڪڏهن توهان کي هن ڳالهه جو خوف ٿئي ته توهان انصاف نه ڪري سگهندؤ ته صرف هڪ (سان نڪاح ڪيو) يا ٻانهين

مَلَكَتْ أَيْمَانَكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ۝۳ وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ

(تي گزارو ڪيو) جن جا توهان مالڪ آهيو (3) ۝۳ اهو ان کان وڌيڪ قريب آهي جو توهان کان ظلم نه ٿئي ۽ عورتن کي انهن جا مهر خوشي سان ڏيو پوءِ جيڪڏهن

فَإِنْ طَبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيًّا ۝۴ وَلَا تُؤْتُوا

اهي خوش دلي سان مهر مان توهان کي ڪجهه ڏين پوءِ ان کي پاڪ، خوشگوار (سجھي ڪري) کائو (4) ۝۴ ۽ بي عقلن کي انهن جو اهو

السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيًّا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ

مال نه ڏيو جنهن کي الله توهان جي لاءِ گزاري ڪرڻ جو ذريعو بڻايو آهي ۽ انهن کي ان مال مان ڪاريو ۽ پارايو

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝۵ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ

۽ انهن کي سٺي ڳالهه چئو. ۽ يتيمن جي (سجھداري) کي آزمائيندا رهو ايستائين جو جڏهن اهي نڪاح جي قابل ٿين پوءِ جيڪڏهن

حاشيہ 1 يعني جڏهن يتيم پنهنجو مال طلب ڪن ته شرعي تقاضو پورو ڪري انهن کي سندن جو مال ڏئي ڇڏيو ۽ پنهنجي حلال مال جي بدلي يتيمن جو مال نه کائو جيڪو توهان جي لاءِ حرام آهي. جنهن جي هڪ صورت هي به آهي ته پنهنجو گهڻيا مال يتيمن کي ڏئي انهن جو عمل مال ڪڍجي. توهان جو گهڻيا مال توهان جي لاءِ عملد آهي ڇو ته هي توهان جي لاءِ حلال آهي جڏهن ته يتيمن جو مال توهان جي لاءِ گهڻيا آهي ڇاڪاڻ ته اهو توهان جي لاءِ حرام آهي. 2. ڳوڙهي زماني ۾ مديني جا ماڻهو زير سرپرست يتيم ڇوڪرين سان انهن جي مال جي ڪري انهن سان نڪاح ڪندا هئا، پوءِ انهن جا حق پورا نه ڪندا هئا ۽ نه وري سٺو سلوڪ ڪندا هئا ۽ انهن جي وراثت حاصل ڪرڻ جي لاءِ انهن جي موت جو انتظار ڪندا هئا. ايستائين جو انهن کي هن حرڪت کان روڪيو ويو. 3. آيت ۾ چار تائين شاديون ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي آهي. پر ان صورت ۾ ڪري سگهي ٿو جڏهن مڙس زالن جي وچ ۾ عدل قائم ڪري سگهي گهر وارين جي درميان عدل قائم ڪرڻ فرض آهي. ان ۾ نٿي، پراني، ڪناري، يا ٻي جي طلاق يافتہ، بيواه سڀ برابر آهن. هي عدل لباس، کائڻ پيئڻ، رهڻ جي جڳهه ۽ رات جو گڏ رهڻ سمهڻ ۾ لازم آهي. هنن معاملن ۾ سڀني کان سلوڪ هڪجهڙو هجي. 4. هن آيت ۾ الله تعاليٰ مڙس کي حڪم ڏنو آهي ته اهي پنهنجي گهر وارين کي انهن جا مهر خوشي سان ادا ڪن پوءِ جيڪڏهن انهن جون گهر واريون انهن کي خوش دلي سان سندن مهر منجهان ڪجهه مڙس کي تحفي طور ڏين ته هو ان کي پاڪيزه ۽ خوشگوار سجھي ڪري کائڻ، ان ۾ سندن جو ڪو دنياوي يا اخروي نقصان ناهي.

اَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَاْكُلُوْهَا اِسْرَافًا وَّيَدَارًا

توهان انهن جي سمجھداري ڏسو ته انهن جا مال انهن جي حوالي ڪري ڇڏيو ۽ انهن جا مال فضول خرچي کان ۽ (هن خوف

اَنْ يَّكْبُرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ

کان) جلدي جلدي نه کائو جو اهي وڏا ٿي ويندا ۽ جنهن کي ضرورت نه هجي ته اهو بچي ۽ جيڪو حاجت مند هجي اهو ضرورت جي

بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ

مطابق کائي سگهي ٿو پوءِ جڏهن توهان انهن جو مال انهن جي حوالي ڪري ڇڏيو ته انهن تي گواھ بڻايو ۽ حساب وٺڻ

بِاللّٰهِ حَسِبًا ۚ لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَ

لاءِ الله ڪافي آهي (1) مردن جي لاءِ ان (مال) مان (وراثت جو) حصو آهي جيڪو ماءُ پيءُ ۽ مائٽ ڇڏي ويا ۽

لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا

عورتن جي لاءِ ان مان حصو آهي جيڪو ماءُ پيءُ ۽ مائٽ ڇڏي ويا، وراثت جو مال ٿورو هجي يا گهڻو . (الله هي)

مَّفْرُوضًا ۚ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ

مقرر حصو (بڻايو آهي) (2) ۽ جڏهن تقسيم ڪندي وقت مائٽ ۽ يتيم ۽ مسڪين اچن ته

فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۚ وَيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ

ان مال مان انهن کي به ڪجهه ڏيو ۽ انهن سان سٺي ڳالھ ڪريو . ۽ اهي ماڻهو ڊڄن جيڪي جيڪڏهن پنهنجي پويان ڪمزور

خَلْفَهُمْ ذُرِّيَّةً ضِعْفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ ۚ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا اقْوَالًا سَدِيدًا ۙ

اولاد ڇڏن ها ته انهن جي باري ۾ ڪهڙن شبن جو شڪار هجن ها . پوءِ انهن کي گهرجي ته الله کان ڊڄن ۽ درست ڳالھ ڪن.

حاشيہ 1 ۱. هتي سرپرستن کي خاص طور تي هدايت ڏني وئي آهي جيئن فرمايو ته يتيمن جي مال کي فضول خرچي سان استعمال نه ڪريو . ۽ ان ڊپ کان انهن جو مال جلدي

جلدي نه کائو ته وڏو ٿي وڃڻ جي صورت ۾ انهن کي انهن جو مال واپس موٽائي ڏيڻو پوندو ان چڪر ۾ جيترو ٿي سگهي انهن جو مال کائون، ايئن نه ڪرڻ گهرجي هي حرار آهي، وڌيڪ هدايت هي آهي ته يتيمن جو سرپرست جيڪڏهن مالدار هجي يعني ان کي يتيم جو مال استعمال ڪرڻ جي حاجت ناهي ته اهو يتيم جو مال استعمال ڪرڻ کان بچي. جيڪڏهن ڪو حاجت مند هجي ته اهو بقدر مناسب کائي سگهي ٿو يعني جيتري معمولي ضرورت هجي. ان ۾ ڪوشش هي هجڻ گهرجي ته گهٽ ۾ گهٽ

کائي. 2. هتي زماني جاهليت ۾ عورتن ۽ ٻارن کي وراثت مان حصو نه ڏيڻ جي رسم کي باطل ڪيو ويو آهي. هن مان معلوم ٿيو ته پٽ کي ميراث ڏيڻ ۽ ڌيءُ کي نه ڏيڻ سراسر ظلم ۽ زباني آهي ۽ حڪم قرآني جي خلاف آهي، پٽي ميراث جا حقدار آهن، ايئن ئي هن مان معلوم ٿيو ته اسلام ۾ عورتن جي حقن جي وڏي اهميت آهي. 3.

غير وارثن کي وراثت جي مال منجهان ڪجهه ڏيڻ مستحب آهي، ان تي هن ريت به عمل ٿي سگهي ٿو ته ڏاڏو پنهنجي يتيم پوٽي جي متعلق وصيت ڪري وڃي يا وارث پنهنجي حصي مان ان کي ڪجهه ڏئي ڇڏي هن حڪم تي عمل ڪرڻ جي معاملن ۾ مسلمانن ۾ ڏاڍي سستي پائي وڃي ٿي البت هي ياد رکڻ گهرجي ته نبالغ ۽ غير موجود وارث جي حصي مان ڏيڻ جي اجازت ناهي.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَ

بيشڪ آهي ماڻهو جيڪي ظلم ڪندي يتيمن جو مال کائيندا آهن اهي پنهنجي پيٽ ۾ بلڪل باهر ڀريندا آهن ۽

سَيَصْلُونَ سَعِيرًا ۝۱۰ يُوْصِيْكُمْ اللّٰهُ فِيْٓ اَوْلَادِهِۦ ۖ لِلَّذِيْٓ اِلَیْهِۦ رُجْعُكُمْ وَلِلَّذِيْٓ اِلَیْهِۦ رُجْعُكُمْ وَلِلَّذِيْٓ اِلَیْهِۦ رُجْعُكُمْ وَلِلَّذِيْٓ اِلَیْهِۦ رُجْعُكُمْ

عنقريب اهي ماڻهو پڙڪندڙ باهر ۾ ويندا ۝۱۰ الله توهان کي توهان جي اولاد جي باري ۾ حڪم ڏئي ٿو، ڀٽ جو حصو ٻن ڌيئرن جي برابر آهي

الْأُنثٰیٰ ۖ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اِثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَ اِنْ

پوءِ جيڪڏهن صرف چوڪريون هجن جيتوڻيڪ ٻن کان وڌيڪ هجن ته انهن جي لاءِ ميراث جو ٻه ٽهايون حصو ٿيندو ۽ جيڪڏهن هڪ چوڪري

كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلَا لِابْنِ اِلَیْهِۦ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا

هجي ته ان جي لاءِ اڌ حصو آهي ۽ جيڪڏهن ميت جو اولاد هجي ته ميت جي پيءُ ماءُ مان هر هڪ جي لاءِ ميراث مان ڇهون حصو ٿيندو پوءِ جيڪڏهن

تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَرِثَتْ اَبُوهُ فَلِامِّهِ الثُّلُثُ ۚ

ميت جو اولاد نه هجي ۽ ماءُ پيءُ ڇڏي ته ماءُ جي لاءِ ٽيون حصو آهي پوءِ جيڪڏهن هن (ميت) جا ڪيئي پيڻ پاتر هجن ته ماءُ جو ڇهون حصو ٿيندو،

فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِامِّهِ السُّدُسُ ۚ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّهِ يُوْصٰیۤ بِهَا اَوْ دِيْنٌ ۚ

(اهي سڀ احڪام) ان وصيت (کي پورو ڪرڻ) کان بعد (ٿيندا) جيڪا هو (فوت ٿيڻ وارو) ڪري ويو ۽ قرض (جي ادائينگي) کان بعد (ٿيندا)۔

اَبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيْضَةٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ

توهان جا پيءُ ۽ توهان جا پٽ توهان کي خبر ناهي ته انهن مان ڪير توهان کي وڌيڪ فائدو ڏيندو، (هي) الله جي طرف کان مقرر ڪيل حصو آهي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝۱۱ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ

بيشڪ الله وڏي علم وارو، حڪمت وارو آهي ۝۱۱ ۽ توهان جون زالون جيڪو (مال) ڇڏي وڃن جيڪڏهن انهن جو اولاد نه هجي ته

حاشيہ 1... يتيم جو مال کائڻ حرام آهي. ياد رکو ڄاڻي وائي يتيمن جو مال کائڻ يا ڄاڻي وائي ٻري نيت سان کائڻ ته واضح ٿي

آهي پر ڪڏهن ڪڏهن لاعلمي ۾ به هي گناه ٿي ويندو آهي، جيئن جڏهن ميت جي وارثن ۾ ڪو يتيم آهي ته ان جي مال مان يا ان جي

مال سميت مشترڪ مال مان فاتحه، نتيجي، ٻارهيڻ وغيره جو کاڌو حرام آهي ڇاڪاڻ ته ان ۾ يتيم جو حق شامل آهي. 2... هن آيت ۾

وراثت جا احڪام بيان ڪيا پيا وڃن ان جي احڪامن ۾ ڪافي تفصيل آهي، ان کي جيستائين باقائده ڪنهن وٽ ويهي مشق جي

ذريعي حل نه ڪيو وڃي تيستائين سمجهڻ مشڪل آهي. ان جي لاءِ انهيءَ کي سمجهڻ جي لاءِ باقائده ڪنهن علم ميراث جي عالم

وٽ ويهي ان کي سمجهڻ گهرجي.

يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ

ان مان توهان جي لاءِ اڌ حصو آهي، پوءِ جيڪڏهن انهن جو اولاد هجي ته انهن جي وراثت مان توهان جي لاءِ چوٿائي حصو آهي.

وَصِيَّةٌ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٌ ۖ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ

(هي حصا) ان وصيت کان بعد (ٿيندا) جيڪا انهن کڻي هجي ۽ قرض (جي ادائينگي) کان بعد (ٿيندا) ۽ جيڪڏهن توهان جو اولاد نه هجي ته

وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الشُّهُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ

توهان جي وراثت مان عورتن جي لاءِ چوٿائي حصو آهي، پوءِ جيڪڏهن توهان جو اولاد هجي ته انهن جو توهان جي وراثت مان انهن

تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٌ ۖ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَّةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ

حصو آهي (هي حصا) هن وصيت کان بعد (ٿيندا) جيڪا وصيت توهان ڪري وڃو ۽ قرض (جي ادائينگي) کان بعد (ٿيندا) ۽ جيڪڏهن ڪنهن اهڙي مرد يا عورت جي وراثت

أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ

تقسيم ڪرڻي هجي جنهن ماءُ پيءُ ۽ اولاد (مان) ڪو به نه ڇڏيو ۽ (فقط) ماءُ جي طرفان ان جو هڪ ڀاءُ يا هڪ ڀيڻ هجي ته انهن مان هر هڪ جي لاءِ ڇهون حصو ڏيندو پوءِ

شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ لِغَيْرِ مَضَارٍّ ۖ

جيڪڏهن اهي ماءُ جي (طرف وارا) ڀيڻ ڀاءُ هڪ کان وڌيڪ هجن ته سڀني ٽين حصي ۾ شريڪ ٿيندا (هي ٻئي صورتون به) ميت جي ان وصيت ۽ قرض (جي ادائينگي) کان بعد ٿينديون

وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۖ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ

جنهن (وصيت) ۾ ان (وارثن کي) نقصان نه پهچايو هجي (1) هي الله جي طرف کان حڪم آهي ۽ الله وڏي علم وارو، وڏي حلم وارو آهي. هي الله جون حدون آهن

رَسُولُهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَلِكَ

۽ جيڪو الله ۽ الله جي رسول جي اطاعت ڪري پوءِ الله ان کي جنتن ۾ داخل فرمائيندو جن جي هيٺان نهرون وهي رهيون آهن. هميشه انهن ۾ (2)

حاشيه 1. ميت جي طرفان ڪيل وصيت ان جي مال جي ٽئين حصي مان پوري ڪئي ويندي، ان کان وڌيڪ وصيت وارثن جي اجازت تي موقوف آهي، اهي جاهين ته وڌيڪ مقدار پنهنجي حصي مان ڏئي سگهن ٿا. 2. وراثت جي مسئلن کي الله تعاليٰ پنهنجون حدون قرار ڏنو آهي ۽ انهن جي توڙڻ کي الله تعاليٰ جي حدن کي توڙڻ قرار ڏنو آهي. هن مان معلوم ٿيو ته ميراث ۾ ظلم ڪرڻ عذابِ الاهي جو باعث آهي. هن مان انهن مسلمانن کي عبرت پڪڙڻ گهرجي جيڪي چوڪرين ۽ ٻين وارثن کي وراثت کان محروم ڪندا آهن. حديث سڳوري ۾ آهي ته ”جيڪو پنهنجي وارث کي ميراث کان محروم ڪندو الله تعاليٰ قيامت جي ڏينهن ان کي جنت ۾ ان جي حصي کان محروم ڪري ڇڏيندو.“

الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۳ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَ مَا يَدُّ خَلَهُ نَارًا

رهندا، ۽ اها ئي وڏي ڪاميابي آهي . ۽ جيڪو الله ۽ ان جي رسول جي نافرماني ڪري ۽ ان جي (تعارف) حدن کان لنگهي وڃي پوءِ الله ان کي باهر

خَالِدًا فِيهَا ۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝۴ وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ

داخل فرمائيندو جنهن ۾ (اهو) هميشه رهندو ۽ ان جي لاءِ خوار ڪندڙ عذاب آهي (1) ۽ توهان جي عورتن مان جيڪي بدڪاري ڪري وٺن انهن تي

فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۖ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ

پنهجن مان چئن مردن جي گواهي وٺو پوءِ جيڪڏهن اهي گواهي ڏين ته انهن عورتن کي گهر ۾ بند ڪري ڇڏيو ايسٽائين جو موت انهن

حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْبُوتُ أَوْ يُجْعَلَ لَهُنَّ سَبِيلٌ ۝۵ وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّهَا

(جي زندگي) کي پورو ڪري ڇڏي يا الله انهن جي لاءِ ڪو رستو بڻائي (2) ۽ توهان مان جيڪي مرد عورتون اهڙو ڪم ڪن انهن کي

مِّنْكُمْ فَأَذُوهُنَّ فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا

تڪليف پهچايو پوءِ جيڪڏهن اهي توبه ڪن ۽ پنهنجي اصلاح ڪري وٺن ته انهن جو پيڇو ڇڏي ڏيو . بيشڪ الله وڏو توبه قبول ڪرڻ وارو،

رَّحِيمًا ۝۶ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ

مهربان آهي (3) ۽ اها توبه جنهن جو قبول ڪرڻ الله پنهنجي فضل سان لازم ڪري ورتو آهي اها انهن جي ئي آهي جيڪي ناداني ۾

يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

برائي ڪري ويهن پوءِ ٿوري دير ۾ توبه ڪري وٺن اهڙن تي الله پنهنجي رحمت سان رجوع ڪندو آهي ۽ الله علير ۽

حَكِيمًا ۝۷ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ

حڪمت وارو آهي (4) (5) (6) ۽ انهن ماڻهن جي توبه ناهي جيڪي گناهه ۾ لڳل رهندا آهن ايسٽائين جو جڏهن انهن مان ڪنهن

حاشيہ 1... ڪنهن به شريعت جي حد کي توڙڻ حرام آهي پر سمورين حدن کي توڙڻ وارو ڪافر آهي، يعني جيڪو ايمان جي حد به توڙي ڇڏيندو آهي ۽ هن مقالي تي هي ئي مراد آهي چوڻ هتي نافرماني جي لاءِ هميشه جهنم ۾ داخل جي وعيد آهي، ۽ جهنم ۾ هميشه ڪافر ئي رهندا، مسلمان نه. 2... زانيه عورتن کي موت اچڻ تائين گهر ۾ قيد رکڻ جو حڪم زنا جي متعلق ڪوڙن ۽ رجس جي سزا مقرر ڪرڻ کان پهريان هو جڏهن زنا جي حد جي باري ۾ احڪام نازل ٿيا ته هي حڪم منسوخ ٿي ويو. زنا ۽ حد ٽٽڻ جو بيان سورت نور آيت نمبر 2 ۽ 4 ۾ بيان ٿيو آهي. 3... زنا جي سزا پهريان ايندا ڏيڻ مقرر ڪئي وئي، پوءِ قيد ڪرڻ، پوءِ ڪوڙا هڻڻ، يا سنگسار ڪرڻ. هي آيت به واپس ڇڏي وئي جيڪا اصل ۾ زنا جي آيت کان منسوخ آهي. 4... سڄي توبه جي هي، معنيٰ آهي ته ٻانهو گناهه کي الله تعاليٰ جي نافرماني سمجهندي ان تي توبه ۽ پريشان ٿي فوراً ڇڏي ڏئي، ۽ آئندو به ان گناهه جي طرف نه وڃڻ جو سڄي دل سان عزيمت ڪري، ۽ جن گناهه جو ازالو ٿي سگهي ته ان جو ازالو به ڪري وٺي، جيئن نماز روزا ترڪ ڪيا هجن ته انهن جي قضا ڪري وٺي، ۽ ڪنهن جو ناحق مال ڪنهن هجي جيئن چوري، غصب يا رشوت ورتي هجي ته انهن سڀني صورتون ۾ واپس ڪري، جتي معافي گهرڻ ضروري هجي اُتي معافي گهري. 5... هتي ”ٿوري دير“ مان مراد موت جي وقت عالم بالا جون شيون نظر اچڻ کان پهريان تائين جو وقت مراد آهي. 6... اسلام ۾ توبه جو قانون بڻائڻ عین حڪمت ۽ علم تي ٻڌل آهي، جن دين ۾ توبه ناهي انهن جا مڃڻ وارا گناهه نهي ڏير هوندا آهن، ڇاڪاڻ ته مايوسي جهر تي ڏير ڪندي آهي. ۽ معافي جي اميد توبه ڪرڻ تي ڀاري پوندي آهي. مثال طور جنهن شخص کي قلبي جي سزا ٻڌائي وئي هجي ان کي سڀني کان الڳ جيل ۾ رکيو ويندو آهي ته جيئن ڪنهن ٻي کي قتل نه ڪري ڇڏي، چوڻ هو پنهنجي زندگي کان مايوس ٿي ويندو آهي، جنهن کي هڪ مقرر مدت تائين سزا کان بعد رهائي ڏني ان کي ٻين مجرمين سان گڏ جيل ۾ رکيو ويندو آهي، ان مان اهو خطرو ناهي هوندو چوڻ ان کي رهائي جي اميد هوندي آهي

أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِنَّ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كَقَارِطٍ

کي موت اچي ته چوڻ لڳي هاڻي مون توبه ڪئي ۽ نه انهن ماڻهن جي (ڪا توبه آهي) جيڪي ڪفر جي حالت ۾ مرن. انهن جي لاءِ اسان

أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۱۸ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ

دردناڪ عذاب تيار ڪري رکيو آهي. اي ايمان وارو! توهان جي لاءِ حلال ناهي جو توهان زبردستي عورتن جا وارث بڻجي وڃو ۽

تَرْتَوِا النِّسَاءَ كَرِهًا ۱۹ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ

عورتن کي هن نيت سان نه روڪيو ته جيڪو حق مهر توهان انهن کي ڏنو هو ان مان ڪجهه وٺي وٺو سواءِ هن

إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ ۲۰ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْعُرُوفِ ۲۱ فَإِنْ

صورت جي جو اهي ڪليل بي حياتي جو ڪم ڪن ۽ انهن سان سني طريقي سان گذر بسر ڪيو پوءِ جيڪڏهن

كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا

توهان کي اهي پسند نه هجن ته ٿي سگهي ٿو ته ڪا شيءِ توهان کي پسند نه هجي ۽ الله ان ۾ وڌيڪ ڀلائي

كَثِيرًا ۲۱ وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ ۲۲ وَآتَيْتُمْ

رکي ڇڏي (1) ۽ جيڪڏهن توهان هڪ زال جي بدلي بي زال بدلت ڇاهيو ۽ توهان ان کي گهڻو

أَحَدَهُنَّ قِطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۲۳ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا

مال ڏئي چڪا آهيو ته ان مان ڪجهه واپس نه وٺو. ڇا توهان ڪو ڪوڙ هڻي ۽ واضح گناهه جو مرتڪب ٿي ڪري

وَأَشْمَامٍ ۲۴ ۲۵ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَ

اهو وٺندو (2) ۽ توهان اهو (مال) ڪيئن واپس وٺي سگهو ٿا حالانڪ توهان (اڪيلائپ ۾) هڪ ٻئي سان ملي چڪا آهيو ۽

حاشيه 1. اسلام کان اڳ ۾ عربن جو هي دستور هو جو ماڻهو مالن وانگر مٿن مائڻ جي زالن جا وارث بڻجي ويندا هئا پوءِ جيڪڏهن وڻين ته مهر کان سواءِ انهن کي پنهنجي زوجيت ۾ رکندا هئا يا انهن جي ٻي ڪنهن سان شادي ڪرائي ڇڏيندا هئا، ۽ انهن جو مهر پاڻ کڻندا هئا يا انهن کي اڳتي شادي نه ڪرڻ ڏيندا هئا بلڪ پاڻ وٽ ئي رکندا هئا ته جيئن انهن کي جيڪو مال وراثت ۾ مليو آهي اهو انهن ماڻهن کي ڏئي ڇڏي، ۽ تڏهن وڃي اهي انهن جي جان ڇڏين يا عورتن کي ان جي لاءِ روڪي رکندا هئا ته جيئن هي مري وڃن ۽ روڪي رکڻ وارا ماڻهو ان جا وارث بڻجي وڃن. مطلب! ته اهي عورتون انهن جي هٿن ۾ بلڪل مجبور هونديو هيون ۽ پنهنجي اختيار سان ڪجهه به نه ڪري سگهنديون هيون ان رسر کي مٽائڻ جي لاءِ هي آيت نازل فرمائي وئي. 2. هن آيت ۾ ڏير سارو مال ڏيڻ جو تذڪرو آهي، هن مان ثابت ٿئي ٿو ته زياده مهر مقرر ڪرڻ جائز آهي، توڙي جو بهتر گهٽ مهر ڏيڻ آهي، يا ايترو مهر جو ان جي ادائينگي آسان هجي.

أَخَذَنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ۝ وَلَا تَنْكِحُوا أُمَّهَاتَكُمْ وَأَبَاءَكُمْ مِمَّنِ النِّسَاءِ

اهي توهان کان مضبوط عهد (ب) وٺي چڪيون آهن. ۽ پنهنجي پيءُ ڏاڏي جي منڪوحه سان نڪاح نہ ڪيو البت

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا ۝ حُرِّمَتْ

جيڪو پهريان ٿي چڪو (اهو معاف آهي) بيشڪ اهو بي حياتي ۽ غضب جو سبب آهي. ۽ اهو تمام خراب رستو آهي (1) توهان تي حرام ڪيون

عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ

ويون توهان جون مائرون ۽ توهان جون ڌيئرون ۽ توهان جون پيڻون ۽ توهان جون پٺيون ۽ توهان جون ماسيون ۽ توهان جون

وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُ النِّسَاءِ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ

ڀائٽيون ۽ توهان جون ڀائيڻيون ۽ توهان جون اهي مائرون جن توهان کي ڪير پياريو ۽ ٿڃ (جي رشتي) سان توهان جون

نِسَائِكُمْ وَرَبَّاتِ بَيْتِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِمَّن نِسَاءُ بَيْتِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمُ

پيڻون ۽ توهان جي زالن جون مائرون ۽ توهان جي زالن جون اهي ڌيئرون جيڪي توهان جي جهولي ۾ آهن (جيڪي انهن زالن مان هجن)

بِهِنَّ فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمُوهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ۖ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ

جن سان توهان صحبت ڪري چڪا آهيو پوءِ جيڪڏهن توهان انهن (زالن) سان صحبت نہ ڪئي هجي ته انهن جي ڌيئرن سان نڪاح ڪرڻ

الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ۖ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ

پر توهان تي ڪو حرج ناهي ۽ توهان جي حقيقي پٽن جون زالون ۽ ٻن پيڻن کي گڏ ڪرڻ (حرام آهي) البت جيڪو پهريان ٿي چڪو

إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

بیشڪ الله بخشن وارو مهربان آهي (2)(3) ۝

حاشيہ 1۔ زماني جاهليت ۾ رواج هو ته پيءُ جي انتقال کان پوءِ پٽ پنهنجي سڳي ماءُ کي ڇڏي ڪري پيءُ جي ٻي گهر واري سان شادي ڪري ڇڏيندا هئا، هن آيت ۾ ائين ڪرڻ کان منع ڪيو ويو آهي. 2۔ رضاعي رشتيدار ڪير جي رشتيدارن کي چوندا آهن. رضاعي پيڻ ڀائرن سان به نڪاح حرام آهي، بلڪ رضاعي ڀائرن، ڀائيڻن، مائرن، مامن، وغيره سڀني سان نڪاح حرام آهي. 3۔ هن مان معلوم ٿيو ته پٽيلن جي عورتن سان نڪاح جائز آهي، ۽ رضاعي پٽ جي زال به حرام آهي، چوڻ هوءَ نسبي پٽ جي حڪم ۾ آهي، پوٽي جا پوٽا به پٽن ۾ داخل آهن.

محرفۃ القرآن کی ایک اہم خصوصیت

قرآن پاک میں بعض اوقات ایک آیت میں مختلف چیزیں بیان ہوتی ہیں اور بعض اوقات دو تین آیات کے بعد نئی بات شروع ہو جاتی ہے، فہم قرآن یعنی قرآن سمجھنے میں آسانی کیلئے ہم نے ہر ایسی جگہ پر نیا عنوان لگا دیا ہے، جس کا فائدہ یہ ہے کہ اس نئے عنوان کو پڑھنے کے بعد وہاں سے شروع ہونے والی آیات کو بڑی آسانی سے سمجھا جاسکے گا کیونکہ پہلے سے معلوم ہو جائے گا کہ اب اس مضمون کی آیات آرہی ہیں۔

ISBN 978-969-631-585-8

0126094

MC 1286

فیضانِ مدینہ، محلہ سوداگران، پرانی سبزی منڈی، باب المدینہ (کراچی)

UAN: +92 21 111 25 26 92 Ext: 1284

Web: www.dawateislami.net / Email: ilmia@dawateislami.net